



T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'AN'IN KÜRTÇE ÇEVİRİLERİNDE KARŞILAŞILAN
PROBLEMLER 'MEALA FÎRÛZ ŞERHA QUR'ANA PÎROZ' ÖRNEĞİ**

Haşim ÖZDAŞ

Diyarbakır 2015

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Programı

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'AN'IN KÜRTÇE ÇEVİRİLERİNDE KARŞILAŞILAN
PROBLEMLER 'MEALA FÎRÛZ ŞERHA QUR'ANA PÎROZ' ÖRNEĞİ**

Haşim ÖZDAŞ

Danışman
Prof. Dr. Nurettin TURĞAY

Diyarbakır 2015

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Kur’an’ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler ‘Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz’ Örneği**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16/06/2015

Haşim ÖZDAŞ

KABUL VE ONAY

Haşim Özdaş tarafından hazırlanan “**Kur’an’ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler ‘Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz’ Örneği**” adındaki çalışma, 16/06/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak [oybirliği/oyçokluğu] ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Nurettin Turğay (Başkan-Danışman)

Yrd. Doç. Hacı Önen

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Akbaş

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, inmeye başladığı tarihten bu yana insanların ilgisini hep çekmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak Kur'an, Arapça dışındaki farklı dillere tercüme edilmiştir. Türkiye'de ve diğer farklı coğrafyalarda yaşayan Müslüman Kürtler de Kur'an'ı, kendi dillerine tercüme etmişlerdir. İlk Kürtçe tefsir ve meal çalışmaları, Irak'ta başlamıştır. Türkiye'de, Kürtçe ilk Kur'an-ı Kerim meali, 1994'te basıldı. Daha sonraki yıllarda ise, farklı meal ve tefsir çalışmaları yapıldı. Bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Çalışmamızda, Mehmet Demirdağ'ın '*Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz*' adlı meali dil, anlatım, mana ve tefsir boyutuyla ele alındı. Tezimiz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve metodu ile birlikte Kur'an'ın tercümesi meselesi üzerinde duruldu. Birinci bölümde Irak, İran ve Türkiye'de Kürtçe tefsir ve meal çalışmalarının gelişim sürecine yer verildi. İkinci bölümde ise, müellifin ilmi kişiliği, mealin biçimsel ve dilsel tahlilleri, mealdeki dil ve anlatım sorunları, eksik ve yanlış tercüme örnekleri, yanlış ifade biçiminden kaynaklanan sorunlara vb. konulara değinildi ve zaman zaman alternatif olarak öneri çevirilere/meallere de yer verildi.

Çalışmamızın hazırlanmasında bizden her türlü desteği esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Nurettin Turğay Hocama teşekkürü bir borç bilirim. Bu konuyu çalışmam hususunda beni cesaretlendiren Yrd. Doç. Dr. Abdullah Temizkan, önerilerinden çok istifade ettiğim, Doç. Dr. İsmail Aydın, çalışmamız boyunca yakın ilgi gösteren ve birçok mealden haberdar olmamı sağlayan Yrd. Doç. Dr. Hayreddin Kızıl ve Yrd. Doç. Dr. Hacı Önen Hocalarıma gönülden teşekkür ederim.

Haşim ÖZDAŞ
Diyarbakır 2015

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, “*Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz*” adlı Kur’an’ın Kürtçe mealinde karşılaşılan genel çeviri sorunlarını, eksik veya yanlış meal örneklerini etraflı bir şekilde ele alarak değerlendirmektir. Temel olarak bu çalışma, giriş ve sonuç dışında iki bölümden oluşmaktadır. “Kürtçe Tefsir ve Meal Gelişim Süreci” başlıklı ilk bölümde, Irak, İran ve Türkiye’de yapılan Kur’an’ın Kürtçe tefsir-meal çalışmalarına ve müelliflerinin hayatlarına değinilmektedir. İkinci bölümde ise, yazarın hayatı ve mealin biçimsel ve dilsel tahlilinin yanı sıra, mealde sıkça karşılaşılan harfî tercüme sorununa, sözcük ve âyet düzeyinde yapılan yanlış veya eksik tercümelere, Kürtçe anlatım biçimine uygun düşmeyen veya anlamı belirsiz meal örneklerine, zıt iki anlamı birlikte verme ve parantez problemlerine değinilmektedir. Sonuçta ise, çalışma neticesinde ulaşılan tespitlere yer verilmektedir.

Anahtar Sözcükler

Kürtçe meal, çeviri sorunları, harfî çeviri problemi, *Meala Fîrûz, Qur’ana Pîroz*

ABSTRACT

The goal of our thesis is to examine general translation problems and incomplete or wrong translation examples comprehensively in the Quran Translation named “Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz.” The thesis has two chapters aside from introduction and conclusion. In the first chapter named “the process of the development of Kurdish interpretation and translation activities” the works of interpretation-translation in Iraq, Iran and Turkey, and the biographies of authors are mentioned. In the second chapter, the life of the author, and formal and linguistic analysis of the text as well as problem of literal translation problems encountered frequently in the text, wrong or incomplete translation at the levels of word and verses, translation examples which do not comply with Kurdish phraseology or ambiguous translations, signifying opposite meanings, and parenthesis problems are dealt with. In the conclusion chapter the results obtained at the end of the study are examined.

Key Words

Kurdish translation, translation problems, literal translation, Meala Fîrûz, Qur’ana Pîroz

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	2
C. KUR'AN'I TERCÜME MESELESİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. IRAK'TA KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI.....	8
1.1.1. Muhammed b. Said Xaherzade (Hâherzâde).....	8
1.1.1.1. Hayatı	8
1.1.1.2. Tizkarî İman bo Qewmî Kurd	8
1.1.2. Hasan Şeyh Sa'di (Fanî).....	9
1.1.2.1. Hayatı	9
1.1.2.2. Jiyanî İnsan û Tefsîrî Qur'an.....	9

1.1.3. Muhammed (Celîzâde) b. Molla Abdullah Koyî	10
1.1.3.1. Hayatı	10
1.1.3.2. Tefsîrî Kurdî	10
1.1.4. Muhammed Xal (Khal).....	11
1.1.4.1. Hayatı	11
1.1.4.2. Tefsîrî Xal	11
1.1.5. Abdülkerim el-Müderris.....	12
1.1.5.1. Hayatı	12
1.1.5.2. Tefsîrî Namî.....	12
1.1.6. Osman b. Abdülaziz b. Muhammed (Helebçeyî).....	13
1.1.6.1. Hayatı	13
1.1.6.2. Tefsîrî Qur'anî Pîrûz	13
1.1.7. Mahmut Kelalî.....	13
1.1.7.1. Hayatı	13
1.1.7.2. Tefsîrî Rewan	14
1.1.8. Burhanettin Muhammed Emin Abdülkerim	14
1.1.8.1. Hayatı	14
1.1.8.2. Tefsîrî Asan	14
1.1.9. Nizamüddin Abdülhamid	15
1.1.9.1. Hayatı	15
1.1.9.2. Qur'anî Pîrûz	15
1.1.10. Husein Muhammed.....	15
1.1.10.1. Hayatı	15
1.1.10.2. Qur'ana Pîroz	16
1.2. İRAN'DA KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI.....	17
1.2.1. Mahmut Ahmedî Dêkewlan (Dikevlan).....	17
1.2.1.1. Hayatı	17

1.2.1.2. Tefsîrî Gulbijêr.....	17
1.2.2. Muhammed Salih İbrahîmî	18
1.2.2.1. Hayatı	18
1.2.2.2. Kur'anî Kerîm (Terceme Kurdî).....	18
1.2.3. İbrahîm Merdûxî (Merduhî).....	19
1.2.3.1. Hayatı	19
1.2.3.2. Tişkî le Qur'anî Pîrûz.....	19
1.2.4. Mamoste Hejar Mukriyanî	19
1.2.4.1. Hayatı	19
1.2.4.2. Qur'anî Pîrûz.....	20
1.3. TÜRKİYE'DE KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI	20
1.3.1. Kâmuran Âlî Bedirxan (Bedirhan).....	21
1.3.1.1. Hayatı	21
1.3.1.2. (Ji) Tefsîra Quranê.....	21
1.3.2. Abdullah Varlı	23
1.3.2.1. Hayatı	23
1.3.2.2. Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind.....	24
1.3.2.3. Meal Hakkında Yapılan Tartışma ve Değerlendirmeler.....	25
1.3.3. Muhammed Şirin Keskin	28
1.3.3.1. Hayatı	28
1.3.3.2. Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî	28
1.3.4. Abdurrahman Uçaman.....	29
1.3.4.1. Hayatı	29
1.3.4.2. Meala Cuzû 'Emma (Amme Cüzünün Meali)	30
1.3.5. Ahmet Afşin.....	32
1.3.5.1. Hayatı	32
1.3.5.2. Fevaîdü'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn	32

1.3.6. Muhammed Hakkari	33
1.3.6.1. Hayatı	33
1.3.6.2. Ronahiya Qur'ana Pîroz.....	33
1.3.7. Hüseyin Gündüz, Said Yıldırım ve Mehmet Seyhan	34
1.3.7.1. Hayatları.....	34
1.3.7.2. Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî.....	35
1.3.8. Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî.....	36
1.3.8.1. Çeviri Mealin Genel Özellikleri	36
1.3.9. Mehdi Okçu.....	37
1.3.9.1. Hayatı	37
1.3.9.2. Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî	38
1.3.10. Molla Muhammed Şoşikî.....	40
1.3.10.1. Hayatı	40
1.3.10.2. Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban.....	40
1.3.11. Molla Ahmet Hilmî Qoxî.....	41
1.3.11.1. Hayatı	41
1.3.11.2. Tefsira Hilmî	42
1.3.12. Fikri Bozkurt (Amedî).....	42
1.3.12.1. Hayatı	42
1.3.12.2. Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî	43

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN BİÇİMSEL, DİLSEL VE ÇEVİRİ PROBLEMLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ.....	44
2.1.1. Hayatı.....	44
2.1.2. Eserleri.....	46

2.1.2.1. Yayımlanan Çalışmaları.....	46
2.1.2.2. Yayımlanmayan Çalışmaları.....	47
2.1.2.3. Süreli Yayınlarda Çıkan Yazıları.....	48
2.2. MEALİN BİÇİMSEL VE DİLSEL TAHLİLİ.....	50
2.2.1. Mealin Biçimsel Tahlili	50
2.2.2. Mealin Dilsel Tahlili	52
2.2.2.1. Eril eki olan“ekî”nin Dişil Yerine Kullanılması Problemi.....	53
2.2.2.2. Belirsizlik Bildiren Eklerin Yanlış Kullanımı Problemi.....	53
2.2.2.3. Zamirlerin Yanlış Kullanımı Problemi	54
2.2.2.4. Soru Zamirleri “kî” ve “kê”nin Yanlış Kullanımı Problemi	57
2.3. SÖZCÜK DÜZEYİNDE TERCÜME PROBLEMLERİ.....	58
2.3.1. Sözcükleri Kürtçeleştirme Problemi.....	59
2.3.2. Sözcüklere Kavramsal Anlam Verilmesi Problemi.....	59
2.3.3. Uygun Olmayan veya Yanlış Sözcük Kullanımı Problemi	62
2.4. KÜRTÇE KULLANIMA UYGUN DÜŞMEYEN MEAL ÖRNEKLERİ.....	65
2.4.1. Bakara, 2/207	65
2.4.2. Bakara, 2/246	66
2.4.3. Nisâ, 4/10.....	66
2.4.4. A’râf, 7/22	67
2.4.5. Enfâl, 8/22	68
2.4.6. Cum’a, 62/10	69
2.5. ANLAMLI BELİRSİZ MEAL ÖRNEKLERİ	69
2.5.1. Bakara, 2/249	69
2.5.2. Nisâ, 4/24.....	71
2.5.3. Yûnus, 10/46.....	72
2.5.4. Rûm, 30/56.....	72
2.5.5. Fetih, 48/9.....	73

2.5.6. Cum'a, 62/5.....	74
2.6. ZİT İKİ ANLAMI BİRLİKTE VERME PROBLEMİ.....	74
2.6.1. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6	75
2.6.2. İsrâ, 17/16.....	76
2.6.3. Enbiyâ, 21/95	77
2.7. PARANTEZ PROBLEMİ.....	78
2.8. EKSİK TERCÜME ÖRNEKLERİ	80
2.9. FAZLADAN YAPILAN TERCÜME ÖRNEKLERİ.....	81
2.10. YANLIŞ MEAL ÖRNEKLERİ	83
2.10.1. Sözcük Düzeyinde Yanlış Meal Örnekleri	83
2.10.2. Genel Yanlış Meal Örnekleri.....	89
2.10.2.1. Bakara, 2/78	89
2.10.2.2. Âl-i İmrân, 3/79	89
2.10.2.3. Nisâ, 4/46.....	90
2.10.2.4. Mâide, 5/103.....	92
2.10.2.5. Hûd, 11/114.....	93
2.10.2.6. Yûsuf, 12/24	94
2.10.2.7. Ra'd, 13/31	95
2.10.2.8. İsrâ, 17/13	97
2.10.2.9. İsrâ, 17/78-79	98
2.10.2.10. Tâ-Hâ, 20/96	99
2.10.2.11. Hac, 22/52	101
2.10.2.12. Sâffât, 37/28	102
2.10.2.13. Kalem, 68/42.....	103
2.10.2.14. Kıyâme, 75/29.....	103
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

<i>b.</i>	: Bin, ibn
<i>bkz.</i>	: Bakınız
<i>c.</i>	: Cilt
<i>DİA.</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>ed.</i>	: Editör
<i>haz.</i>	: Hazırlayan
<i>Hz.</i>	: Hazreti
<i>mad.</i>	: Madde, maddesi
<i>mrc.</i>	: Müracaat eden
<i>nşr.</i>	: Neşreden
<i>ö.</i>	: Ölüm
<i>ör.</i>	: Örneğin
<i>redak.</i>	: Redaksiyon
<i>s.</i>	: Sayfa
<i>SVY.</i>	: Süleymaniye Vakfı Yayınları
<i>sy.</i>	: Sayı
<i>ş.</i>	: Şemsi
<i>TDV.</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı
<i>trc.</i>	: Tercüme eden
<i>trs.</i>	: Yayın tarihi yok
<i>tsh.</i>	: Tashih eden
<i>vb.</i>	: Ve benzeri
<i>vd.</i>	: Ve diğeri/diğerleri
<i>vs.</i>	: Ve saire
<i>y.y.</i>	: Yayın yeri yok
<i>yay.</i>	: Yayınevi

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

“*Kur’an’ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler ‘Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz’ Örneği*” adlı bu çalışmada, adı geçen mealde görülen dil ve imla hatalarının yanı sıra, sözcük ve cümle düzeyinde Kürtçe ifade biçimine uygun düşmeyen kullanımlar, fazla, eksik veya yanlış tercüme örnekleri ve mealde çokça yapılan harfî tercüme sorunu, detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Kürtçe/Kurmancî meal alanında yapılan ilk çalışmanın, Kâmuran Âli Bedirhan’a ait olduğu bir gerçektir. Fakat çalışmanın tam bir Kur’an meali halinde piyasada bulunmaması ve birçok kişinin bundan habersiz olması gibi nedenlerden ötürü, bu çalışma tercihimiz dışında kalmıştır. Abdullah Varlı’nın Kur’an mealini ise, ağır bir dil özelliğine sahip olması, coğrafyamızda yaşayan Kürtler tarafından kullanılmayan sözcükleri barındırması, imla noktasında kendine has birtakım harflere mealde yer verilmesi ve birçok kişinin ondan istifade edememesi gibi sebeplerden dolayı esas almadık. Muhammed Şirin Keskin tarafından hazırlanan ve 1995 yılından yayınlanan “*Tefsîra Şîrîn*” adındaki tefsir çalışması ise, meal özelliklerini içermediği için tercihimiz dışında kalmıştır. Çünkü adından da anlaşıldığı üzere bu bir meal değil, tefsir çalışmasıdır. İşte biz, bu sebeplerden dolayı Mehmet Demirdağ’ın hazırladığı meal çalışmasını esas aldık.

Tespitlerimize göre, 2013’te Şırnak Üniversitesi Tefsir Ana Bilim Dalı’nda, Mehmet Sait Özervarlı tarafından hazırlanan “*Molla Muhammed Şîrîn ve Tefsîrâ*

Şirîn'nin Tahlili” adlı Yüksek Lisans çalışması dışında, Kürtçe meal çalışmaları alanında şimdiye kadar bilimsel hiçbir çalışma yapılmamıştır. İlgili çalışmada ise çeviri sorunları konu edilmemektedir. Dolayısıyla Kürtçe meallerin bir değerlendirilmesinin yapılması bizce zorunlu hale gelmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

İcra edilen her ilmi faaliyetin birtakım zorlukları olduğu gibi, yaptığımız çalışmanın da kendine has bir takım zorlukları olduğunu ifade etmemiz gerekir. Mealde karşılaştığımız sorunların hangi sistematik içinde tasnif edilip sunulacağı, Kürtçe gramer veya ifade kusurlarını ve harfî çeviriden kaynaklanan hataların, ifade biçimi başlığı altında mı yoksa yanlış çeviri örnekleri başlığı altında mı verileceği vb. konular, bu zorlukların başında gelmektedir. Bir diğer zorluk da böyle bir çalışmanın alanında ilk olmasıdır.

Birinci bölümü, Kürtçe tefsir ve meal gelişim süreci başlığı altında Irak, İran ve Türkiye’de yapılan Kürtçe tefsir ve meallerin genel özellikleri ve müelliflerine ayırdık. İkinci bölümde ise çalışmamızın ana konusunu teşkil eden mealdeki çeviri sorunlarına yer verdik. Meal örneklerini verirken sûrelerin Mushaf tertibine riâyet ettik. Verdiğimiz kimi örneklerde sadece âyetin Kürtçe mealine ve Türkçe tercümesine yer verirken diğer bazılarında ise -özellikle yanlış çeviri örneklerinde- âyetin Arapçası, Kürtçe meali ve Türkçe tercümesini beraber verdik. Türkçe çevirisinin tarafımızdan yapıldığını belirtmek isteriz.

Kaynaklar hususunda, Türkiye’de yapılan Kürtçe tefsir ve meal çalışmalarını, birebir inceleyerek tanıttık. Irak’taki çalışmalarda, ağırlıklı olarak Muhsin Ciwamêr’in, 2003’te Nûbihar dergisinde yayınlanan “*Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî/Kürtçe Kürtçe Kur’an Tercümelerinin Gelişim Tarihi*” adlı makalesinden istifade ettik. İran’da yapılan çalışmalarda ise, ulaşabildiklerimizi eser üzerinden veya diğer bazı kaynaklardan yola çıkarak tanıttık. Ayrıca eser, mekân veya müelliflerin adlarında geçen ve Türkçe alfabede yer almayan, “ê, î, w, x” harflerini kullandık ve gerekli durumlarda parantez içinde okunuşlarına da yer verdik.

Kaynakları kullanmada ise şu usulü takip ettik: İlgili âyetlerin önce sûre adı, ardından da sûrenin Mushaf sırası ve âyet numarasını verdik (ör. Nisâ, 4/46). Farklı sûrelere ait âyetlerde ise “;” (ör. Mâide, 5/82; Hac, 22/17) şeklinde gösterdik. Sûre isimlerinin imlasında, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından çıkan ve Doç. Dr. Halil Altuntaş ile Dr. Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan “Kur’an-ı Kerim Meâlî” adlı mealin 6. Baskısını esas aldık. Metinde geçen kişilerin ölüm tarihini de ilk geçtiği yerde hicri ve miladi olarak gösterdik.

C. KUR’AN’I TERCÜME MESELESİ

Kur’an-ı Kerim’de veya hadislerde Kur’an’ın başka dillere tercümesini açık bir şekilde emreden veya yasaklayan herhangi bir ifade olmamasına rağmen, Kur’an’ı başka dillere tercüme etme konusu, bir sorun olarak görülmüş ve ilk dönemlerden itibaren tartışılmaya başlanmıştır.

Bu tartışmalarda bazı âlimler, tahrif ve tebdile yol açar endişesiyle Kur’an’ı diğer dillere tercüme etmeyi gereksiz hatta imkânsız görmüşler. Zira Kur’an, hem lafız hem de mana itibarıyla mu’ciz bir kitaptır. Bu da onun başka dillere tercümesini imkânsız hale getirmektedir. İbn Kuteybe (ö. 240/855), Şatibî (ö. 790/1388), Kaffâl (ö. 417/1026), Zerkeşî (ö. 794/1392), Mustafa Sabri (ö. 1954), Süyûtî (ö. 911/1505), Muhammed Mustafa Şatır, Ahmet Mithat Efendi (ö. 1912), Ahmet Hamdi Akseki (ö. 1951), Menna‘ el-Kattân (ö. 1999) ve M. Reşid Rıza (ö. 1935) gibi âlimler, bu görüştedirler.¹

Zerkeşî, Kaffâl’den, şöyle nakleder: “*Kanaatimce hiç kimse Kur’an’ı Farsçaya tercüme edemez. Kendisine ‘o zaman kimse Kur’an’ı açıklayamaz da’ denildiğinde, o şöyle cevap vermiştir: Hayır öyle değil. Çünkü kişi Kur’an’ı tefsir ederken, Allah’ın murad ettiği bazı şeyleri ifade edebilir ve bazılarında da aciz*

¹ Zülfikar Durmuş, **Kur’ân’ın Türkçe Tercümeleri –‘Aziz Kur’an’ ve ‘İnsanlığa Son Çağrı’ Örneği-**, Rağbet yay., İstanbul 2007, s. 54-55; ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir b. Abdillâh ez-Zerkeşî, **el-Burhan fî ‘Ulûmi’l-Kur’an**, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Darû’t-Türas, Kahire 1984, I. 464-465; Menna‘ el-Kattân, **Mebâhis fî ‘Ulûmi’l-Kur’an**, Mektebetü Vehbe, Kahire trs. s. 307-314; Muhammed Reşid Rıza, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-Hakim (Tefsîrü’l-Menar)**, Daru’l-Menar, Kahire 1947, IX, 331; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî, **el-Muvâfakât**, thk. Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selman, Darû İbn Âffan, El-Hubr Suudi Arabistan 1997, II, 105-108; Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, **Menâhîlu’l-İrfan fî ‘Ulûmi’l-Kur’an**, thk. Fevvez Ahmed Zemerlî, Daru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut 1995, II, 98-99.

kalabilir. Ancak onu Farsça okumak istediğinde, Allah'ın murad ettiği tüm şeyleri ifade etme imkânına sahip değildir. Yani çeviri, bir kelimeyi başka bir kelimeyle – yerine geçecek şekilde– değiştirmektir. Bu da imkânsızdır. Tefsirde ise, durum böyle değildir.”²

M. Reşid Rıza da, Kur'an'ı harfî tercüme yöntemiyle çevirmenin imkânsızlığı, İslam dininin temeli olması, dinde taklidi yasaklaması, hidâyet ve ilahi bilgilerin kaynağı olması, karşılığı bulunmayan sözcükleri tercüme etme problemi, tercümelelerdeki ihtilaflar sorunu, tercümelelerin tahrif ve tebdile yol açması vb. nedenlerden dolayı tercüme edilmesine karşı çıkmıştır.³

Diğer bazı âlimler ise, tercümeyle gerekli ve hatta zorunlu görmüşler. Bunların temel yaklaşımı ise şöyledir: Asıl olan Kur'an'ı, kaynak dilden okumaktır. Ancak herkesin bu istidatta olmasını beklemek vakıya aykırıdır. Bu nedenle Arapçadan okuma imkânları olmayan insanların, Kur'an'ın temel mesajlarından doğrudan haberdar olmalarının yollarından bir tanesi de Kur'an tercümeleleridir. İşte bu yüzden Kur'an diğer dillere tercüme edilmelidir. Üstelik Hz. Peygamber döneminde, Arap olmayan topluluklarla karşılaşılması sonucunda Kur'an'ın başka dillere sözlü olarak tercüme edildiğini siyer, hadis ve tarih kitaplarından öğrenmekteyiz. Nitekim siyer kaynaklarında belirtildiğine göre, Mekke'den Habeşistan'a hicret eden Cafer b. Ebî Tâlib (ö. 8/629), Habeşistan kralı Necaşi'nin huzurunda, Meryem sûresinin ilk âyetlerini okumuş, kral ve beraberindekiler okunan âyetlerden derinden etkilenmiştir.⁴ Bu, okunan âyetlerin krala veya en azından toplantıda bulunan din adamlarına tercüme edilmiş olmasını gerektirir.

Bir de, Hz. Peygamberin Bizans, İran ve Habeşistan gibi ülkelerin hükümdarlarına tercüme edileceğini bilerek içinde âyetler bulunan mektuplar göndermesi, Kur'an'ın tercüme edilebileceğini göstermektedir. Nitekim Medine döneminde, Hz. Peygamberin hicretin 7. yılında komşu ülkelerin kral ve

² Zerkeşi, **el-Burhan**, I, 465.

³ Reşid Rıza, **Tefsîrü'l-Menar**, IX, 326-329.

⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Seka vd., **Türasu'l-İslam**, y.y., trs, I, 336; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri**, trc. Mehmet Yazgan, Beyan yay., İstanbul 2008, s. 253.

hükümdarlarına⁵ gönderdiği mektuplarda âyet-i kerimeler⁶ vardı. Hz. Peygamberin, elçi olarak gönderdiği kişiler, gittikleri toplumun dilini bilmekteydiler.⁷ Buna göre ilgili âyetler, ya elçilerin kendileri veya başka tercümanlar aracılığıyla tercüme edilmiş olmalıdır. Bunun dışında, sahih hadis kaynaklarında geçmemekle beraber, daha sonraları yazılan fıkıh kitaplarında şöyle bir olaya yer verilmektedir: Hz. Peygamber zamanında İslam, Arap olmayan toplumlar arasında, özellikle Arabistan'ın doğusunda ve güneyinde oturan İranlı çiftçiler arasında yayılır.⁸ Yeni Müslüman olan bu topluluk, Selman-ı Farisi'ye (ö. 36/656 [?]) bir mektup yazarak dilleri Arapçaya alıştıncaya kadar namazlarında okumaları için Fâtiha sûresinin Farsça tercümesini yazıp göndermesini isterler.⁹ Kimi kaynaklarda belirtildiğine göre Selman-ı Farisi de, Hz. Peygambere başvurmuş ve onun onayıyla Fâtiha sûresini Farsçaya çevirmiştir.¹⁰

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', **Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr**, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, I, 222.

⁶ Tüm mektuplarda "besmele" âyeti yer almakla birlikte, Bizans İmparatoruna gönderilen mektupta, Âl-i İmrân sûresinin 64. Âyeti tam metin olarak yer almaktadır. Bkz. Muhammed Hamidullah, **Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye li'l-Âhdi'n-Nebevî ve'l-Hilafeti'r-Raşide**, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1985, s. 109.

⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 222; Muhammed Said Ramazan el-Bütî, **Fikhu's-Sîre**, Daru'l-Fikir, Beyrut 2003, s. 269.

⁸ Muhammed Hamidullah, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, trc. Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık, Beyan yay., İstanbul 2013, s. 105.

⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, **el-Mebsût**, Daru'l-Marife, Beyrut trs, I, 37.

¹⁰ Hamidullah, **Kur'an Tarihi**, s. 105.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL GELİŞİM SÜRECİ

Erken bir tarihte İslam'la şereflenen Kürtler, Kur'an-ı Kerim'i kendi dillerine tercüme etmeye epeyce uzun yıllar sonra başlamışlardır. Bunda birçok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür. En başta meal diye tabir edilen Kur'an-ı Kerim'i tercüme etme faaliyetinin, ilk dönem Müslümanlarınca bir ihtiyaç olarak görülmemesi, Kur'an'ın tercüme edilip edilemeyeceği tartışmaları ve son olarak Kürt toplumunun içinde bulunduğu siyasal ve sosyal ortamın uzun bir süre buna müsaade etmemesi vb. hususlar bu gecikmenin sebepleri arasında zikredilebilir.

Türkiye'de ilk matbu Kürtçe mealin sahibi Abdullah Varlı (ö. 2012), iki asır öncesine ait, Ermeni alfabesiyle yazılmış Kur'an'ın Kürtçe çevirisinin varlığından söz etmektedir.¹¹ Ama bu tercümenin akıbeti bilinmemektedir. Mevcut bilgelere göre Kur'an-ı Kerim'in en eski Kürtçe meal/çevirilerinin, dönemin gazete ve dergilerinde yayımlandıklarını görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim tercüme alanlarında araştırmalar yapan Hasan Meayircî (ö. 2008), İngiliz Major E. B. Soane'nin (ö. 1923), Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerini Kürtçeye gâyet açık ve anlaşılır bir dille çevirdiğini ve bu çevirinin 1920'de "*Pêşkewtini Süleymani*" adlı gazetenin 25. sayısında yayımlandığını belirtmektedir.¹² Kâmuran Bedirhan da (ö. 1978), sürgün hayatı yaşadığı dönemlerde Suriye ve Lübnan'da Hawar dergisi ve Roja Nû gazetesinde,

¹¹ Ömer Uluçay, "Kürtçe Kur'an Çevirisi", *Bîr* (Kovara Lêgerîn û Lêkolînê/Araştırma-İnceleme Dergisi), sy. 8, Zivistan/Kış, 2008, s. 176.

¹² Hasan el-Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm Darûretün li'd-Dâveti ve't-Tebliğ*, Doha, 1991, s. 178-179.

“*Tefsîra Qur’anê/Kur’an Meali*” adıyla Kur’an-ı Kerim’in bazı bölümlerini yayınlamıştır.

Muhammed Hamidullah (ö. 2002) ile Tunuslu Hicri Bey’in birlikte kurdukları France-Islam adlı aylık dergide yayınlanan, Abdülkerim el-Kurdî el Medenî’nin Fâtiha sûresinin tercümesini de zikretmek gerekir. Tercüme Arap alfabesiyle hazırlanmış olup İhsan Süreyya Sırma tarafından redakte edilmiştir.¹³ Ayrıca Azad ve Azad Zelal müstear adıyla “*Çend âyetin ji Qur’an a Mecîd*” başlığıyla Fâtiha sûresi ile birlikte Bakara sûresinin 175. âyetine kadarki bölümü içeren, Kürtçe Kur’an meali, 1992’de yayın hayatına başlayan Nûbihar dergisinin 1 ile 7, sayılarında¹⁴ yayınlanmıştır.

İlk tefsir çalışmaları ise, Molla Muhammed b. Said Xaherzade Bencwînî (ö. 1938) ile Şeyh Sa’di (ö. 1983), tarafından 1930’larda yapıldı. Irak Kürdistan’ı özelinde farklı siyasî nedenlerden dolayı, meal ve tefsir alanındaki çalışmalar ilk dönemdeki hızını kaybetmiş ve bu durum 1970’lere kadar sürmüştür. 1970 ile 1990 yılları arası, bir önceki döneme nispetle biraz canlılık kazanmış ve bu canlılık güçlenerek günümüze kadar devam etmiştir.

İran’da, Kürtçe ilk tefsir çalışması, ancak 1984’te İslam Devrimi sonrasında basılabilmıştır. Türkiye’de ise Kur’an-ı Kerim’in ilk Kürtçe meali, ancak 1990’lı yılların ortalarına doğru yayınlandı. 2000’den sonra durumun biraz değiştiğine ve o tarihten bu yana birçok Kürtçe meal ve tefsirin yayınlandığına şahit olmaktayız. Son olarak Nisan 2015’te Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından, Kur’an-ı Kerim’in Kürtçe meali yayınlanmıştır.

Bu bölümde, Irak, İran ve Türkiye’de yapılan Kürtçe tefsir ve meal çalışmaları, tanıtılacaktır.

¹³ Kamiran Alî Bedirxan, **Dersên Şerîetê/Hedisên Cenabê Pêxember**, haz., Mesûd Serfiraz, Avesta yay., İstanbul 2012, s. 13.

¹⁴ Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin 25. âyetine kadar ki bölüm için bkz. Azad, “Çend âyetin ji Qur’an a Mecîd”, **Nûbihar**, c. 1, sy. 1, Çiriya Pêşîn/Ekim 1992, s. 7-8; Bakara, 26-50 arası için bkz. **Nûbihar**, c. 1, sy. 2, 1992, s. 8-9; Bakara, 51-75 arası için bkz. **Nûbihar**, c. 1, sy. 3, Berçile/Aralık 1992, s. 9-10; Bakara, 76-100 arası için bkz. **Nûbihar**, c. 1, sy. 4, Çileya Paşîn/Ocak 1993, s. 7-8; Bakara, 101-125 arası için bkz. **Nûbihar**, c. 1, sy. 5, Sibat/Şubat 1993, s. 7-8; Bakara 126-150 arası için bkz. **Nûbihar**, c. 1, sy. 6, Adar/Mart 1993, s. 5-8; Bakara 151- 175 arası için bkz. **Nûbihar**, c. 1, sy. 7, Nîsan/Nisan 1993, s. 5-6.

1.1. IRAK'TA KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI

Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesi olarak adlandırılan bölgede yaşayan Kürtlerin, erken bir dönemde tefsir ve meal çalışmalarına başladıklarına daha önce değinmiştik. Özellikle (11) Mart 1970'te Molla Mustafa Barzânî (ö. 1979) önderliğinde Kürtler ile Irak hükümeti arasında imzalanan antlaşma sonrasında, resmî bir yayınevi kuruldu. Bu, Kürt dili ve kültürüne biraz canlılık kazandırdı ve o dönemde Kürtçe bazı İslamî eserler yayımlandı. Bunların bir kısmı, Kürtçe tefsir ve tefsir bölümleriydi. Birinci Körfez savaşı sonrasında, Irak'ın Kuveyt'ten çıkartılması, Irak Kürdistan Bölgesi'nin uçuşa yasak bölge ilan edilmesi ve Kürtlerin yarı özerk bir yönetime kavuşmalarıyla Kürt İslam kültüründe de bir değişime ortam hazırladı.¹⁵

Bu başlıkta, Irak'ta yaşayan Kürtlerin hazırladıkları Kürtçe bazı tefsir ve meal çalışmaları hakkında özet bilgiler verilecektir. Bu arada Irak Kürdistan'ında yapılan tefsir ve meal çalışmalarının büyük bir bölümü Kürtçenin Soranî lehçesindedir.

1.1.1. Muhammed b. Said Xahertzade (Hâherzâde)

1.1.1.1. Hayatı

Molla Muhammed, Hicri 1287/1870 yılında dünyaya geldi. Irak'ın kuzeyindeki Bencwîn'e nispetle kendisine Bencwînî denilmektedir. Annesi, ünlü Molla Abdurrahman'ın kız kardeşidir. Eğitim ve kadılık alanında faaliyetler gösteren Molla Muhammed, Hicri 1354/1938 yılında vefat etti.¹⁶

1.1.1.2. Tizkarî İman bo Qewmî Kurd

Xahertzade'nin, “*Tizkarî İman bo Qewmî Kurd*” adlı sekiz ciltlik tefsir çalışmasını 1930'da tamamlanmıştır. Tefsirin elyazması, Salahattin Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde (No: 6) bulunmaktadır. Tamamı henüz yayınlanmayan, 26,5-25 ebadında ve 2171 varaktan meydana gelen eser, Hicri 1351/1932 tarihlidir. Oğlu, Beşir Hüseyin Sa'dî tarafından tefsirin sadece iki cildi basıldı. Birinci cildi,

¹⁵ Bkz. Muhsin Ciwamêr, “Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî”, *Nûbihar*, c. 8, sy. 90, Payız/Sonbahar 2003, s. 49.

¹⁶ Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 179.

yirmi beşinci cüzden otuzuncu cüzün sonuna kadar ki bölümü, ikinci cildi ise, yirmi birinci cüzden Câsiye sûresine kadar ki bölümün tefsirini içermektedir.¹⁷

1.1.2. Hasan Şeyh Sa'di (Fanî)

1.1.2.1. Hayatı

Molla Hasan Şeyh Sa'dî Feyzullah Erbilî, 1883'te Erbil şehrinin Hankah mahallesinde dünyaya geldi. İlk eğitimine Çarşı Camii olarak adlandırılan Ulu Cami'de başladı. Gençlik yıllarında Koy şehrinde Molla Abdullah Celîzâde'nin yanında eğitim gördü. Daha sonra Molla Ahmet Sektan, Şeyh İbrahim Nişeyî, Molla Esat Erbilî gibi âlimlerden ders aldı. İlmî icazetini ise Erbil'de Molla Ebu Bekir Ömer Efendi'den aldı. Şeyh Sa'di, 1983'te vefat etti.¹⁸

1.1.2.2. Jiyanî İnsan û Tefsîrî Qur'an

Sa'di, "*Jiyanî İnsan û Tefsîrî Qur'an*" (İnsan Hayatı ve Kur'an Tefsiri) adlı tefsir çalışmasını 1930'da tamamladı. Bu çalışma, Kürt toplumunda bir şok etkisi yarattı ve birçok tartışma ve sorunları beraberinde getirdi. Hatta Hasan Şeyh Sa'dî, Kürtçe tefsir yazdığı duyulduğunda tekfire varacak kadar sert eleştirilere maruz kaldı. Çünkü insanların o zamanki düşüncesi, Allah kelamının Arapça dışında başka bir dille açıklanamayacağı şeklindeydi.¹⁹ Tefsir, 5 ciltten meydana gelmektedir ve Kur'an'ın son beş cüzü, tefsir edilmemiştir. Yani tam bir Kur'an tefsiri değildir. Dikkat çeken bir başka husus da, tefsir edilen bölümlerin düzenli bir şekilde yayımlanmamış olmasıdır.²⁰

Sa'di, tefsirinde harfî tercümeyle esas almış ve Kürtçe cümle kuruluşuna dikkat etmemiştir. Bu da, anlatımdaki estetik ve güzelliğin kaybolmasına, kimi yerlerde maksadın okuyucu tarafından tam anlaşılmasına, mananın kapalı veya yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Tefsirin bazı yerlerinde, Kürtçe sözcüklerin yanına Arapça kelimelere ve zaman zaman Farsça kelime ve ifadelere de yer vermiştir.

¹⁷ Meayircî, *el-Heyetü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 179.

¹⁸ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 50.

¹⁹ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 50-51.

²⁰ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 51; Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 181.

Gerekli yerlerde sebab-i nüzûl'e de temas eden Sa'dî, tam olarak ifade edemediği kelime ve kalıpları açıklığa kavuşturmak için paranteze de başvurmuştur.²¹

1.1.3. Muhammed (Celîzâde) b. Molla Abdullah Koyî

1.1.3.1. Hayatı

Celîzâde ailesine mensup olan Molla Muhammed, 1881 yılında dünyaya geldi. Koysancak'lı olan bu araştırmacı zat, babasından âlimler başkanı lakabını devraldı. Musul'a taşınan ve orada Vilâyet Meclisi üyeliğine, Bağdat'ta ise Kurucu Meclisi üyeliğine seçilen Molla Muhammed Koyî, daha sonra tüm zamanını ders vermeye ve eserler yazmaya ayırdı. 12 Ekim 1943'te Koysancak'ta vefat etti.²²

1.1.3.2. Tefsîrî Kurdî

Molla Muhammed, tefsirini vefatından birkaç ay önce tamamlamıştır. Tefsirin tamamı henüz yayınlanmamıştır. Şu ana kadar sadece iki cilt (birinci cilt Bağdat 1968'de ikinci cilt yine Bağdat 1970'de) toplamda 3 cüzün tefsiri basıldı.²³ Kullandığı Kürtçede Arapça ve kimi yerlerde Farsça sözcükler mevcuttur. Ancak bu kullanımlar, Kürtçe dil gramerini bozacak veya etkileyecek tarzda değildir. İfade biçimi akıcı ve estetikdir. Mümkün mertebe âyetler arasında bağlantı kurmaya çalışmış ve büyük ölçüde başarılı da olmuştur. Zaman zaman kendi şiirlerinden, Arapça ve Kürtçe şiirlerden örnekler getiren Molla Muhammed, tevhit ile ilgili âyetlerde, kimi yanlış düşünce ve oluşumlara cevaplar vermek için uzun açıklamalar yapar, Mutezile ve Mürçiye görüşlerini şiddetle eleştirir. İhtiyaç halinde sünnete, sahabe ve tabiilerin görüşlerine de başvurur. Bazen tevil ve rey metodunu de takip eden Molla Muhammed, yer yer Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) kimi açıklamalarına da itirazda bulunur.²⁴

²¹ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, sy. 90, s. 52.

²² Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm, Daru'l-İlmî li'l-Melayîn*, Beyrut 2002, VI, 245; Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 52; Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 180.

²³ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 53; Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 180.

²⁴ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 53.

1.1.4. Muhammed Xal (Khal)

1.1.4.1. Hayatı

Muhammed Xal, 1904'te Irak'ın Süleymaniye şehrinde dünyaya geldi. Gençliğinden itibaren okuma ve araştırmaya önem verdi. Muhammed Abduh (ö. 1323/1905), Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935) ve Cemâlüddin el-Efgânî'nin (ö. 1315/1897) düşünce ve görüşlerinden çok etkilenen Xal, 1939'da ve daha sonraki yıllarda Halepçe, Çemçemal, Süleymaniye ve Kerkük şehirlerinde kadılık görevi yaptı. Bağdat'ta Temyiz Mahkemesi üyeliğini de yapan Muhammed Xal, 1967 yılında emekliliğe ayrıldı ve 1989'da ahirete intikal etti.²⁵

1.1.4.2. Tefsîrî Xal

Muhammed Xal, Kur'an'ın sadece sondan iki cüz ile baştan ilk üç cüzünü tefsir etmeye muvaffak olmuştur. Xal, birinci cüzün önsözünde önce Kur'an'ın nüzulünden, âyetlerin Mekkî ve Medenî oluşlarından, Kur'an'ın cem'i ve yazılmasından ve Müslümanların buna verdikleri önemden, İslam öncesi hat ve yazım tarihinden, Osman hattından ve âlimlerin bu konudaki görüşlerinden söz etmektedir. Müfessir, âyet meallerini haşiyede verip daha sonra onları açıklamaktadır. Gerek duyulduğunda parantez içinde açıklamalar da yapar. Edebiyatçı ve Kürtçe sözlük sahibi olması nedeniyle tefsirde kullandığı dilde sade anlatım, estetik ve anlatım güzelliği tebarüz etmektedir. Genel itibarıyla manevi tefsir yöntemine başvurmakla birlikte kimi âyet çevirilerinde harfî tercüme ağır basmaktadır. Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmeye gayret eden Xal, bunun için çoğu kez bağlantılı âyeti zikreder veya okuyucunun ilgili âyete müracaat etmesi için işarette bulunmaktadır. Kevni âyetleri derinlemesine işleyen Xal, modern bilimsel delillerle konuyu açıklar ve bilim adamlarının konu hakkındaki sözlerinden alıntılar yapmıştır. Nadir de olsa Arapça gramer konularına da değinen Xal. İ'caz-i İlmî konularında, Abdürrazzak Nevfel'in (ö. 1984) eserlerinden istifade etmiştir.²⁶

²⁵ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 54.

²⁶ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 55-56.

1.1.5. Abdülkerim el-Müderriş

1.1.5.1. Hayatı

Abdülkerim el-Müderriş, 1901 yılında Süleymaniye şehrine bağlı Dereşîş köyünde dünyaya geldi. Dönemin seçkin âlimlerinden dersler aldı. İlmî icazetini ise 1925'te, Şeyh Ömer Karadağı'den aldı. Bu tarihten sonra Halepçe şehrinde bir camide imam hatiplik ve müderrişliğe başladı. Çok zaman geçmeden, Biyare köyüne taşındı ve 1951 yılına kadar, dinî eğitim veren bir okulda dersler vermeye başladı. Bağdat'a gidip, Ahmedî Camii imam hatibi ve Abdülkadir Geylani medresesinde hoca olarak atanmadan önce, Süleymaniye ve Kerkük'te de dersler verdi. 1947 yılında kurulan Irak İlim Akademisi üyeliğine ve Ürdün Arap Dili Akademisi yardımcı üyeliğine seçildi. Emekliliğe ayrılmasına rağmen ömrünün son demlerine kadar ders ve fetva vermeyi sürdüren Abdülkerim, 29/30 Ağustos 2005'te gece saat 12'de 104 yaşında Allah'ın rahmetine kavuştu.²⁷

1.1.5.2. Tefsîrî Namî

Tefsir, sade ve anlaşır bir dille yazılmıştır, ancak akıcılık ve edebi üslup yönünden Muhammed Xal'ın tefsiri seviyesinde değildir. Âlimlerin ihtilaflarına değinip ahkâm âyetlerini etraflıca inceleyen Molla Abdülkerim, fikhî meselelerde tercihini sürekli Şafii mezhebinden yana kullanmıştır. Ayrıca tefsirde hadis, âlimlerin sözleri ve tefsir kaynaklarından deliller getirmiş ve gerektiğinde bunları tartışmıştır. Konu birliği oluşturan âyetler arasında bağlantılar kurarak âyetleri tefsir etmiş ve birkaç anlama gelebilecek âyetleri de, farklı âyet ve değişik hadislerden yola çıkarak çözümlenmeye çalışmıştır. Sebeb-i nüzûlü de değinen müfessirimiz gerekli durumlarda Nahiv, Sarf ve Belagat konularına da değinmiştir.²⁸ Yedi ciltlik “*Tefsîrî Namî*” (Namî Tefsiri) adlı tefsir çalışmasının ilk beş cildi 1980, 1981 ve 1982 yıllarında, Muhammed Ali Karadağı tarafından Daru'l-Hurriye yayınevinden çıktı.²⁹

²⁷ Allame Mamoste Molla Abdülkerim el-Müderriş, (1392 ş.), <http://hajimamosta.blogfa.com/cat-2.aspx> (07.05.2015).

²⁸ Ciwamêr, “Tefsîr û Mealên Kurdî”, *Nûbihar*, s. 56-57.

²⁹ Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 182.

1.1.6. Osman b. Abdülaziz b. Muhammed (Helebçeyî)

1.1.6.1. Hayatı

Osman b. Abdülaziz, 1920 yılında Halepçe'ye bağlı Barîs köyünde dünyaya geldi. Osman, Molla Salih ile babası Abdülaziz'in gözetiminde büyüdü ve ilmî icazetini de babasından aldı. 1954 yılında, Emced ez-Zehâvî ve Muhammed Mahmut es-Sevvaf sayesinde 'İslam Hareketi'ne katıldı. 1958 yılında, komünistlerin kurdukları komployla mahkemeye sevk edildi ve beraat etti. Abdülkerim Kasım hükümetinin vermiş olduğu kararlar ile Irak'ın güneyinde bulunan Nasiriye şehrine sürgün edildi ve orada 9 ay kaldıktan sonra memleketine döndü. Halepçe şehrinin kimyasal silahlarla bombalanması sonrasında yurdunu terk etti ve kardeşleriyle birlikte 'Irak Kürdistan İslam Hareketi'ni kurdu. İlmî faaliyetlerini sürdürmek için 1991 yılında yine memleketine döndü ve 1998 yılında ahiret yurduna intikal etti.³⁰

1.1.6.2. Tefsîrî Qur'anî Pîrûz

Tefsir, edebi bir dille hazırlanmıştır. Müfessir, sûre girişlerinde, sûrenin amaç ve hedeflerini bir girişle açıkladıktan sonra âyetlerin mealine, daha sonrasında ise tefsirine yer vermiştir. Harfî tercümeden uzak ve birkaç anlama gelen sözcüklere, birden fazla anlam vermeye çalışmıştır. İnsanların, göklerin ve yerin yaratılışı hakkındaki âyetlerin tefsirinde bilimsel kaynaklardan alıntılar yapmıştır. Tefsirinde daha ziyade eğitici noktalara yoğunlaşmıştır. Abdülkerim el-Müderri'sin tefsiri dışında kaleme alınan en geniş Kürtçe tefsir, Osman'ın tefsiridir.³¹

1.1.7. Mahmut Kelalî

1.1.7.1. Hayatı

Mahmut Kelalî, Irak'ın Süleymaniye şehrinde dünyaya geldi. Kur'an-ı Kerim derslerini babası Molla Abdullah Kelalî'den aldı. Bağdat İlahiyat Fakültesi mezunu

³⁰ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, s. 58. Muhsin Ciwamêr Hocamız, ölüm tarihini 1998 olarak vermektedir. Ancak şu bilgiyi de aktarmakta yarar görüyoruz: 12.05.1999 yılında tedavi görmek için gittiği Şam'da vefat etti. Bkz. Şeyhü'l-Mücahidine'l-Ekrad Osman b. Abdülaziz, <http://www.almeshkat.net/vb/showthread.php?t=13868#gsc.tab=0> (07.05.2015).

³¹ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, s. 59.

olan Mahmut, aynı Üniversitede Yüksek Lisans da yapmıştır. Muhsin Ciwamêr'ın, 2003'te yayınlanan makalesinde hâlâ hayatta olduğunu belirtmektedir.³²

1.1.7.2. Tefsîrî Rewan

Tefsirin sadece dört cüzünü inceleyen Muhsin Ciwamêr, tefsir hakkında özetle şu değerlendirmede bulunmaktadır: Tefsirine, Ulumu'l-Kur'an konularının bir özetiyle başlayan Mahmut Kelalî, her sûreyi bölümlere ayırarak ve âyetlerin içeriğine uygun başlıklar kullanarak tefsir etmiştir. Zorlamalardan uzak, sağlam ve düzgün bir dil kullanmış ve gerekli yerlerde esbabı nüzule de temas etmiştir. Tercümelerde, harfî tercüme izine rastlanılmamaktadır. Âyetleri hadis, sahabe sözleri, tabiiler ve âlimlerin sözlerine dayanarak tefsir etmiştir.³³

1.1.8. Burhanettin Muhammed Emin Abdülkerim

1.1.8.1. Hayatı

Burhanettin Muhammed Emin'in hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımızdan, sadece tefsiri hakkındaki değerlendirmeyi vermekle yetineceğiz.

1.1.8.2. Tefsîrî Asan

Manevi tefsir yöntemiyle âyetleri tercüme eden ve zaruret halinde parantez içi açıklamalar da yapan Burhanettin, tefsirinde kolay ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Tefsirin bazı bölümlerinde Farsça kelime ve ifade biçimlerinin hâkim olduğu gibi bazı ifade biçimlerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bazı yerlerde ise kısaca sebab-i nüzûle temas eden Burhanettin, meşhur ve muteber tefsirlere dayanarak tefsirini hazırlamıştır.³⁴ Her ne kadar tefsir adını taşısa da, aslında bu bir meal çalışmasıdır.

³² Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, s. 61.

³³ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, s. 61.

³⁴ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, s. 61-62.

1.1.9. Nizamüddin Abdülhamid

1.1.9.1. Hayatı

Nizamüddin Abdülhamit, 1921 yılında Kerkük'te âlim bir ailede dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini Kerkük'te, lise ve Üniversiteyi ise Bağdat'ta Daru'l-Ulûm'da 1846 yılında tamamladı. Devlet dairelerinde farklı mevkilerde görev alan Abdülhamid, 1974 yılında İslam Hukukunda Yüksek Lisans tezini imtiyaz derecesiyle verdikten sonra İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliğine seçildi ve yaptığı ilmi faaliyetler neticesinde profesörlük unvanını aldı. 1993 yılında emekliliğe ayrıldı. Hartum Üniversitesinden gelen davet üzerine üç yıl kadar Sudan'da kaldı. Daha sonra İngiltere'ye göç ederek Bristol şehrine yerleşti.³⁵

1.1.9.2. Qur'anî Pîrûz

Nizamüddin, Sudan'da yazmaya başladığı Kur'an-ı Kerim Kürtçe tefsirini, Bristol'e yerleştikten sonra da bitirene kadar ara vermeden devam etti. Tefsirin girişinde "Ulumu'l-Kur'an" konularına değinen Nizamüddin, kimi müfessirlerin şaz görüşlerine karşı mesafeli durur ve modern Kürtçe sözcükler diye tabir ettiği kelimeleri kullanmaktan imtina eder. Kevni âyetleri detaylı işleyen ve zaman zaman esbabı nüzule de değinen müfessirimiz, âyetleri, kesinlik kazanmamış bilimsel teorilerle tefsir etmediği gibi, Kur'an'da, neshin çok olduğu düşüncesine de katılmaz.³⁶

1.1.10. Husein Muhammed

1.1.10.1. Hayatı

Husein Muhammed, 1980 yılında Irak'ın Zaho kentinde dünyaya geldi. 1994 yılından itibaren Finlandiya'da yaşamakta ve ülkenin başkenti Helsinki

³⁵ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, s. 62.

³⁶ Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, s. 62; ayrıca bkz. Nizamudin Ebdulhemîd, "Çend Tefsîrên Kurdî yên Qur'ana Pîroz", trc. Abdurrahman Cûdî, **Nûbihar**, c. 7, sy. 75-76, Tîrmeh/TeMMuz 1999, s. 14-15.

belediyesinde şehir planlamasında özel danışmanlık görevini yürütmektedir. Halen Finlandiya’da yaşamaktadır.³⁷

1.1.10.2. Qur’ana Pîroz

Husein Muhammed tarafından hazırlanan ”*Qur’ana Pîroz*” adlı Kur’an-ı Kerim Kürtçe meali, “<http://www.kulturname.com/?s=muhammed&paged=7>” adlı sitede farklı zamanlarda Fâtîha, Bakara, Yûsuf, 23. sûre olan Mü’minûn’dan Kur’an’ın sonuna kadar ki bölümler yayınlanmıştır. Yani 3-11 ve 13-22 sûreleri arası henüz tercüme edilmemiştir. Mütercim, giriş bölümünde kullandığı kaynakları ve tercümede takip ettiği metoda değinmekte; Seyit Ali Şîlanî (Arapça harflerle yazılmıştır), Abdullah Varlı, Muhammed Hakkari (Kurmancî lehçesinde) ve Burhan Muhammed Emin’in “*Tefsîrî Asan*” (Soranî) meallerinden istifade ettiğini belirtmektedir. Yukarıda adları geçen Kürtçe meallerin dışında, Kur’an’ın orijinal Arapça metnini esas almakla birlikte, İngilizce hazırlanmış olan (Abdullah Yusuf Ali, Muhammad M. W. Pickthall ve M. H. Shakir) meallerinden ve birkaç Arapça tefsir kaynaklarından da yararlandığını belirtmektedir.

Kürtçe Kur’an-ı Kerim tercümesinde, özellikle de Kur’an’ın edebi yönünü yansıtmaya çalıştığını ve bu nedenle bazı sûre veya âyet kümelerini şiirsel olarak çevirdiğini, tercümede olabildiğince sade, kolay ve standart Kürtçeyi kullandığını belirten Husein, peygamber adlarını, Kürtçe formuna uygun “Birahîm, Simayîl, Aqûb ve Üsiv” şeklinde kullandığını ifade etmektedir.

Yukarıda adları geçen tefsir ve meal çalışmaları dışında, Mela Husênê Marunisî’nin, Tefsirini³⁸, Seyyid ‘Elî Şîlanî’nin, “*Qur’ana Pîroz ligel Tefsira Ronahî*”, Tehsîn İbrahîm Doskî’nin “*Tefsîra Qur’ana Pîroz*”, İsmail Sigêrî’nin “*Tefsîra Jiyan*”³⁹ (Envarû Dicle Matbaası, 3. Baskı 2008) adlı meali ile birlikte Molla Muhammed Molla Salih tarafından hazırlanan ve Dr. Kemal Sadık Lek ile Prof. Dr. Ümit Ömer el-Cürûstanî’nin tetkikleri sonucunda, Suudi Arabistan Krallığı Kral Fahd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu tarafından Hicri 1433/2011’de Medine’de

³⁷ Husein Muhammed, (husein.muhammed@gmail.com), “kurtejiyan” ve “Qur’ana Pîroz”, Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 16.02.2015.

³⁸ Xalid Sadîni, “Qur’ana Pîroz û Meala Kurdi”, *Nûbihar*, c. 8, sy. 90, Payiz/Sonbahar 2003, s. 47.

³⁹ Bkz. İsmail Sigêrî, *Tefsîra Jiyan Ravekirina İsmail Sigêrî*, ed., İsmail Taha Şahin ve Şaban Kehî, Matbaatû Envarû Dicle, y.y. 2008, Önsöz (e).

basılan, “*Qur’anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî*”⁴⁰ adlı meali de burada zikretmek gerekir.

Bunların dışında da daha pek çok tefsir ve mealin olduğunu veya yazıldıklarını tahmin etmekteyiz. Ancak haklarında bilgi elde edebildiklerimiz bunlarla sınırlıdır.

1.2. İRAN’DA KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI

İran’da yapılan Kürtçe tefsir ve meal çalışmalarının tümü, Kürtçenin Soranî lehçesinde hazırlanmıştır. Bu başlıkta, kısa bilgiler vermek suretiyle mütercimlerin hayatı ve tefsir-meal çalışmaları tanıtılacaktır.

1.2.1. Mahmut Ahmedî Dêkewlan (Dikevlan)

1.2.1.1. Hayatı

Uzun araştırmalar yapmamıza rağmen, yazarın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Fakat Muhsin Ciwamêr, 2003’te yayımlanan “*Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî/Kürtçe Kur’an Tercümelerinin Gelişim Tarihi*” adlı makalesinde,⁴¹ yazarın hayatta olduğunu belirtmiştir.

1.2.1.2. Tefsîrî Gulbijêr

Bu çalışma, İran Kürdistan’ında yayımlanan (1984) ilk Kürtçe tefsirdir. Mütevazı, düzensiz ve okuyucuyu zorlayan bir şekilde yayımlanan tefsir, 15 ciltten oluşmaktadır. Sûre girişlerinde sûrenin bir önceki sûre ile bağlantısını kurmaya gayret eden müfessir, sûrelerin âyet ve kelime sayısını hatta kimi yerlerde harf sayısını, sûrenin amaç ve hedeflerini özet halinde vermiştir. Tefsirinde, İsrailiyyât türü rivâyetlere karşı mesafeli davranan müfessir, sûre başlarında geçen (Âdiyât, Tîn, Zeytûn) gibi sözcüklere, muteber müfessirlerin görüşlerine aykırı anlamlar vermesi nedeniyle eleştirilmiştir. Son olarak tefsirde kullandığı dil, üst düzey olmamakla

⁴⁰ Molla Muhammed Molla Salih Bamûkî, *Qur’anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî*, mrc. Kemal Sadık Lek ile Umîd Ömer el-Cürûstanî, Mecmau’l-Melik Fahd li Tibaati’l-Mushafi’ş-Şerif, Medine 1433/2012, (önsöz) s. yok. Meale şu adresten ulaşmak mümkündür: <http://library.tafsir.net/book/6293>

⁴¹ Ciwamêr, “Tefsîr û Mealên Kurdî”, *Nûbihar*, s. 57.

birlikte anlaşılır ve manayı ifade etmektedir. Genel olarak âyetleri manevi tefsir şeklinde tercüme eden müfessir, bazı yerlerde harfî harfine de tercüme etmiştir.⁴²

1.2.2. Muhammed Salih İbrahîmî

1.2.2.1. Hayatı

Araştırmacı, yazar, mütercim, gazeteci ve Tahran Üniversitesi İslam Mezhepleri Bölümünde akademisyen olan Muhammed Salih İbrahîmî (Shapoll) 1933 yılında Doğu Kürdistan'ın Mahabad şehrinde dünyaya geldi. Salih İbrahîmî'nin, Kürtçe Kur'an-ı Kerim tercümesi dışında, 30'un üzerinde Kürtçe eser ve tercümesi bulunmaktadır.⁴³

1.2.2.2. Kur'an'ı Kerîm (Terceme Kurdî)

1961 yılında tamamlanan Kur'an-ı Kerim Kürtçe meali, Kürtçe yayın yapan "Awîne" dergisinin yazarı Kazım Muslihâbadî Nehrî'nin yardımlarıyla 1997'da Sazman Tebligat İslami yayınlarından çıktı.⁴⁴ Meal, Kürtçe Soranî lehçesi ve Kurdî Arap alfabesi kullanılarak hazırlanmıştır. Mealin dış sayfasında "*Kur'an-ı Kerim*", altında "*Terceme Kurdî*" (Kur'an-ı Kerim, Kürtçe tercüme), en altta ise mütercimnin adı bulunmaktadır. Yaygın olanın aksine mealde, Kur'an-ı Kerim'in standart Arapça metni, yer almamaktadır. Sûrelerin âyet sayısı ve Mekke veya Medine de nazil olmuştur şeklindeki kısa bilgilerden sonra, çerçeve içinde âyetlerin mealine geçilmekte ve âyetlerin meali, numara ile belirtilmektedir. Mealin sağ üst bölümde cüz, sol bölümde ise sûre adı ve numarası verilmektedir.⁴⁵ Salih İbrahîmî'nin, Kürtçe Kur'an-ı Kerim tercümesi, şimdiye kadar altı kez ve birçok defa da Tahran, İran Kürdistan'ı ve Irak'ta mütercimden izinsiz olarak basıldı. Salih'in, Kur'an-ı Kerim tercümesi dışında, Yûsuf ve Fâtîha sûrelerinin tefsiri de bulunmaktadır.⁴⁶

⁴² Ciwamêr, "Tefsîr û Mealên Kurdî", *Nûbihar*, s. 57-58.

⁴³ <http://www.salehebrahimi.com/> (07.05.2015).

⁴⁴ Muhammed Salih İbrahîmî, *Kur'an'ı Kerim (Terceme Kurdî)*, y.y., trs, s. 604.

⁴⁵ Bu adresten meale ulaşmak mümkündür: <http://www.salehebrahimi.com/books/koran.html>

⁴⁶ Yayımlanmış eserleri için bkz. <http://www.salehebrahimi.com/books/booksfar.html>

1.2.3. İbrahim Merdûxî (Merduhî)

1.2.3.1. Hayatı

Köklü dinî bir aileden gelen İbrahim Merdûxî, 1947 yılında İran'ın Kürdistan bölgesindeki Merivan şehrinde dünyaya geldi. 1960'lı yılların sonlarına doğru Irak Kürdistan'ında Müslüman Kardeşler hareketine katıldı. İran'da, Kur'an Mektebi ve Müslüman Kardeşler hareketinin belirgin simalarından olan Üstat Nasir Sübhanî (ö. 1990) ve Ahmet Müftizâde (ö. 1993) ile birlikte 1979 devrimine iştirak etti. Üstün edebi ve şiir yeteneği bulunan Merdûxî'nin, edebi ve düşünsel pek çok eseri bulunmaktadır.⁴⁷

1.2.3.2. Tişkî le Qur'anî Pîrûz

1998'de Kur'an-ı Kerim'in Kürtçe mealini yazmaya başlayan Merdûxî, çalışmasını 2011 yılında tamamladı. Arapça, Kürtçe ve Farsça dillerinde yazılan toplamda 14 eserden yararlanarak, usandırıcı uzatmalardan, meramı ifade etmekten aciz kısaltmalardan kaçınarak ve Kürtçenin her lehçesinden sözcükler seçerek mealini hazırlamıştır. Eser, Süleymaniye şehrinde bulunan "Âra" yayınevi tarafından tek cilt halinde basıldı.⁴⁸

1.2.4. Mamoste Hejar Mukriyanî

1.2.4.1. Hayatı

Edebiyatçı ve şair Mamoste Hejar, 1921 yılında Mahabat'ta⁴⁹ dünyaya geldi. Asıl adı Abdurrahman Şerefkendî'dir. Hejar, okuma yazmayı molla olan babasından öğrendi. On altı yaşına geldiğinde Farsça ve Kürtçe şiirler yazmaya başladı. 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra İran Emniyet Güçleri tarafından tutuklandı ve büyük işkencelere maruz kaldı. Bir yolunu bulup Irak Kürdistan bölgesine kaçan Hejar, sahte bir kimlikle Bağdat'a gitti. Yakalandığı

⁴⁷İbrahimMerduxî,

<http://forum.mohtawa.org/index.php/%D8%A5%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85%D9%85%D8%B1%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%8A> (07.05.2015).

⁴⁸ 27 Aralık 2011'de kendisiyle yapılan bir röportajdan alınmıştır. Bkz. Goftugoyê kotah ba Ustad İbrahim Merduxî, (1390/09/06, ş.), <http://www.islahweb.org/content/2011/11/4665> (07.05.2015).

⁴⁹ Aslında Mahabad'a yakın olan Şerefkend köyünde dünyaya geldi.

akciğer hastalığı nedeniyle Lübnan'da uzun süre tedavi gördü. Irak Emniyet Güçlerinin gerçek kimliğini tespit etmeleri üzerine, zorunlu olarak Suriye'de Haco Ağa'nın (ö. 1940) yanına yerleşti. 1958 yılında yapılan askeri darbe sonrasında Bağdat'a döndü. Bir yıl süre kadar Sovyet Birliği'nde de kalan Mam Hejar, 1960'da Irak'a döndü ve Molla Mustafa Barzani öncülüğündeki Peşmerge güçlerine katıldı.⁵⁰ Daha sonraları İran'ın Kerec şehrine yerleşen Hejar, 69 yaşında vefat etti ve Mahabad'da defnedildi.⁵¹

1.2.4.2. Qur'anî Pîrûz

Hejar Mukriyanî, “*Qur'anî Pîrûz*” adlı Kürtçe meal çalışmasına 1989 yılında yazmaya başladı ve nispeten kısa bir süre zarfında tamamladı. Hejar'ın vefatından uzun yıllar sonra, 2000 yılında Tahran'da (İntişarati Tazenigah Neşri İhsan yayınlarından) bir kurul tarafından yayımlandı.⁵² Mealin basımında, farklı bir yöntem takip edilerek Kur'an'ın Arapça metni ile Kürtçe meali farklı sayfalarda verilmiştir. Bu sebeple normalde 604 sayfa olması gerekirken meal, 1208 sayfadan meydana gelmektedir. Mealde, neredeyse parantez hiç kullanılmamıştır. Ayrıca dipnotlarda verilen sözcük açıklamaları da dikkat çekmektedir. Bazı Kürtçe meallerde görülenin aksine, sûrelerin orijinal isimleri korunmuştur. Mealin son bölümünde sûre fihristi ile birlikte vakıf alametleri ve buna tekabül eden nokta, virgül, soru işareti, vs. imla işaretlerine de yer verilmiştir.

1.3. TÜRKİYE'DE KÜRTÇE TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI

Türkiye'de yaşayan Kürtler, maruz kaldıkları siyasî baskılar ve diğer bazı nedenlerden dolayı yakın bir zamana kadar, Kürtçe meal ve tefsir çalışmalarına neredeyse hiç ilgi gösteremediler. Diğer bir ifadeyle Kürtçe çalışmalarının –dinî yayınlar dahi– yakın bir tarihe kadar devlet yöneticilerince siyasî propaganda ve bölücülük faaliyeti olarak görülmesi ve Kürtlerin de –özellikle dindar kesimce– kendi anadil ve kültürlerine yeteri derecede önem göstermemeleri gibi nedenlerin, bu tür çalışmaların geç başlamasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

⁵⁰ Bkz. Feqî Huseyn Sağniç, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2002, s. 309-311.

⁵¹ Derguzeşti “Abdurrahman Şerefkendi” edib ve muhakkikî Kurd (1393 ş.), (02.12.1393), <http://www.cgie.org.ir/fa/news/27846> (07.05.2015).

⁵² Mamoste Hejar, **Qur'anî Pîrûz**, İntişarati Tazenigah Neşri İhsan, y.y., trs, (önsöz) s. yok.

Bu başlıkta, Kâmuran Bedirhan'ın Şam ve Lübnan'da kaldığı zamanlarda yayınladığı “*Tefsîra Qur'anê*” ve Türkiye'de yayınlanan meal ve tefsir çalışmaları tanıtılacaktır.

1.3.1. Kâmuran Âlî Bedirhan (Bedirhan)

1.3.1.1. Hayatı

Cizre Miri (Mîrê Cizîra Botan) Bedirhan paşanın (ö. 1870) torunu olan Kâmuran Âlî Bedirhan, 1895 yılında dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini İstanbul'da gördü. Yüksek Öğrenimi için, Celadet Âlî Bedirhan ile birlikte Almanya'ya (1922) gitti. Kâmuran, Leipzig Üniversitesinde hukuk alanında doktorasını tamamlayıp Almanya'dan döndü. Şam'a, daha sonra Beyrut'a yerleşen Kâmuran, avukatlık mesleği yanında Roja Nû ve Stêr gazetelerini de çıkardı. 1947 yılında Fransa'ya yerleşti ve Sorbonne Üniversitesi Ortadoğu Dilleri Bölümü'nde Kürtçe dersleri vermeye başladı ve aynı Üniversitede profesörlük unvanını aldı. Kâmuran, 04 Aralık 1978'de Fransa'da vefat etti.⁵³

1.3.1.2. (Ji) Tefsîra Quranê

Kâmuran Bedirhan'ın hazırlamış olduğu Kur'an-ı Kerim Kürtçe mealı, “Hawar”⁵⁴ dergisi ve “Roja Nû”⁵⁵ gazetesinin farklı sayılarında⁵⁶ “*Tefsîra Quranê*”

⁵³ Rojan Hazim, “Mîr Kamiran A. Bedir-Xan”, *Nûdem* (Kovara Hunerî, Edebî û Çandî/Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi), sy. 15, Payız/Sonbahar 1995, s. 16-18; ayrıca bkz. Mehmet Uzun, *Kürt Edebiyatı Antolojisi*, trc. Metin Aksoy, İthaki yay., İstanbul 2007, s. 228-229; Feqî Huseyn, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, s.519. (Kimi araştırmacılara göre Dr. Kâmuran Âlî Bedirhan, Suriye'nin Trablus şehrinde dünyaya geldi. Diğer bazıları ise, doğum yerini İstanbul olarak belirtmektedirler. Bkz. Hazim, *Nûdem*, sy. 15, Payız/Sonbahar 1995, s. 16).

⁵⁴ Bkz. *Hawar*, c. II, sy. 27, Nisan 1941, s. 685-686 (Fâtiha sûresi ile Bakara, 2/27); c. II, sy. 28, Mayıs 1941, s. 705-706 (Bakara, 2/28-61); c. II, sy. 29, Haziran 1941, s. 725-726 (Bakara, 2/62-89); c. II, sy. 30, Temmuz 1941, s. 745-746 (Bakara, 2/90-113); c. II, sy. 31, Ağustos 1941, s. 765-766 (Bakara, 2/114-139); c. II, sy. 32, Eylül 1941, s. 785-786 (Bakara, 2/140-166); c. II, sy. 33, Ekim 1941, s. 805-806 (Bakara, 2/167-186); c. II, sy. 34, Ekim 1941, s. 825-826 (Bakara, 2/187-203); c. II, sy. 35, Kasım 1941, s. 845-846 (Bakara, 2/204-221); c. II, sy. 36, Aralık 1941, s. 865-866 (Bakara, 2/222-232); c. II, sy. 37, s. 885 (Bakara, 2/233-249); c. II, sy. 38, Ocak 1942, s. 905-906 (Bakara, 2/250-267); c. II, sy. 39, Şubat 1942, s. 925-926 (Bakara, 2/268-282); c. II, sy. 40, Şubat 1942, s. 941-942 (Bakara, 2/283-286; Âl-i İmrân, 3/1-19); c. II, sy. 41, Mart 1942, s. 957-958 (Âl-i İmrân, 3/20-41); c. II, sy. 42, Nisan 1942, s.973-974 (Âl-i İmrân, 3/42-68); c. II, sy. 43, Mayıs 1942, s. 989-990 (Âl-i İmrân, 3/69-91); c. II, sy. 44, Mayıs 1942, s. 1005-1007 (Âl-i İmrân, 2/92-117); c. II, sy. 45, Haziran 1942, s. 1020-1021 (Âl-i İmrân, 3/118-152); c. II, sy. 46, Temmuz 1942, s. 1035 (Âl-i İmrân, 3/153-157); c. II, sy. 47, Temmuz 1942, s. 1043 (Âl-i İmrân, 3/158-167); c. II, sy. 48, Ağustos 1942, s. 1051 (Âl-i İmrân, 3/168-177); c. II, sy. 49, Eylül 1942, s. 1059 (Âl-i İmrân, 3/178-186); c. II, sy.50, Ekim 1942, s. 1071 (Âl-i İmrân, 3/187-198); c. II, sy. 51,

başlığıyla yayımlandı. Hawar dergisinin 27-54. sayılarında yayımlanan bölümler, 1971 tarihinde Paris Kürt Enstitüsü tarafından, “*Ji Tefsîra Quranê*” başlığıyla basıldı. Bedirhan, Kur’an mealinin ilk yayımlanmaya başladığı Hawar dergisinin 27. sayısında şöyle bir not düşmektedir: “*Allah’ın lütfuyla, Kur’an’ın tefsirini (mealini) tamamladık.*”⁵⁷ Ancak şimdiye kadar tamamı değil; sadece ilk altı sûrenin meali yayımlanmıştır.

Başlıkta her ne kadar tefsir ismi geçse de, aslında bu bir meal çalışmasıdır. Bu ismin verilmesinin nedeni de, o dönemde “*meal*” kavramının yaygın olmaması olsa gerektir. Bir de mealin, dergi ve gazetede yayınlanması sebebiyle, âyetlerin Arapçasına da yer verilmemiştir. Mealde, serbest tercüme yöntemi hâkim olup sade ve gâyet anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Fâtiha sûresinde âyetler, bir bölüm halinde rakam verilmeden tercüme edilmiş iken, diğer sûrelerde âyet numaraları belirtilmiştir. Arapça orijinaleri yerine, sûrelerin Kürtçe tercüme yapılmıştır. Örneğin Fâtiha sûresine “*Sûreyê Destpêkirinê/Başlama sûresi*”, Bakara sûresine “*Sûreyê Çelekê/İnek sûresi*” denmiştir. Sûrenin kaç âyet olduğu ve nerede nazil olduğu şeklindeki bilgilerin yanı sıra, dipnot⁵⁸ ve parantez içi açıklamalara da başvurulmuş ve okuyucuya yabancı veya ağır gelir düşüncesiyle, Rahman ve Rahim örneklerinde olduğu gibi önce kelimenin Arapçasına ve (;) işaretinden sonra Kürtçesine yer verilmiştir.⁵⁹

Kasım 1942, s. 1079 (Âl-i İmrân,3/199-200; Nisâ 1-5). Derginin 52. Sayısında meal yayınlanmadı. c. II, sy. 53, Mart 1943, s. 1107 (Nisâ, 4/6-12); c. II, sy. 54, Mayıs 1943, s. 1115 (Nisâ, 4/13-22); c. II, sy. 55, Haziran 1943, s. 1123 (Nisâ, 4/23-30); c. II, sy. 56, Temmuz 1943, s. 1131 (Nisâ, 4/31-39); c. II, sy. 57, Ağustos 1943, s. 1139 (Nisâ,4/40-48).

⁵⁵ 1943-46 yılları arasında Beyrut’ta Kürtçe ve Fransızca yayın yapan bu gazete, toplamda 73 sayıdır. Kâmuran Âlî Bedirhan’ın hazırlamış olduğu Kur’an’ı Kerim meali, “Hawar” dergisinin yayınına son vermesinden sonra, bu gazetenin 57.59, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 70-71 ve 72 sayılarında yayınlandı.

⁵⁶ Bkz. Kamran, “Tefsîra Quranê”, Roja Nû, 24.09.1945, s. 3, (Nisâ, 4/49-78); 08.10.1945, s. 2-3, (Nisâ, 4/79-128); 05.11.1945, s. 2, (Nisâ, 4/129-172); 26.11.1945, s. 2-3, (Nisâ, 4/173-175; Mâide, 5/1-33); 17.12.1945, s. 2-3, (Mâide, 5/34-72); 14.01.1946, s. 2-3, (Mâide, 5/73-122); 04.02.1946, s. 1-2, (En’âm, 6/1-46); 25.02.1946, s. 2, (En’âm, 6/47-83); 25.03.1946, s. 2, (En’âm, 6/84-122); 13.05.1946, s. 1, (En’âm, 6/123-165).

⁵⁷ Bkz. Kamran Alî Bedir-Xan, “Tefsîra Quranê” **Hawar Kovara Kurdi** (Hawar Kürtçe Dergi), Amadekar/haz. F. Cewerî (Weşanên Nûdem Sockholm 1998), c. II, sy. 27, Nisan 1941, s. 686.

⁵⁸ Bkz. **Hawar**, c. II, sy. 33, s. 806, c. II, sy. 37, s. 886; Kamran Bedir-Xan, **Ji Tefsîra Quranê**, Paris Kürt Enstitüsü, Paris 1971, s. 23, 37. **Hawar**’da olup da Paris baskısında yer almayan dipnotu karşılaştırmak için bkz. **Hawar**, c. II, sy. 41, s. 957 ve **Ji Tefsîra Quranê**, s. 49.

⁵⁹ Bkz. **Hawar**, c. II, sy. 27, s. 685; Kamran, **Ji Tefsîra Quranê**, s. 1.

Bunun dışında Mealde sehven bir takım hatalar da meydana gelmiştir. Örneğin, Mâide 1. âyeti, iki âyet olarak gösterilmiştir. Bu yüzden âyet numaralarında kayma meydana gelmiş ve bu durum, sûrenin sonuna kadar devam etmiştir. Bunu, 120 âyet olan sûrenin 122 rakamıyla bitmesinden de rahatlıkla anlamaktayız. İlgili hata sûre girişinde, ‘123 âyettir’ ifadesinde de mevcuttur.⁶⁰

Benzer bir hata, Nisâ 4. âyetinde de meydana gelmiş ve sûrenin sonuna kadar devam etmiştir. Bu nedenle, Paris baskısındaki son âyet, yani Nisâ 22, 21 olarak belirtilmiş ve bu hatanın bir devamı olarak, 176 âyet olan sûre, 175 rakamıyla son bulmuştur. Aslında bu hata, sûre girişinde, ‘175 âyettir’ ifadesinde de vardır.⁶¹

1.3.2. Abdullah Varlı

1.3.2.1. Hayatı

Abdullah Varlı, 1939’da Ağrı’nın Patnos ilçesine bağlı Hesar köyünde dünyaya geldi. 1946’da babası Molla Muhammet’ten Kur’an-ı Kerim’i ve temel dinî eğitimi aldıktan sonra, bölgedeki farklı hocalardan ders aldı. 1957 yılının Eylül ayında eğitim görmek Şam’a gitti ve belli bir süre orada kaldı.⁶² Daha sonra Suriye’nin Kuzeyine, Şeyh Ahmet el-Haznevî medresesine giderek orada eğitimini tamamladı. 1964’te Van Erciş’te bulunan Seyit Muhammed⁶³ Camii’nde imam hatipliğe başladı. Erciş’te, vaiz ve müftü olarak da görev alan Varlı, 1976’da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından -5 yıl süresince memleketine dönmeme şerhi koyularak- Trabzon Maçka ilçesine sürgün edildi. Ancak ailesinin yaşam olanağının olmadığı düşüncesi ile 1977’de görevinden istifa etti. Aynı yıl içinde, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne iş talebinde bulunan Varlı, arşiv bölümünde tercüman olarak görev aldı. 1978’de Edirne’ye sürgün edilen Varlı, tercümanlık görevinden

⁶⁰ Bkz. **Roja Nû**, (sy. 63), 26.11.1945, s. 2.

⁶¹ Bkz. **Hawar**, c. II, sy. 51, s. 1079; **Ji Tefsîra Quranê**, s. 72.

⁶² Oğlu Dara’dan edindiğimiz bilgiye göre babası, Şam’da “el-Emniyye” mıntıkasında okumuştur. Büyük bir olasılıkla, Şam muhaddisi Şeyh Bedrettin El-Hasanî adına açılan medresede eğitim görmüştür. Şeyh Bedrettin Abidin, Şam’a, İslami eğitim almaya gelen öğrencilere yardım eder ve Türkiye’den gelen bazı öğrencileri Makdamiyye medresesinde toplar ve onlarla ilgilenirdi. Bedrettin Abidin’in girişimleri sonucunda, Şeyh Bedrettin el-Hasanî adına 1959 yılında bir dernek açılır, medrese ve dernek el-Emniyye Medresesine taşınır. Bkz. Et-Ta’rîfû bi cem’iyeti’l-Muhaddisi’l-Ekber Bedruddin el-Hasanî, (1434), <http://islamsyria.com/portal/article/show/387> (07.05.2015).

⁶³ Babası adına inşa edilen bir camiidir. (Oğlu Dara).

istifa etti ve Kültür Bakanlığı bünyesinde bulunan Etnografya müzesinde, şer'î siciller bölümünde çalışmaya başladı. Ancak 1984 yılında bu görevinden de uzaklaştırıldı. Aynı yılda, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde, eski yazılar uzmanı olarak görev aldı ve 1993 yılına kadar burada çalıştı. Son olarak Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nde Daire Başkanı olarak 1993'te emekliliğe ayrıldı. Varlı, 02.02.2012 yılında Ankara'da vefat etti.⁶⁴

1.3.2.2. Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind

Meal, Latin ve Arap harfleriyle hazırlanmıştır. Varlı, her ne kadar Celadet Bedirhan'ın geliştirmiş olduğu ve Türkiye'de yaşayan Kürtler arasında yaygın olarak kullanılan Latin alfabesini ve imla kurallarını esas almışsa da, bazı yerlerde buna aykırı davranmıştır. Örneğin o, “ğ”, “é”, kaynaştırma harfi olan “y”den önce “i” yerine “î”yi tercih etmiş, “di” ekini de fiil ile bitişik olması gerekirken, ayrı yazmıştır.

Mealde, Kur'an'ın standart Arapça metni, çerçeve içinde yer almaktadır. Sûre girişlerinde, sûrenin Mekkî-Medenî ve sûrenin âyet sayısı hakkında bilgiler verilmiştir. Mealin birinci ve ikinci sayfalarında (Fâtîha ile Bakara sûresinin ilk beş âyetinin bulunduğu bölüm), mealin sonunda bulunan “*Pêşgotin: Armanç Ji Welgerandin ê/Önsöz: Tercümedeki Amaç*”, ile yine mealin sonunda yer alan “*Kürtçe Sözlük*”, “*Jînamin/Hayatım*” ile sûre fihristi bölümlerinde, sayfa numaraları belirtilmemiştir.

Mealde Hurufî mukattaalar, tercüme edilmeyerek Bakara sûresinin ilk âyeti olan أ ل م , “*E.L.M*” şeklinde karşılanmış ve parantez içinde ise şu açıklamaya yer verilmiştir: “*Sûre başlarında gelen bu tür harflere ayırık harfler denilmektedir. Gerçek manalarını Allah daha iyi bilir.*” Ancak Hz. Peygamberden rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “... *Elîf, Lam, Mîm bir harftir demem. Aksine Elîf bir harf,*

⁶⁴ Abdullah Varlı, **Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali-Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind**, İstanbul, 1994, (Önsöz) “*Jînamin/Hayatım*”, s. yok; Mehmet Dara Varlı, (rozabilgisayar@hotmail.com), “Abdullah Memet Varlı”, Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 13.02.2015.

*Lam bir harf ve Mîm bir harftir.*⁶⁵ Yani her bir harf diğerinden bağımsızdır. Dolayısıyla “*E.L.M*” yerine, “*Elîf, Lam, Mîm*” şeklinde yazılmalıdır.

Sûrelerin orijinal adları yerine Kürtçe tercümesine, “sûre” yerine “*ferker*” ve “âyet” yerine ise “*berate*” sözcüklerini kullanan Varlı, bu kullanımdan ötürü çokça eleştirilmiştir. Bu arada, “En’âm” sûresini “*Ferkerâ Qencîyan*” şeklinde tercüme ederek açık bir hataya düşmüştür. Çünkü “*en’âm*” sözcüğünden maksat, “*nimetler*” veya “*davar*” değildir. Aksine deve, koyun, keçi ve sığır cinsi anlamındadır.

Son olarak her ne kadar mealde mevcut bir takım zor veya ağır denebilecek sözcükler, kimi okuyucular için sıkıntı oluşturabilmekteyse de, genel anlamda mealin anlaşılır olduğu kanaatindeyiz.

1.3.2.3. Meal Hakkında Yapılan Tartışma ve Değerlendirmeler

Varlı’nın hazırlamış olduğu meal hakkında, bir takım eleştiri ve değerlendirmeler yapılmıştır. 1996’da Nûbihar dergisininin 47. sayısında Newzat Nurullah, “*Der heqê Meala Qurana pîroz*” (Kutsal Kur’an Meali Hakkında) başlıklı makalesinde, meale özetle şu eleştirileri yöneltmiştir.

“Molla Abdullah Varlı, bu çalışmasında büyük sıkıntılarla karşılaşmış ve çok emek sarf etmiştir. Ancak mealinde belirsiz, din lezzetinden uzak, zorlama ve bilinmeyen garip bir dil kullanmıştır. Şu bir gerçektir ki, nasıl ki her ilmin kendine has bir takım kavramları varsa, dinde de bir takım kavramlar vardır ve bunlar tercüme edilmezler. Örneğin âyet, sûre, sûre isimleri vs. Ben Allah’ın lütfuyla, Kürtçe okuma yazmayı biliyorum. Ama ben dahi, Kur’an’ın bu Kürtçe çevirisinden ancak %1 oranında anlıyorum. Artık halkın durumunu siz düşünün? Dili saflaştırma ve sadeleştirme adına bu yapılıyorsa, daha yolun başındayken bu işin tadı kaçır. Günümüzde halkımız arasında Allah lafzı, genel olarak “Xweda” diye bilinir. Kalkıp “Xweda” sözcüğü yerine “Yezdan” ve Bakara sûresine “Ferkerâ Çêlekê” demek ne kadar da gariptir.”⁶⁶

⁶⁵ Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Camiu’l-Muhtasarû mine’s-Süneni ân Rasûlillâhî ve Ma’rifeti’s-Sahîhî ve’l-Ma’lûfî ve ma âleyhi’l-Âmel*, (Camiu’t-Tirmizî), “Fedailü’l-Kur’an, 16”, Beytü’l-Efkâr ed-Devliyye, Amman 1999, s. 465.

⁶⁶ Newzat Nurullah, “*Der heqê Meala Qurana pîroz*”, *Nûbihar*, c. 4, sy. 47, Ağustos 1996, s. 20-21.

Varlı, “Beréz kowara Nûbihar!” başlıklı bir yazıyla, bu eleştirilere cevap mahiyetinde özetle şunları kaydeder:

“Sayın Newzat Nûrullah! İyice bak... İnanmayabilirsin, ama Allah şahidimdir ki, bu tercümede tek bir kelimeyi bile uydurup kendimden katmadım. Behdînan lehçesinde varsa onu kullandım, şâyet yoksa veya bilmiyor isem, Kürtçenin Zaza, Soran, Hewramî, Gorî, Lorî, Ğorî ve diğer lehçelerinden alıp kullandım. Kardeşim! Kürt dili sizin bildiğiniz gibi dar kalıplı değildir. Bu dil, tarihte kemale ermiş, edebiyat ve uygarlık dili olmuştur. Ancak bazı karışıklıklar onu aşiret ve birey dili durumuna getirmiştir. İnek kelimesi sizi çok rahatsız ettiğinden olsa gerek ki, eleştirinizin odak noktası haline getirmiştiniz. Şâyet tam karşılığını yazmış olsaydım, belki de bu eleştiriler yapılmazdı. Çünkü Bakar’ın tam karşılığı davardır. Saygıdeğer okuyucular! Sizden ricam, mealin anlamıyla ilgili bir eleştiriniz varsa, bana gönderin. Mealin manalarıyla ilgili olarak ta Afganistan, İran ve Irak’tan eleştiriler gelmekte, ancak Türkiye’de, şimdiye kadar çekememezlikten öte bir eleştiri yapılmamıştır. Acaba yapılan tercüme doğru mudur, diye meale baksanız ne kaybedersiniz? Sizin yaptığınız eleştiriler çocukça şeylerdir. Çünkü İnek ismi ve diğerleri eleştiri konusu yapılmaz.”⁶⁷

Ne Varlı’yı ne de Newzat Nurullah’ı şahsen tanıyan Zeynelabidîn Zinar’da “Bêxwêtiya rexneya Newzad Nurullah a di biwara şîroveya Qurana bi kurdî de/ Newzad Nurullah’ın Kur’an’ın Kürtçe tercümesine dair tatsız eleştirisi” başlıklı bir yazıyla tartışmaya katılır. Makalenin satır başları şöyledir:

“Newzat Nurullah, Abdullah Varlı’nın Kürtçe Kur’an meali hakkında, bir yazı yayınlamış. Newzat kardeşin yazısının başlığı her ne kadar dikkat çekici ise de, içerik bakımından tatsız ve kimseye fayda sağlamayan türdendir. Şurası bir gerçek ki, farklı kültürlerde Allah için, değişik isimler kullanılmaktadır. Kürt dilinde Allah için, en başta “Xweda” kullanılmaktadır. Ancak buna ilaveten Yezdan, Çelebî, Mîrze ve Ahûra Mazda da kullanılmaktadır. Benim bunları yazmaktaki amacım, ne Newzat Nurullah kardeşi küçük düşürmek, ne de Molla Abdullah Varlı’yı övmektir. Ancak şu da inkâr edilemez bir gerçektir ki, Molla Abdullah Varlı, 638 sayfalık bir çeviri

⁶⁷ Abdullah Varlı, “Beréz kowara Nûbihar!”, **Nûbihar**, c. 5, sy. 49, Ekim 1996, s. 7-9.

yapmış ve bunu Latin ve Arabî Kürtçe harflerle yazmıştır. Üstelik basımına da büyük paralar harcamıştır. Peki, Newzat Nurullah şimdiye kadar, Varlı'dan fazla ne yapmıştır?”⁶⁸

Muhsin Ciwamêr, 2002 yılında Medine’de düzenlenen ‘Kur’an Mealleri Sempozyumu’nda, “Kürtçe Kur’an Tercümelerinin Gelişim Tarihi”⁶⁹ başlıklı tebliğinde, Abdullah Varlı’nın meali hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“Abdullah Varlı, Kur’an-ı Kerim mealini, Arap ve Latin alfabesiyle yazdı. Bunu da, Türkiye’de Latin alfabesinin zorunlu kılınmasından sonra Kürtlerin, yavaş yavaş Arap alfabesinden uzaklaşıp Latin alfabesine yönelmelerinden dolayı yapmıştır. Varlı’nın, kullandığı Arap alfabesinde dikkat çeken husus, Kürtlerde yaygın olarak kullanılan yeni Kürtçe Arabî imlasına aykırı yazmasıdır. Malum olduğu üzere yeni Kürt imlasında (Irak Kürdistan Bölgesinde) okumayı kolaylaştırmak için üstün/e-a, ötre/u-ü ve esre/ı-i için birer harf belirtilmiştir. Allah sözcüğüne mukabil, uygun olmayan Zerdüştlük çağında kullanılan ve halî hazırda Zerdüşt Kürtler arasında kötülük ilahına karşı kullanılan ‘Yezdan’ veya ‘Ahuramazda’ sözcüklerini kullanmıştır. Hâlbuki doğru olan Allah lafzına mukabil ‘Xweda’ sözcüğünü kullanmasıydı. Mealde zor ve ağır sözcüklerin kullanılması, her ne kadar günümüzdeki okuyucular için istifade etme ve anlama noktasında bir takım zorluklar doğursa da, hiç şüphe yok ki, yağmurun başı bir damla ile başlar daha sonra Allah’ın izniyle sel olur.”⁷⁰

Ömer Uluçay, 2010’da “Bîr” dergisinde “Kürtçe Kur’an Çevirisi” başlıklı makalesinde, genelde Kürtçe Kur’an çevirileri, özel de ise, Abdullah Varlı’nın meali ve meal hakkında yapılan tartışmalara değinmekte ve onları değerlendirmektedir.⁷¹

Son olarak Mehdi Okçu, “Beyanu’l-Qur’an” adlı tefsirinde, isim vermeden şöyle demektedir: “Kimileri Kur’an’daki sûre isimlerini de tercüme ederek, Bakara sûresine “Ferkera Çêlekê”, Nisâ sûresine “Ferkera Jinan”, En’âm sûresine ise

⁶⁸ Zeynelabidin Zinar, “Bêxwêtiya rexneya Newzad Nurullah a di biwara şîroveya Qurana bi kurdi de”, **Nûbihar**, c. 5, sy. 50, Kasım 1996, s. 11-13.

⁶⁹ Tebliğ, 2003 yılında Nûbihar’da “Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî” başlığıyla yayımlandı. Bkz. **Nûbihar**, c. 8, sy. 90, Payiz/Sonbahar 2003, s. 48-62.

⁷⁰ Ciwamêr, “Tefsîr û Mealên Kurdî”, Nûbihar, s. 60.

⁷¹ Bkz. Uluçay, “Kürtçe Kur’an Çevirisi”, s. 174-183.

“Ferkera Qenciyan” demişler. Bu, Kur’an’a uygun değildir. Çünkü asıl olan, sûrelerin orijinal isimlerinin yazılmasıdır.”⁷²

1.3.3. Muhammed Şirin Keskin

1.3.3.1. Hayatı

Muhammed Şirin Keskin, 1920 tarihinde Siirt’in Eruh ilçesine bağlı Nivelâ köyünde dünyaya geldi. Bölgedeki muhtelif hocalardan dersler alan Keskin, ilmî icazetini dayısı olan Şeyh Abdurrahman Şavîrî ve babası Molla Yahya’dan aldı. Molla Şirin, 2009’da vefat etti.⁷³

1.3.3.2. Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî

1980 yılında tefsirini yazmaya başlayan Siirtli Molla Muhammed, sekiz yıl süren yoğun bir çalışmanın sonucunda, 1988 yılında tefsirini tamamladı ve uzun yıllar sonra 1995 yılında basıldı. Müellif, Kadî (ö. 685/1286)⁷⁴, Hâzin (ö. 741/1341)⁷⁵, Medârik⁷⁶ ve İbn Abbas’ın (ö. 68/787-88) tefsirlerinden yararlanarak bu çalışmayı hazırladığını, hatta pek çok tercümeyle İbn Abbas’ın tefsirine dayanarak yaptığını belirtmektedir.⁷⁷ Bunun içindir ki, okuyuculardan şu ricada bulunmaktadır: “Bu dört kaynağa bakmadan, yaptığım tercümeyle yanlıştır demeyin.”⁷⁸

⁷² Mehdi (Okçu) Licewî Amedî, **Beyanu’l-Kur’an bi Zimanê Kurdî**, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2010, I, 30.

⁷³ Recep Özdirek, “Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi”, Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, s. 717.

⁷⁴ **Envarü’t-Tenzîl ve Esrarü’t-Te’vîl**, adlı tefsirin sahibi, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali el-Beyzavî eş-Şîrazî’dir.

⁷⁵ **Lübabü’t-Te’vîl fî Meâni’t-Tenzîl** adlı tefsirin sahibi, Âlaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî’dir.

⁷⁶ Ebû’l-Berekât Abdullah bi Ahmet b. Mahmut Hafizüddin en-Nesefî’ye ait, **Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl**, adlı tefsirdir.

⁷⁷ Mecdüddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakup el-Fîrûzabâdî tarafından derlenen, **Tenvîru’l-Mikbas min Tefsîri İbn Abbas**, adındaki bu tefsir, aslında *Kamûs el-Muhîr*’in sahibi Firûzabâdî’ye aittir. Tefsirinde, İbn Abbas’ın, Süddî es-Sağîr tarihiyle gelen rivâyetlere yer vermiştir. Süddî rivâyeti ise, kendisi gibi yalancılık ve hadis uydurma itham edilen Kelbî kanalıyla gelmektedir. Buna göre İbn Abbas’tan gelen rivâyetlerin en zayıfı Süddî’nin Kelbî’den rivâyet ettikleridir. (Bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, **et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn**, Mektebetü Vehbe, Kahire trs, I, 61-62; ayrıca Süyûtî, **Ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr**, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû Hecer li’l-Buhûsî ve’d-Dîrasât’ il-Ârabiyyetî ve’l-İslamiyye, Kahire 2003, XV, 821).

⁷⁸ Muhammed Şirin Keskin, **Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî**, tsh. Zeynûlabidin Amedî, Diyarbakır Söz-Seyda Kitapevi (ortak yayın) Diyarbakır 2008, (Pêşgotin/Önsöz), I, s. yok; II, 580.

Eser, Zeynûlabidin (Çiçek) Amedî tarafından tashih ve istinsah edilerek, 1995'te Diyarbakır Söz tarafından basıldı. İkinci baskısı ise, Nizamettin Ersöz tarafından bilgisayara geçirilerek ve yine Zeynûlabidin Amedî'nin ince tetkikleri sonucunda, Diyarbakır Söz ve Seyda Kitapevi ortak yayın olarak 2008'de, iki cilt halinde basıldı.⁷⁹ Birinci cildi, Fâtiha ile başlayıp Kehf sûresiyle bitmektedir. İkinci cildi ise Meryem sûresi ile başlayıp Nâs sûresiyle son bulmaktadır. Tefsir, Arap alfabetiyle hazırlanmıştır.

Tefsirin üst bölümünde âyetlerin standart Arapça metni, sûrenin Mekkî-Medenî ve kaç âyet olduğunu belirten Arapça ifadeler bulunmaktadır. Ancak Kürtçe tefsir bölümünde, doğrudan âyetlerin tefsirine yer verilmektedir. Mukattaa Harflerin anlamına değinmeyen; “*Bu harflerden muradın ne olduğunu Allah daha iyi bilir*”⁸⁰ şeklindeki açıklamayla yetinen ve tefsirinde sûrelerin isimlerini belirtmeyen müellif, zaman zaman Abdullah Varlı hocanın düştüğü hataya kendisi de düşmüştür.⁸¹

Müellif, âyet veya âyetleri bir bütün olarak tercüme etmek yerine, daha ziyade kelime kelime tercüme edilmiş ve ağırlıklı olarak Arapça kökenli sözcükler, tercih edilmiştir. Okuyucuya kolaylık sağlaması açısından Kürtçe bölümü de harekelemiş yani üstün, esre, ötre ve cezim işaretleri konulmuştur. Bir de her cildinin sonuna, sûre ve sayfa numarasının belirten bir fihris de eklenmiştir.

Bu arada Xalid Sadinî'nin “*Qur'ana Pîroz û Meala Kurdi*” (Yüce Kur'an ve Kürtçe Meal) adlı makalesinde sözünü ettiği, “*Me'ala Qur'anê*” (M. A. Keskin/Wanî)⁸², aslında Muhammed Şirin Keskin'in “*Tefsîra Şîrin*”den ayrı bir şey olmadığını belirtmekte yarar vardır.

1.3.4. Abdurrahman Uçaman

1.3.4.1. Hayatı

Abdurrahman Uçaman, 1934 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Karahasan mahallesinde dünyaya geldi. Babası, Molla Abdüllatif'in oğlu Molla Sıtkî'dir. Ailesi,

⁷⁹ Muhammed Şirin, *Tefsîra Şîrin*, I, s. yok; II, 580.

⁸⁰ Muhammed Şirin, *Tefsîra Şîrin*, I, 7, 254, 348.

⁸¹ Muhammed Şirin, *Tefsîra Şîrin*, I, 84.

⁸² M. Xalid Sadinî, “*Qur'ana Pîroz û Meala Kurdi*”, *Nûbihar*, c. 8, sy. 90, Payiz/Sonbahar 2003, s. 47.

“Malmela” (âlimler ailesi) olarak bilinmektedir. Ayrıca yörede ailesine, “Ali Romî” ailesi denmektedir. Ailesinin en büyük erkek çocuğu olan Uçaman, Lice’de akrabası olan Molla Muhammedê Reş’in yanında Kur’an-ı Kerim, Ahmedî Hânî’nin (ö. 1119/1707[?]) “*Nûbihar*”ını ve Şafîî fihhına dair “*Ğâyetü’l-İhtisar*” adlı kitapları okudu. Daha sonra sırasıyla İsağan köyünde Molla Abdülkadir’den aynı yılın sonbaharında önceleri kısa bir süreliğine Tepecik köyünde Molla Muhammed’den dersler aldı. Ondan sonra babasının tavsiyesi üzerine önce Mermer nahiyesinde Farê köyünde Molla Abdüsselam’dan alet ilimlerini ve sonrasında, Alıbardaxa köyünde Molla Kamil’in yanında okudu.⁸³ Ayrıca Lice’de Molla Ahmed Meylani’den Hazro’da Seyda Hacı Abdulfettah’dan ve Kardeşi Molla Zahid’den, Karaz’da Molla İsmetullah’dan dersler aldı ve böylece icazet alana kadar medrese eğitimine devam etti. İcazet aldıktan sonra, Cirnoq köyünde fahri imamlık yapmaya başlayan Uçaman, 1955 yılında imamlık yaptığı sıralarda “Kürtçülük Propagandası” yaptığı gerekçesiyle şikâyet edildi ve güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındı. 1959-1960 yıllarında, Diyarbakır’a yerleşen ve bir müddet Hacı Hamit Toprak’ın yanında kâtiplik de yapan Uçaman, sonraki dönemlerde bazı siyasî faaliyetlere yöneldi ve zaman zaman tutuklanıp serbest bırakıldı. Hayatını radyo tamirciliği yaparak kazandığı için halk arasında Molla Abdurrahman-i Radyoci olarak tanındı. Bu dönemde de dükkânında Molla Şükrü Erim (emekli vaiz) ve Molla Abdüssamet’e (emekli imam) ders verdi.⁸⁴ Uçaman, 1998’de vefat etti.⁸⁵

1.3.4.2. Meala Cuzû ‘Emma (Amme Cüzünün Meali)

Abdurrahman Uçaman, Kur’an-ı Kerim’i 1978 yılında Kürtçeye tercüme etmeye başladığını, ancak 12 Eylül darbe sonrasında, -17 cüze yakın- yaptığı tercümeyle el konulur veya kaybolur endişesiyle tercüme müsveddelerini, bazı arkadaşlarının yanına bıraktığını kaydeder. 1984 yılına doğru gelindiğinde emanet

⁸³ Abdurrahman Uçaman, “Ji pozê qeleta Mele Evdیرهman jiyana wî”, **War** (Araştırma-İnceleme Dergisi), 1998, İstanbul, Bahar, sy. 4, s. 88, 90-93; ayrıca bkz. Nurettin Turgay, “Abdurrahman Uçaman ve İlmi Kişiliği”, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi yay., Mardin 2012, s. 396-397.

⁸⁴ Cevat Ergin, “Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler”, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi yay., Mardin 2012, s. 337; Turgay, “Abdurrahman Uçaman ve İlmi Kişiliği”, s. 398; Kalewican, “Seydayê hêja Mele Evdیرهmanê Liceyî Beydabayê Kurdan bû”, **War** Dergisi, sy. 4, Bihâr/Bahar 1998, s. 83, 94-95.

⁸⁵ **War**, sy. 4, s. 97.

olarak bıraktığı müsveddeleri almaya gittiğinde, bu ve diğer bazı çalışmalarının kaybolduğunu öğrenir ve yaşı ilerlemiş olmasından dolayı böyle bir çalışmayı bir daha göze alamadığını belirtir. Fakat dostlarının, Kur'an tercümesi çalışması hakkında soru sormaları üzerine artık bu işe geri kaldığı yerden devam etmesi gerektiğine inanan ve Kur'an'ın hangi tarafından tercümeyle başlasam diye tereddüt yaşayan Uçaman, çokça okunduğu ve okuryazar olmayan birçok kişi tarafından da ezbere bilinen, Kur'an'ın son cüzünden tercüme etmeye karar verir. Şâyet bir hastalık veya ani bir ölüm kapımı çalmazsa en azından Yâsîn sûresine kadar buna (Amme cüzüne) ekleyeceğini de belirtir.⁸⁶ Ancak, 1998 yılında amansız bir kazada hayatını kaybetti ve Kur'an tercümesinden geriye sadece, -War Dergisinin 4. sayısında yayımlanan- Amme cüzünün 9 sûresi (Nebe' ile Târik sûreleri arası) kaldı.⁸⁷

Her sûrenin girişinde, sûrenin muhtevası hakkında kısa bilgiler verildikten sonra âyetlerin mealine geçilmiştir. Meal, Arapça orijinalinden Kürtçeye tercüme edilmiştir. Bazı âyetler, harfi harfine tercüme edilmiştir.⁸⁸ Sûrelerin orijinal Arapça isimleri muhafaza edilmiştir. Ancak bazı sûrelerde, Nebe' sûresinde olduğu gibi Arapça ismin yanına parantez içinde Kürtçe anlamı da ve "Bürûc" sûresinde ise orijinal ismin yerine, "Burcan" şeklinde, Kürtçe karşılığı verilmiştir.⁸⁹ Ayrıca "Târik" sûresini, "Tariq" şeklinde yazmıştır.⁹⁰ Bunun nedeni de, "ط" (t) harfinin üstündeki şeddeden olsa gerek. Âyetlere tek tek meal vermek yerine, birkaç âyete bir arada meal verme tercihinde bulunulmuş ve zaman zaman âyetler, nazma yakın bir üslupla tercüme edilmiştir.

Târik sûresi mealinin verildiği yerde, yanlışlıkla olsa gerek, Bürûc sûresinin Arapça metnine yer verilmiş ve Nâzi'ât sûresinin girişinde, yanlışlıkla "40 âyettir" denilmiş, meal bölümünde ise 46 âyetin mealine yer verilmiştir. Aynı sûrenin 9. âyetinin meali, (6-7-8) âyetlerinin meali ile beraber verilmesinden dolayı, âyetlerin numaralandırılmasında bir kayma meydana gelmiş ve bu hata, 20. âyette son bulmuştur. Ayrıca Nebe' sûresinin 28. âyetinin meali de sehven verilmemiştir.

⁸⁶ Uçaman, "İnsan û Dîn", War Dergisi, sy. 4, Bihar/Bahar 1998, s. 80-81.

⁸⁷ İlgili tercüme için bkz: War, sy. 4, s. 151-161.

⁸⁸ Bkz. War, sy. 4, (Abese, 80/17), s. 155; (İnfîât, 82/5), s. 157; (Bürûc), 85/4, s. 160.

⁸⁹ Bkz. War, sy. 4, s. 160.

⁹⁰ Bkz. War, sy. 4, s. 161.

Aslında Abdurrahman Uçaman'ın bu cüzi meal çalışması, zamanında büyük zahmetlere katlanarak hazırladığı ve maalesef sonraları kaybolan Kürtçe Kur'an tercümesi çalışmasının bir numunesi olması açısından önemlidir.

1.3.5.Ahmet Afşin

1.3.5.1. Hayatı

Ahmet Afşin, Diyarbakır'ın Kulp ilçesine bağlı Gavgas köyünün Mêrg'emê mezrasında 1949'da dünyaya geldi. Okuma yaşına geldiğinde medrese hayatına başladı ve bölgenin meşhur âlimlerinden Molla Yasin Yusrî, Silvanlı Molla Said (Yıkılmaz) Taxikî ve Molla Ali Zilan gibi âlimlerden Arapça ve İslami İlimler eğitimini aldı. Afşin, 1973 yılında Ergani'nin Hançerli köyünde resmi imam hatiplik görevine başladı. Daha sonra Ergani'nin Keklik köyünde, 2004'ta yine Ergani'nin Tilki köyünde imamlık yaptı.⁹¹ Emekliliğe ayrılan Afşin, halen Diyarbakır merkeze yakın Çanakçı köyünde fahri imamlık yapmaktadır.

1.3.5.2. Fevâidü'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn

Yâsîn sûresinin tefsiri olan eser, Molla Ahmet'in istinsahıyla 2005 yılında basıldı. Dağıtımı, Diyarbakır'daki Dini Neşriyat Yayın Dağıtım'ı tarafından yapılmaktadır. Arap alfabesiyle hazırlanan eserin girişinde, Yâsîn sûresinin fazileti hakkındaki hadislerin orijinal Arapçasına ve Kürtçe tercümelerine yer verilmektedir. Ancak hadislerin kaynağı belirtilirken hadisin "Kitap" veya "hadis numarası" verilmemektedir. Girişte, sûrenin muhtevası hakkında bilgiler verilmektedir.⁹² "*Mena Kelîmên Evan Âyetan*" (Bu âyetlerdeki sözcüklerin anlamı) başlığı altında âyetlerin anlamı özet halinde verildikten sonra, "*Tefsîra Evan Âyetan*" (Bu âyetlerin tefsiri) başlığı altında âyetler tefsir edilmektedir. Tefsir kısmında, konuyla bağlantılı -çoğu kez âyet numarası verilmeden sadece hangi sûrede geçtiğini belirtmek suretiyle- diğer âyetlere ve açıklama mahiyetindeki hadislere de değinilmektedir. 33. âyetin tefsiri bölümünde, Abdürrazzak Nevfel'in, "*el-Kur'an ve'l-İlmi'l-Hadis*" adlı kitabından uzun alıntılar yapmak suretiyle, Kur'an'ın Bilimsel İcazı'na temas

⁹¹ Ahmet Afşin, *Fevâidü'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn*, y.y., trs, s. 1,2.

⁹² Afşin, *Tefsîra Sûretê Yasîn*, s. 5.

edilmektedir. Ancak alıntılarda, tercümenin nerde bittiği pek anlaşılmadığı gibi titiz bir tercüme yapıldığı da söylenemez.⁹³

1.3.6. Muhammed Hakkari

1.3.6.1. Hayatı

Muhammed Hakkari, 1955 yılında Beytüşşebap ilçesine bağlı Bölecik köyünde doğdu. Eğitimine 1963 yılında Duhok'taki medreselerde başlayan Muhammed Hakkari, ilköğretimden sonra Mehedu'l-İslam isimli dinî eğitim veren liseye devam etti. 1979 yılında mezun olup diplomasını aldı. Daha sonra Hakkari'nin Yüksekova ilçesine bağlı Yürekli (Herînkê) köyünde 4 yıl fahrî imamlık yaptı. 1986 yılında Milli Eğitim Bakanlığı diploması denkliğini alarak resmî olarak imam-hatiplik görevine devam etti. 1987'den sonra Yüksekova merkezindeki Hz. Ömer Camii'nde görevine devam etti. Yüksekova'da bulunduğu yıllarda Kürtçe vaaz verdiği gerekçesiyle defalarca yargılandı. 2000 yılında Mardin merkeze bağlı Sultan köyünde ve 2003'ten sonra da Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı İsalı köyünde görevini devam ettirdi. 2009 yılından beridir de Şırnak'a bağlı Kaymakam Çeşmesi (Niyar) köyünde görevini sürdürmektedir.⁹⁴

1.3.6.2. Ronahiya Qur'ana Pîroz

Muhammed Hakkari, 1999'da Gever ilçesinde yazmaya başladığı "*Ronahiya Qur'ana Pîroz*" adlı meal çalışmasını, 2007'de Adana Seyhan ilçesinde tamamladı. Mealin birinci baskısı 2007'de Nûbihar tarafından, ikinci baskısı ise Ravza Yayıncılık tarafından 2011'de yapıldı.

Arapça, Kürtçe ve Türkçe dillerinde kaleme alınan 17 tefsir ve mealden⁹⁵ yararlanarak mealini hazırladığını ifade eden Molla Muhammed, mealin önsözünde nasih ve mansuh kavramlarına ve konuyla ilgili âyetlere yer vermekte ve özetle şöyle

⁹³ Bkz. Afşin, *Tefsîra Sûretê Yasîn*, s. 35-38; ayrıca s. 108 ile 111 karşılaştırm.

⁹⁴ Mehmet Top, *Hakkari*, T.C. Hakkari Valiliği yay., Hakkari 2010, s. 280-281.

⁹⁵ Mela Muhammed Hakkari, *Ronahiya Qur'ana Pîroz*, Ravza yay., İstanbul 2011, (Önsöz) s. 8.

demektedir: “*Nesih, Allah’ın bir âyetin hükmünü iptal edip diğer bir âyetin hükmü ile değiştirmesidir.*”⁹⁶

Sûre girişlerindeki kısa bilgilerden sonra âyetlerin mealine geçilmektedir. Âyetlerin tercümesinde, hem lafzi hem de serbest tercümeyi bir arada görmek mümkündür. Meal, Kürtçenin Hakkari şivesiyle hazırlanmıştır. Bu da, doğal olarak mealin geniş kitlelere hitap etmesine engel teşkil etmektedir. Mealde geçen sözcükleri açıklamaya yönelik alfabetik olarak hazırlanan Kürtçe-Kürtçe küçük bir sözlük⁹⁷, sûrelerin ad ve sayfa numaralarını belirten normal ve alfabetik olarak hazırlanan iki indeks de bulunmaktadır. Yazar, mealin birinci (2007) baskısında pek çok imla ve yazım hatasının oluştuğunu ve mümkün mertebe bu hataların ikinci baskısında gidermeye çalıştığını belirtmektedir.⁹⁸

Enteresan bir şekilde mealin son bölümünde, “*Tesbîhat*” başlığı altında Latinize edilmiş haliyle namazdan sonra okunan dualara da yer verilmiştir.⁹⁹

1.3.7. Hüseyin Gündüz, Said Yıldırım ve Mehmet Seyhan

1.3.7.1. Hayatları

Molla Hüseyin Êsî (Hüseyin Gündüz), 1955’te Batman’ın Gercüş ilçesine bağlı Gökçepınar köyünde dünyaya geldi. İlkokuldan sonra medreseye başladı ve 8 yıl süreyle eğitime devam etti. Açık öğretim İmam-Hatip lise diplomasını aldıktan sonra, 1980’de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, bir köyde imam-hatipliğe başladı. 1982’de “Yüksek İslam Enstitüsünü” de kazanan Gündüz, maddi imkânsızlıklar sebebiyle okuyamadı. Gündüz’ün, Kürtçe Kur’an meali dışında da telif ve tercümeleri bulunmaktadır. Uzun yıllar önce emekliliğe ayrılan Molla Hüseyin, halen Malatya’da ikamet etmektedir.

Aslen Cizre’nin Girdar köyünden olan Molla Se’id Girdarî (Said Yıldırım), 1967’de Siirt’e bağlı Tillo İlçesinde dünyaya geldi. İlkokul eğitimini Eruh İsxasa köyünde, medrese eğitimine ise Tillo’da başladı ve 1986’da ilmî icazeti alarak

⁹⁶ Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur’ana Pîroz**, (Önsöz) s. 10.

⁹⁷ Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur’ana Pîroz**, (Önsöz) s. 11-14.

⁹⁸ Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur’ana Pîroz**, (Önsöz) s. 9.

⁹⁹ Muhammed Hakkarî, **Ronahiya Qur’ana Pîroz**, (Önsöz) s. 15.

medreseden mezun oldu. Ortaöğretimi açık öğretim sistemiyle bitiren Yıldırım, Mısır el-Ezher Üniversitesine kayıt yaptırdı, ancak kimi siyasî nedenlerden ötürü eğitimini sürdüremedi. Buna rağmen muhtelif İslam ülkelerinde kalarak İslami eğitimini devam ettirdi. Yıldırım'ın Kürtçe Kur'an meali dışında, hadis tercümeleri alanında da çalışmaları bulunmaktadır.

Molla Muhammed Bêrkevanî (Mehmet Seyhan), 1972'de Mardin'in Dargeçit (Kerboran) ilçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve liseyi açık öğretim sistemiyle bitirdi. Bölgedeki farklı medreselerde eğitim gören Molla Muhammed, 1992'de Batman'da Said Yıldırım'dan ilmî icazetini aldı. Halen İstanbul Sultanbeyli'de imam-hatip olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁰

1.3.7.2. Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî

Üç kişilik bir heyet tarafından hazırlanan meal, “*Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*” adıyla, 2008'de Nida yayıncılık tarafından basıldı. Mealin 2. Baskısı aynı adla, (redaksiyon Zana Farqînî, Arapça metin tashihi Abdüsselam (Kartal) Bêcirmanî, Tashih Mihemed Jiyan (Muhammed Kurşun) Ravza yayıncılıktan 2011'de çıktı. 3. Baskısı, “*Qur'ana Pîroz û Wergera wê ser Zimanê Kurdî*” adıyla, (Redaksiyon Haşim Özdaş ve Lokman Ocakhanoglu) 2014'te Şûra yayınların tarafından yapıldı. 4. Baskısı, “*Wergera Maneya Qur'ana Pîroz Ser Zimanê Kurdî*” adıyla, yine aynı yayınevi tarafından 2014'te yapıldı. Mealin 5. Baskısı ise, “*Meala Qur'ana Pîroz an Kurdî/Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî*” adıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Nisan 2015'te yapıldı.

Mealde, sûrenin Mekkî-Medenî olduğu ve sûrenin âyet sayısı belirtildikten sonra âyetlerin mealine geçilmektedir. Âyetlerin çevirisinde, manevi tercüme tekniği hâkim olmakla birlikte yer yer harfî/lafzî tercüme örneklerine de rastlamak mümkündür (Bkz. Hûd, 11/5; Mü'minûn, 23/66). Mealde (4. Baskı) nadiren iki tırnak işareti (“”), az olmakla birlikte bazı âyet çevirilerinde, taksim işareti (/) (Bkz. Nur, 24/58) kullanılmış ve kimi parantezler sehven açık bırakılmıştır (Bkz. Meryem, 19/12; Tâ-Hâ, 20/126). Mealde yer yer yapılan meal dışı açıklamalar, bu çalışmayı

¹⁰⁰ Sait Yıldırım, (melaseid@gmail.com), “Özgeçmiş”, Haşim Özdaş, (hasimozdas@hotmail.com), 11.03.2015.

diğer Kürtçe meallerden ayırmaktadır. Bu açıklamalar bazen sebab-i nüzûl olabilirken bazen de konuyla bağlantılı diğer âyetlere temas etme şeklindedir. Ancak bu açıklamaların bazı bölümleri, dil ve imla noktasında bir takım sorunları içinde barındırmaktadır. Özetle şimdiye kadar yayımlanan Kürtçe mealler arasında, en başarılı meal, bizce bu meal çalışmasıdır. Zira mealde, standart Kürtçe esas alınmıştır ve Kürtçe gramer hataları ise, yok denecek kadar azdır.

1.3.8. Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî

“*Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî Meala wê ya İcmalî (Wateya wê ya kurt û puxtedar)*” *Kur'ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâlî (Kısa ve Öz Anlamı)* adlı meal çalışması, Tenvir Neşriyat yayınları tarafından İstanbul'da tek cilt halinde 2009'da basıldı. Türkçe Meal, Doç. Dr. Nusrettin Bolelli ve Doç. Dr. Niyazi Beki tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma, Abdulkerim Bingöl ve Muhammed H. Feyzi tarafından Kürtçeye tercüme edilmiştir.

1.3.8.1. Çeviri Mealin Genel Özellikleri

Meal, standart Mushaf tertibine göre hazırlanmıştır. Mealin son bölümünde, Arapça hatim duasının Kürtçe ve Türkçesi, konu indeksi, sûrelerin alfabetik ve normal rakam sırasına göre bir fihristine yer verilmiştir. Kürtçe meal sağda, Türkçe meal solda ve standart Arapça Kur'an metni ise ortadadır.

Meal Latin alfabesiyle hazırlanmıştır. Sûre girişlerinde ‘*Mekke'de nazil olmuştur. ... âyettir.*’ şeklinde kısa bilgiler verildikten sonra âyetlerin mealine geçilmiştir. Türkçe mealde, âyetlerin meali tek tek verilirken, Kürtçesinde özellikle 30. cüzde, 2¹⁰¹, 3¹⁰², 4¹⁰³, 5¹⁰⁴, 6¹⁰⁵, 7¹⁰⁶, 9¹⁰⁷, 10¹⁰⁸ ve hatta 11¹⁰⁹ âyetin meali, bir arada verildiği de mevcuttur.

¹⁰¹ Beled, 90/14-15, 17-18, 19-20; Şems, 91/9-10; Leyl, 92/15-16, 17-18; Tekâsür, 102/3-4; Hümeze, 104/6-7; Kureyş, 106/1-2, 3-4.

¹⁰² Târık, 86/11-13; Leyl, 92/19-21; Kevser, 108/1-3; Nasr, 110/1-3.

¹⁰³ Beled, 90/1-4; Leyl, 92/8-11.

¹⁰⁴ Alâk, 96/15-19.

¹⁰⁵ Abese, 80/11-16, 17-22.

¹⁰⁶ Nâzi'ât, 79/27-33.

¹⁰⁷ Fecr, 89/6-14.

¹⁰⁸ Abese, 80/23-32.

Mealın takdim kısmında yer alan şu bilgilerden: “Yayınevimizin hazırlamış olduğu bu Türkçe-Kürtçe Meal... Kürtçe meal kısmı da yine aynı şekilde alanlarında uzman akademisyenler tarafından hazırlanmıştır.”¹¹⁰, Kürtçe mealın, özgün olduğu anlaşılmaktadır. Ancak meallerdeki parantez içi açıklamalar ve birçok ifadelerin aynı olması, yapılan Kürtçe mealın, Türkçe mealın tercümesi olduğunu göstermektedir. Nusrettin Bolelli Hoca ile 6 Şubat 2015 tarihinde yaptığımız görüşmede, kendisi de bunu doğruladı. Hatta bu yüzden olsa gerek ki Rûm sûresi 4. âyetinin Türkçe mealinde, sehven yapılan hatayı, Kürtçesinde de görmekteyiz. Şöyle ki, “بضع” kelimesinin açıklanması sadedinde Türkçe mealde, parantez içinde (39) ifadesine yer verilmiştir. Kürtçe mealde de aynı hata mevcuttur. Ayrıca “Elîf, Lam, Mîm, Ra.” ile başlayan Ra’ d sûresinin ilk âyetinde sehven ‘Ra’, harfi yazılmamıştır. Meryem sûresinin ilk âyeti de “Kef, He, Ye, Eyn Sad” şeklinde yazmak suretiyle hataya düşülmüştür. Türkçe mealın tercümesi olan bu meal, kimi yerlerde orijinalinden birtakım farklılıklar da arz etmektedir.¹¹¹

1.3.9. Mehdi Okçu

1.3.9.1. Hayatı

Mehdi Okçu, 1951’de Diyarbakır Lice ilçesine bağlı Dengilheva köyünde dünyaya geldi. Kur’an-ı Kerim’i, köyünde okuduktan sonra Lice, Muş, Mardin, Şanlıurfa illerinde ve Diyarbakır çevresindeki köylerde medrese eğitimi aldı. Birkaç ay Suriye’de de eğitim gören Molla Mehdi, ağırlıklı olarak Kızıltepe ilçesine bağlı Dikmen (Hêşerî) köyünde Molla Hızır Akkoyun’un yayında eğitim gördü. Belagat ilmine dair Muhtasar¹¹² kitabını okuduğu sırada, maddi imkânsızlıklar nedeniyle okuma hayatına ara verdi ve 1971’de Gaziantep’e bağlı bir köyde resmi imam hatiplik görevine başladı. 1982 yılına kadar Gaziantep çevresinde imam hatiplik

¹⁰⁹ Nâzi’ât, 79/1-11.

¹¹⁰ Nusrettin Bolelli ve Niyazi Beki, **Kur’ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâli (Kısa ve Öz Anlamı)**, Tenvir Neşriyat, İstanbul 2009, (Takdim), s. yok.

¹¹¹ Örneğin Sâd sûresinin 31. âyeti için, Türkçede şöyle meal verilirken: “Süleyman: “Onları bana getirin” dedi. Sonra onların bacıklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.”, Kürtçesinde: “Suleymanî got: Wan ji min re bînin û (ji bo Xwedê) dest bi jêkirina pî û sitûyên wan kir./Süleyman dedi ki: Onları bana getirin. Ve (Allah rızası için) onların bacıklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.” şeklinde meal verilmektedir.

¹¹² Sadüddin Mesud b. Ömer et-Teftezani’nin, “**Muhtasarü’l-Meânî**” adlı eseridir.

yapan Molla Mehdi, aynı yılda Diyarbakır'a taşındı ve 1999'un Temmuz ayında emekliliğe ayrıldı. Halen Diyarbakır'da yaşamaktadır.¹¹³

1.3.9.2. Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî

Mehdi Okçu, 1999'da yazmaya başladığı “*Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî*” adlı tefsir çalışmasını, 2008'de tamamladı. Eser, Diyarbakır'da Seyda Kitapevi tarafından 3 cilt halinde, 2010 yılında basıldı. Eserde, Kurdî Arap alfabesi kullanılmıştır.¹¹⁴ Yakın bir tarihte, 4 cilt halinde aynı kitapevi tarafından eserin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci baskısı yapılacaktır.¹¹⁵

Müellif, tefsir ilmi başlığında tefsir ilminin de İslami ilimlerden olduğunu hatta bu ilmin, diğer İslami ilimlerden üstün ve öğrenilmesinin farzı kifâye olduğunu belirtir. Tefsirin sözlük ve kavram anlamlarına değindikten sonra, rivâyet ve dirâyet olmak üzere tefsirin iki kısma ayrıldığını kaydeder. Bazılarının, Mühyeddin el-Arabî (ö. 638/1240), Necmettin el-Kübra (ö. 618/1221) ve İsmail Hakkı Bursevi'nin (ö. 1137/1725) tefsirlerinde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'i, tasavvuf ilkeleri çerçevesinde açıkladıklarını ve buna “*İşâri Tefsir*” denildiğine işaret ettikten sonra, bu tarz tefsirin bazı İslam âlimlerince muteber olmadığını ifade eder. Bazı tefsir kaynaklarında bol miktarda bulunan mesnetsiz hikâyelere karşı okuyucuları uyarmakta ve Yahudi kültüründen gelmesi bile, Kur'an'a, Hz. Peygamberin sözlerine ve dinin temel ilkelerine aykırı olan tüm hikâyeye ve kıssalara İsrailiyyat denildiğini belirtmektedir.¹¹⁶

Kur'an-ı Kerim'i tanıtmak başlığında, Kur'an-ı Kerim'in tüm âyet ve sûrelerinin insanı merkeze alarak onlara ilkeler belirlediğini, her ne kadar Kur'an'da, bunun dışındaki konulara değinilmiş ise de, insanların bundan ibret alması ve kendine çeki düzen vermesi gayesine matuf olduğunu söyler.¹¹⁷

Kur'an-ı Kerim'deki konuların düzeni ve sıralanması başlığında, Kur'an'ın konulara yaklaşımı ve anlatım tarzının, diğer kitaplara nazaran bazı farklılıklar arz

¹¹³ Mehdi Okçu, **Beyanu'l-Kur'an bi Zimanê Kurdî**, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2010, I, 4.

¹¹⁴ Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 5.

¹¹⁵ Eserin sahibi ile yaptığımız görüşmeden bunu öğrendik. Mehdi Okçu, “Beyanu'l-Kur'an tefsiri hakkında”, Diyarbakır 15.02.2015.

¹¹⁶ Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 7-8.

¹¹⁷ Mehdi, **Beyanu'l-Kur'an**, I, 8-9.

ettiğini ve bu bakımından da mu'ciz olduğunu belirtir. Kur'an'ın bu özelliğinden haberdar olmayan kişinin, bu durum karşısında hayrete düşebileceğini, ifade eden Molla Mehdi, Mekkî ve Medenî sûrelerin genel özelliklerinden söz ettikten sonra, Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını daha kolay ve rahat bir şekilde anlayabilmek için nasih mensûh ve sebab-i nüzûl ilminin önemine değinir.¹¹⁸

Bir de Kur'an'ı okumanın faziletine dair Hz. Peygamberden rivâyet edilen bazı hadislerle yer vermekte, Kur'an-ı Kerim'i okuma adabından ve temiz olmayanların ona dokunamayacağından söz etmektedir. Son olarak, 92 sûrenin Mekke'de, 22 sûrenin ise Medine'de nazil olduğunu belirtmektedir.¹¹⁹

Müellif, her sûrenin girişinde, sûrenin kaç âyet ve nerede nazil olduğunu, sûrenin neden bu isimle adlandırıldığı ve sûrede hangi mesajın verildiği vs. konulara özetle temas etmiş ve genel olarak âyetler tek tek ele alınarak tefsir edilmiştir. Ayrıca bağlantılı veya açıklayıcı olduğunu düşündüğü diğer bazı âyetlere de yer vermiştir. Müellif, eserin girişinde veya tefsirin sonunda yararlandığı kaynakları belirtmemiş olsa da, aslında tefsir, hadis ve diğer pek çok esere müracaat ettiği görülmektedir. Kaynakları kullanmada özellikle hadis eserlerinde, kaynağı ve hadis numarasını belirtmekle iktifa etmiş, eserin kime ait olduğu ve diğer hususlara hiç değinmemiştir. Bazı hadis kaynaklarının adlarında kısaltmaya gitmiş ve bazen de kaynağı zikretmeksizin sadece yazarın adını vermiştir. Hatta bazı yerlerde isim ve kaynak da zikretmemiştir. Bu da, tefsir, hadis ve diğer bazı kaynaklara yeteri derecede vakıf olamayan okuyucular için sıkıntı oluşturabilmektedir.¹²⁰ Ayrıca, Kur'an'daki bazı sözcüklerin tekrarlanmasından hareketle, "*Kur'an'ın bir mucizesi*" başlığıyla (Kur'an'ın matematiksel veya diğer bazı i'caz yönlerine) değinmektedir.¹²¹

Müellifin, rüyetullah,¹²² şefaath¹²³ ve tövbenin kabulü gibi konularda¹²⁴, ehlisünnet yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Ebû Müslim el-İsfahânî'nin (ö. 322/934), Kur'an'da neshin olmadığına delil olarak getirdiği âyetin, nesihle alakalı

¹¹⁸ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 10-11.

¹¹⁹ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 11-13.

¹²⁰ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 36, 41, 57, 73, 74, 76, 91.

¹²¹ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 17, 24, 52, 68, 72, 453; III, 62.

¹²² Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 551.

¹²³ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 50.

¹²⁴ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 546.

olmadığı ifadesinden de anlaşıldığı üzere müellif, Kur'an'da neshin varlığına inanmaktadır.¹²⁵ Nahiv, sarf ve belagat konularının yanı sıra¹²⁶ kelimeleri tahlil etmekte¹²⁷, müfessir ve diğer âlimler arasında tarih boyunca tartışılabilen kimi konulara değinmekte ve bir tercihte de bulunmaktadır.¹²⁸ Sebeb-i nüzûl¹²⁹, az da olsa kıraat farklılıklarına¹³⁰ temas etmektedir. Nadiren “*İşari Tefsir*” tarzı yaklaşımlara¹³¹, zayıf veya mesnetsiz rivâyetlere dayanarak, tefsir dışı bazı çıkarımlarda da bulunmaktadır.¹³² Son alarak, Mevlana (ö. 672/1273), Sâdî Şirazî (ö. 691/1292), Firdevsî (ö. 411/1020[?]), Kâşifî (ö. 910/1504-1505), Siirtli Molla Halil (ö. 1259/1843) ve kendisine ait şiirlerden de bolca örnekler getirmektedir.

1.3.10. Molla Muhammed Şoşikî

1.3.10.1. Hayatı

Molla Muhammed Şoşikî, 1931 yılında Irak'ın Zaho şehrinde dünyaya geldi. Babası Molla Abdullah, Siirt Eruh ilçesine bağlı Ekmekçi (Binêrveyê) köyündendir. Ekonomik ve siyasî nedenlerden dolayı Zaho'ya göç etti ve 1934 yılında ailesiyle birlikte köyüne geri döndü. 15 yaşında medrese eğitimine başlayan Molla Muhammed, Siirt ve çevre illerdeki hocalardan ders aldı. Hocası Molla Abdülkerim'in vefatı üzerine ilmî icazetini alana kadar Molla Nadir Azîzî'nin yanında eğitim gördü. İlmî icazetini aldıktan sonra Şoşik köyünde öğrenci yetiştirmeye başladı ve birçok öğrenciye ilmî icazet verdi.¹³³

1.3.10.2. Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban

Molla Muhammed, “*Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban*” adlı 6 ciltlik tefsirini, altı yılda tamamladı.¹³⁴ Tefsir, Latin alfabesiyle Nûbihar yayınevi tarafından farklı

¹²⁵ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 118, 120, 268, 278.

¹²⁶ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 27, 29, 51, 268, 664.

¹²⁷ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 31, 40, 59.

¹²⁸ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 42-43, 46, 80-81.

¹²⁹ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 26, 49, 59, 65, 66, 71, 75, 78, 83, 84, 86, 97.

¹³⁰ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 18.

¹³¹ Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 91.

¹³² Mehdi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 44.

¹³³ Mela Muhammedê Şoşikî, *Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban*, (Latinize eden) Mela Muhammedê Bêrkevanî, yayına haz. Mela Ebdusselamê Bêcirmanî, redak. Murad Celalî, Nûbihar yay., İstanbul 2014, I, 4.

¹³⁴ Şoşikî, *Nûra Qelban*, I, 4.

tarixlerde (1. cilt 2010, 2. cilt 2011, 3. cilt 2011, 4. cilt 2012, 5. cilt 2013, 6. cilt 2014) yayımlandı.

Tefsir, “*Ulumu’l-Kur’an*” konularının bir özeti ile başlamaktadır. Tefsirde, Kur’an-ı Kerim’in Arapça metni ve âyetlerin mealine yer verildikten sonra, “*Tefsîr*” başlığı altında âyetlerin tefsirine geçilmektedir. Âyetler, bölümlere ayrılıp her bölüme uygun başlık vermek suretiyle tefsir edilmekte ve âyetlerde geçen anahtar mahiyetindeki kelimeler açıklanmaktadır.¹³⁵ Âyetler arası münasebete ve sebeb-i nüzûl rivâyetlerine özenle yer verilmekte, âyetlerden çıkartılabilecek sonuç ve hükümleri, âlimlerin konu hakkındaki ihtilaflarına değinmekte ve bazen tercihte de bulunmaktadır.¹³⁶ Tefsirde geçen hadislerin kaynağı ya verilmemekte¹³⁷ veya falanca kişi rivâyet etmiştir şeklinde not düşülmektedir.¹³⁸ Diğer kaynaklarda ise nadiren de olsa müellifin kısa adı, eser ve sayfa numarası belirtilmektedir.¹³⁹

1.3.11. Molla Ahmet Hilmî Qoxî

1.3.11.1. Hayatı

Molla Ahmet Hilmî Yalçın 1946 yılında Diyarbakır’ın Bismil ilçesine bağlı Koğuk (Qoxî) köyünde dünyaya geldi. Molla Ahmet, eğitim hayatına kendi köyünde başladı. Daha sonra Molla Muhammed Erebkend ve Molla Yasin Yusrî gibi âlimlerden dersler aldı. İlmî icazetini ise Molla Muhammed Şerif (Erebkendî) Tanrıverdi’den aldı. İlk imam hatiplik görevine köyünde başlayan Molla Ahmet, 1982 yılında Batman’da, 1985 yılında ise Bismil’de görev yaptı. 1992’de ise, emekliliğe ayrıldı. Ömrünün tamamını, Arapça ve Kürtçe İslami eserler vermekle geçiren Molla Ahmet, vefatına kadar öğrencileri hiç eksik olmadı. Molla Ahmet Hilmî, 1996 yılında Hakk’ın rahmetine kavuştu.¹⁴⁰

¹³⁵ Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 31-33, 268, 278.

¹³⁶ Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 52, 63, 66, 80, 273, 284, 288.

¹³⁷ Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 79, 270, 297.

¹³⁸ Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 71.

¹³⁹ Şoşikî, **Nûra Qelban**, I, 72.

¹⁴⁰ Mela Ehmed Hilmî el-Qoğî, **Tefsîr a Hilmî (Sûretê Fatîhê u Beqere û çend âyetên Alê ’İmrân)**, haz., Abdulkudus Hilmî (Yalçın), Bangaheq yay., İstanbul 2013, s. 5-8.

1.3.11.2. Tefsira Hilmî

Molla Ahmet Hilmî, tefsir olarak Bakara sûresinin 222. âyetine kadar, meal olarak ise, Âl-i İmrân sûresinin 9. âyetine kadarki bölümü müsvedde halinde geride bıraktı. Eksik kalan tefsir bölümünü, oğlu Abdül Kudüs, babasının üslubuna yakın bir üslupla tamamlandı. Ayrıca babasının tefsirinde temas ettiği âyet ve kaynakların ilgili bölümlerini, mealen zikrettiği veya işaret ettiği hadislerin Arapça metinlerini dipnotta göstererek yayıma hazırladı ve “*Tefsîr a Hilmî*” Sûretê Fatîhê u Beqere û çend âyetên Alê 'Îmrân Molla Ahmet Hilmî (Yalçın) el-Qoğî, thk. Abdül Kudüs Hilmî Yalçın (Bengaheq yayınları tarafından) 2013'te basıldı.¹⁴¹

Tefsir, Arap alfabesiyle hazırlanmıştır. Sayfanın üst bölümünde çerçeve içinde standart Arapça Kur'an-ı Kerim metni yer almaktadır. Sûre hakkında kısa bilgi verildikten sonra “*Mena âyetan*” bölümünde âyetlerin mealı yer almaktadır. Fatihâ ve Bakara sûresinin ilk beş âyeti dışında, âyetlerin mealı tam resmi Mushaf sayfası halinde verilmektedir. Meal verildikten sonra “*Tefsîra âyetan*” başlığı altında, âyetlerin tefsirine geçilmekte ve tefsir bölümünde âyetlerin numaraları verilerek tefsir edilmektedir.

1.3.12. Fikri Bozkurt (Amedî)

1.3.12.1. Hayatı

1971 yılında Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin Dereboyu (Xeltuşka) köyünde doğdu. İlkokulu Bismil Kurtuluş İlköğretim okulunda okudu. Silvan'da başladığı ortaokul eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. Liseyi Diyarbakır Fatih lisesinde okudu. 1991 yılında başladığı Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi sınıf Öğretmenliğinden bazı nedenlerden dolayı ancak 1997 yılında mezun oldu. Halen Diyarbakır'da yaşamaktadır.¹⁴²

¹⁴¹ Ehmed Hilmî, *Tefsîr a Hilmî*, (Önsöz) s. 11-12.

¹⁴²Fikri Amedi, (fikri.amedi@hotmail.com), “Fikri Amedi'nin hayatı”, Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 14.04.2015.

1.3.12.2. Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî

1996 yılında Kürtçe meal hazırlamak için çalışmalara başlayan Fikri Bozkurt (Amedî), değişik vesilelerle ara verdiği çalışmasını 2009 yılında tamamladı. Amedî, Seyyid Kutup'un (ö. 1966) *Fizilal'il Kur'an'ı*, Mevdudi'nin (ö. 1979) *Tefhimu'l-Kur'an'ı*, Diyanet Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ali Bulaç, Talat Koçyiğit (ö. 2011) ve Süleyman Ateş'in meallerinin yanı sıra, diğer pek çok Kur'an mealini içinde barındıran Hasenat programından yararlanarak, "*Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî*" adıyla yayınlanan meali hazırladı. Meal, bitiminden uzun yıllar sonra, Ensar Yayınevi tarafından 2014'te basıldı.¹⁴³

Latin alfabesiyle hazırlanan meale, sade bir anlatım hâkimdir. Ancak mealde, Kürtçe imla ve gramer noktasında bazı sıkıntılar mevcuttur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki, kimi mecazi ve deyimsel ifadeler, lafzi/motamot şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁴⁴

Bu çalışmalar dışında, Siirt Kurtalan'dan Molla Muhyeddin Pencînarî (Mehmet Demirtaş)'ın 2000'li¹⁴⁵ yıllarda Latin ve Arap alfabesiyle hazırladığı ve henüz yayınlanmayan meal çalışması ile birlikte Bingöl Genç ilçesinden Bilal Durgun (Fegi Çolig) tarafından hazırlanan ve 2014'te basılan "*Tefsîrê Qur'onê Kerîm Zazakî*" adlı Kur'an tercümesini de burada zikretmek gerekir.

¹⁴³ Fikri Amedî, -Kürtçe mealin yazarı- "Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî adlı Kürtçe mealin hazırlanması", Diyarbakır, 10.04.2015.

¹⁴⁴ Bazı örnekler için bkz. Bakara, 2/187; Mâide, 5/64; A'râf, 7/31; Şu'arâ, 26/225.

¹⁴⁵ Mela Muhyeddîn Pencînarî, "Derbarê Meala Qur'ana Pîroz de", **Nûbihar**, c. 8, sy. 90, Payiz/Sonbahar 2003, s. 36.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN BİÇİMSEL, DİLSEL VE ÇEVİRİ PROBLEMLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1.1. Hayatı

Mehmet Demirdağ, 1965'te Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Garsî köyünde dünyaya geldi. Doğduğu köye nispetle Muhammed Garsî olarak tanınmaktadır. Demirdağ, 7-8 yaşlarına kadar doğduğu köyde büyüdü, ancak köyde çıkan bir kavga nedeniyle ailesi, Silvan'a taşınmak zorunda kaldı. Silvan'da ilkokula başlayan ve derslerinde başarılı olan Demirdağ, eğitimini devam ettirmek istedi. Fakat o dönemde okul ve sokaklara hâkim olan anarşi sebebiyle babası buna izin vermedi. Demirdağ'ın babası, ilim ehlini çok sevdiği için, oğlundan da medresede eğitim görmesini istedi. Demirdağ, ilk başta babasının bu düşüncesine pek sıcak bakmadı. Ta ki günün birinde doğduğu köye yani Garsî'ye gidip köyde okuyan talebelerle karşılaşp birine şu soruyu yöneltene kadar: "Nasıl talebe olunur?" Öğrencinin, "Medrese hocasına söylersin, şâyet seni talebe olarak kabul ederse, o zaman elbiselerini alır ve talebelik hayatına başlarsın" demesi üzerine, köyün camisine gider ve Molla Adil Selîbî'den izin ister Hocanın olumlu yanıt vermesi üzerine doğrudan Silvan'a döner ve babasını durumdan haber eder. Babası da doğal olarak bu duruma çok sevinir ve böylece talebelik hayatına başlamış olur.

Hocasının birkaç ay sonra köyden taşınıp daha önce görev yaptığı Seyfülmülük köyüne, Şeyh Mehdi'nin medresesinde müderrisliğe başlamasıyla, kendisi ve diğer bazı öğrenciler de beraberinde giderler. Orada Şafii fihhına dair '*Ğâyetü'l-Ihtisar*' ve Sarf ilminde başlama seviyesinde olan '*Emsil*'e ve '*Bina*'yı okur, ancak çıkan bir kavga nedeniyle medreseden ayrılmak zorunda kalır. Birkaç gün Silvan'da kaldıktan sonra Zilan köyüne gider, orada Molla Ali'nin yanında talebelik hayatına başlar. Orada Sarftan '*İzzi*' ve Nahiv'de Cürcanî'nin '*Âvamil*'ini okur. Bu arada Molla İbrahim Kelokî, hacca gittiğinden, öğrencileri iki ay süreyle Zilan'da kalırlar. Gelen öğrenciler arasında çok başarılı ve talebeliğe yeni başlayan öğrencilere ders veren, Vanlı Molla Kasım adında biri vardır. Demirdağ, ondan çok istifade ettiğini ve ona saygıda kusur etmediğini belirtir. Molla İbrahim, hacdan döndüğünde kendisinin de onlarla birlikte Diyarbakır'a yakın olan Hüseyniya köyünde eğitimini sürdürme kararı alır. Talebelerin dönmesinden kısa bir süre sonra o da, Molla İbrahim Kelokî'nin yanına yerleşir. Orada '*Zürûf*', '*Terkîb*'¹⁴⁶, '*Sadullah Sağır*' ve '*Şerhü'l-Müğni*'nin bir bölümünü okur. Çıkan tatsız bir olay yüzünden oradan da ayrılan Demirdağ, kısa bir süreliğine Çirikê köyünde Molla Said Taxikî'nin yanında kaldıktan sonra, Şemamê köyünde Molla Abdüllatif'in yanında talebeliğe başlar. Molla Abdüllatif, bölgede disiplinliği ve Sarf ilmi bilgisiyle ünlüdür. '*Şerhü'l-Müğni*' ve '*İzzi*'nin şerhi –medreselerde– Sadînî olarak bilinen sarf kitabını yarılar. Demirdağ'ın ifadesine göre, 'artık i'rab'ı öğrenmiş ve fiillerin çekimini yapabiliyordu.'

Oradan da ayrılan Demirdağ, Sofya köyüne Molla Hesenê Sofya olarak bilinen hocanın yanında okumaya başlar. '*Sadînî*' ve yine doğu medreselerinde '*Hell*' adıyla şöhret bulan kitabı okur. Garsî, 'Molla Hasan kadar, dersi daha güzel işleyen başka bir hocayla karşılaşmadığını' belirtir. Kısa bir süreliğine Hüseyniyê ve Maran köylerinde, Zeko köyünde Molla Hawî, Mozgelanê köyünde Molla Muhammed ve askere gitmeden önce Silvan'da birkaç ay boyunca Molla Abdullah Zilî'nin yanında okur. Askerlikten sonra, kısa bir süreliğine Qinzêrîbê köyünde Molla Salih'in de yanında da okur.

¹⁴⁶ Doğu medreselerinde okutulan Nahiv ilmine dair, Kürtçe kaleme alınan iki önemli eserdir.

Bölgedeki medreselerde verilen eğitim, ona doyurucu gelmediğinden ve problemlerine cevap olamadığından Demirdağ, İran’da okumaya karar verir. Bin bir sıkıntı ve zahmete katlanarak İran’ın Kum şehrine gider ve orada dört yıla yakın bir süre kalır. Orada Farsça, mantık, felsefe, kelim ve belagat ilimlerinin eğitimi alır. İran dönüşünde ise belli bir süreliğine, medreselerde -sıra kitapları olarak bilinen-okutulan kitapları, Diyarbakır’da Molla Derviş’in yanında okur. Kürtçe, Türkçe, Arapça, Farsça ve Osmanlıca’yı bilen Demirdağ, halen Silvan’da yaşamaktadır.¹⁴⁷

2.1.2. Eserleri

Mehmet Demirdağ’ın (Molla Muhammed Garsî), ‘*Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz*’ adlı Kur’an-ı Kerim Kürtçe meali dışında da pek çok –kitap, makale ve şiir– çevirileri bulunmaktadır. Bunların büyük bir bölümü yayınlanmışken diğer bazıları da henüz yayınlanmamıştır.

2.1.2.1. Yayınlanan Çalışmaları

1. Kitab-ı Diyarbekiriya,

Eser, Ebû Bekir Tihranî’nin (ö. 882/1477), Akkoyunlular devletinin tarihini anlatan bir kitaptır. Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. 1999’da Diyarbakır Büyükşehir Kültür Yayınları tarafından basıldı.

2. Gulîstana Sadiyê Şîrazî,

Ünlü mutasavvîf Sadi Şîrazî’nin, nesir ve nazımdan oluşan ahlaki ve daha pek çok konuları içeren Farsça yazılmış olan eserin Kürtçe çevirisidir. Eser, 2004’te Nûbihar yayınevi tarafından yayınlandı.

3. İslam Tarihinde Kürt Kadını,

Eser Muhammed Hayr Ramazan Yusuf’un Arapça kaleme alınan “*el-Meretü’l-Kürdiyye fi’t-Tarihi’l-İslami*” adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Mehmet

¹⁴⁷ Garsî Mehmet Demirdağ, (fotocu21@hotmail.com), “Kurtejinnameya min”, Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 30.04.2015.

Demirdağ ile Ali Rıza Seven tarafından Türkçeye tercüme edildi ve 2004'te Nûbihar yayınlarından çıktı.

4. Pênc Rîsaleyên Îmamê Xezalî,

İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111), “*Yanlış yoldan kurtulmak, Ey oğlum, Kimyayı Saadet, On Kaide ve Dini Edep*” adlı risalelerin Kürtçe çevirisidir. Eser, 2005'te Nûbihar yayınlarından çıktı.

5. Gulşena Raz Şêx Mehmûdê Şebusterî,

İranlı mutasavvıf ve şair Şeyh Sa'düddin Mahmut b. Yahya Şebüsteri Tebrîzî'nin (ö. 720/1320), mesnevi tarzında yazdığı “*Gülşen-i Râz*” adlı Farsça eserin manzum Kürtçe çevirisidir. Eser, Emir Hüseyinî'nin sorduğu 28 soruya verdiği cevapları içermektedir. Tercümenin Kürtçe açıklamalar bölümünde, Muhammed İkbâl'in “*Gülşen-i Râz-i Cedîd*” adındaki çalışmaya ve eserin sonunda Kürtçe-Kürtçe bir sözlüğe de yer verilmiştir. Eser, 2005'te Nûbihar yayınlarından çıktı.

6. Çar Zîndanê Însan Elî Şerîetî,

Ali Şerîati'nin (ö. 1977), “*İnsanın Dört Zindanı*” adlı eserinin Farsçadan Kürtçeye çevirisidir. 2006'da Hîvda yayınlarından çıktı.

2.1.2.2. Yayınlanmayan Çalışmaları

1. Tarîxçeyê Heyat Bedüzzeman,

Said Nursi'nin (ö. 1960) yeğeni, Abdurrahman Nursi'nin “*Bedüzzeman'ın Hayatı*” veya diğer adıyla “*Bedüzzeman'ın Tarihçeyi Hayatı*” adlı eserin Kürtçe çevirisidir.

2. Qetilnameya Îmam Huseyn,

Farsçadan Kürtçeye çevrilmiş olan bu eser, tarihi veriler ışığında Hz. Hüseyin'in şahadetini konu edinmektedir.

3. Sê Dîwaneyên Muhemmed Îqbal,

Muhammed İqbal'in (1938), “*Asrâr-i Hudî/Benliğin Sırları, Rümûz-i Bîhudî/Benliği Kaybetmenin Sırları, Gülşen-i Râz-i Cedîd/Yeni Sırrın Gül Bahçesi*” divanlarının Kürtçe çevirisidir.

4. Dîwana Herba Urfî Bedûzzeman,

Bediüzzaman'nın, ‘*Divan-ı Harbi Örfî*’de yargılanması sırasında verdiği savunmaları ve İstanbul'daki başka görüşmeleri de içeren bir eserdir. Türkçeden Kürtçeye çevrilmiştir.

2.1.2.3. Süreli Yayınlarda Çıkan Yazıları

1. Jiyana Mehatma Gandî/ Mahatma Gandhi'nin Hayatı,

Mahatma Gandhi'nin (ö. 1948), hayatını ve İngilizlere karşı verdiği mücadeleyi anlatan bir yazıdır. Ahmet Tafaddulî'nin, “*Hemû Gel Bira nin/Tüm Milletler Kardeşir*” adlı Farsça eserinden Kürtçeye tercüme edilmiştir. Nûbihar dergisinde (c. 4, sy. 43/44, 1996, s. 22-25) yayınlandı.

2. Bijî eşqa me/ Yaşasın aşkımız,

Yaşasın aşkımız başlıklı şiir, Mevlana Celalettin Rûmî'nin, Farsça yazdığı şiirinin Kürtçe çevirisidir. Nûbihar dergisinde (c. 4, sy. 46, 1996, s. 21) yayınlandı.

3. Hîkâyet, Ji Gulîstan, Sê şiîr,

Sadi Şirazî'nin şiir ve hikâyelerinden yaptığı bu tercüme de yine Nûbihar dergisinde (c. 4, sy. 48, 1996, s. 20-21; c. 5, sy. 50, 1996, s. 21-22; c. 5, sy. 55, 1997, s. 28; c. 6, sy. 68-69, 1998, s. 20) yayınlandı.

4. Xîtab bi jinên musliman re/Müslüman Hanımlara Hitap, Peyama Îqbal bi rojhilat/İqbal'in Doğuya Mesajı, Ji çêlika xwe re şîreta teyrê baz/Şahin'in Yavrusuna Nasihati,

Üç şiir de, Muhammed İkbâl'e ait Farsça şiirlerinin Kürtçe tercümesidir. Nûbihar dergisinde (c. 5, sy. 49, 1996, s. 11; c. 5, sy. 53/54, 1997, s. 17; c.. 5, sy. 57, 1997, s. 18) yayımlandı.

5. Nameya duyem,

Said Nursî'nin Risalesinden bir bölümün "İkinci Mektup" Kürtçe çevirisidir. Nûbihar dergisinde (c. 5, sy.50/51, 1996/97, s. 15-16) yayımlandı.

6. Feqiyê saf û lihevanîna Xweda,

Bu yazıda, saf ve içi temiz bir medrese talebesinin başından geçen bir olayı öykünmektedir. Diğer yazıları gibi bu da Nûbihar dergisinde (c. 6, sy. 63/64, 1998, s. 39-40) yayımlandı.

7. Reşo û Mîrê Botan/ Reşo ile Botan Emiri,

Reşo adında birinin, Botan yani Cizre Miri ile olan bir olayını hikâye edinmektedir. (Nûbihar, c. 6, sy. 72, 1999, s. 13-14)

8. Feqiyê Bêmirad/Bahtî Kara Talebe,

Bir medrese talebesinin başına gelen olumsuz olayları öykünmektedir. (Bkz. Nûbihar, c. 7, sy. 77, 1999, s. 22-23)

9. Rexneyek li ser "Meşreba Melayê Cizîrî/Melayê Cizîrî"nin Meşrebine bir eleştiri,

Bu yazıda, ünlü mutasavvıf ve Kürt şairi Melayê Cizîrî'nin (ö. 1050/1640), Vahdet'i Vücut düşüncesine eleştiriler yöneltilmektedir. (Bkz. Nûbihar, c. 6, sy. 70, 1999, s. 25-27)

10. Lawikê fille,

Bu hikâye, Ermeni sürgününün yaşandığı dönemlerde Diyarbakır'ın Hazro ilçesinde, 10-12 yaşlarındaki Ermeni bir gencin Serdin Paşa'nın¹⁴⁸ evine sığınması olayını anlatmaktadır.¹⁴⁹

2.2. MEALİN BİÇİMSEL VE DİLSEL TAHLİLİ

2.2.1. Mealin Biçimsel Tahlili

Mehmet Demirdağ (Mele Muhammed Garsî Farqînî) tarafından hazırlanan “*Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz*” adlı meal, Nûbihar yayınevi tarafından tek cilt halinde 2003 yılında basıldı.

Resmi Mushaf tertibine göre hazırlanan mealin sonunda önsöz, sayfa numaraları ile birlikte alfabetik ve normal sûre adlarını içeren indeks, Kürtçe ve Arapça hatim duası, yer almaktadır. Sayfa numaraları sağda, ortada sûre adı ve numarası, solda cüz sayısı, Arapça Kur’an metni ortada, kenarlarında ise Kürtçe meali bulunmaktadır. Sûre girişlerinde, sûre hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmediği gibi parantez haricinde açıklama veya dipnota da başvurulmamıştır. Noktalama, virgöl, iki nokta, iki tırnak, nadiren tek tırnak ve noktalı virgöl gibi imla tekniği kullanılmış, ancak özel isimlerin imlası hususunda, titiz davranılmamıştır.

Meal, (Celadet A. Bedirxan'ın geliştirdiği) Kürtçe Latin harfleriyle hazırlanmıştır. Fakat (pirrî, kîrrîn, birrekî, vb.) ve (fille, gellek vb.) örneklerinde olduğu gibi, “r” ve “l” harfleri tekrarlanarak yazılmıştır. Ünlem işaretinden sonra, hep küçük harfle cümleye başlanılmış ve birçok yerde virgöl (,) ve noktalı virgülden (;) sonra “ve” anlamındaki “û” kullanılmıştır. Bunların yanı sıra mealde birtakım imla ve baskı hataları da mevcuttur. Mesela, olumsuzluğu bildiren “ne” ve “bê”nin, kelimeyle bitişik yazılması gerektiği durumlarda ayrı yazılması veya ayrı yazılması gerekirken bitişik yazılması, edilgen birleşik fiillerin bitişik yazılması gerektiği

¹⁴⁸ Hazro Beylerinden olan bu zatın asıl adı, Seyfettin'dir. Kürtler yaygın olarak bu ismi “Sêfdîn” şeklinde talaffuz ederler.

¹⁴⁹ Bkz. Ayhan Geverî, *Antolojiya Çîrokên Nûbiharê*, (sal:1992-2006/hej: 1- 99), Nûbihar yay., İstanbul 2012, s. 143

durumlarda ısrarla ayrı yazılması, isim ve fiillerin sonuna eklenen “im” ve “me” vd. eklerinin, zaman zaman birleşik veya ayrı yazılması, şapkalı “ê” olması gereken yerlerde “e” şeklinde yazılması vb. bunun en bariz örnekleridir. Mealde görülen bu hataların bazıları, anlamı da etkilemektedir. Bu hatalardan bazıları şöyledir: “*Fira* (Nisâ, 4/60), *sipatiye* (A’râf, 7/89), *derenin* (A’râf, 7/123), *Ey xêxember* (Enfâl, 8/65), *pir aya* (Tevbe, 9/25), *di rêy Xuda* (Tevbe, 9/38), *ew ha* (Tevbe, 9/46), *Perwerdekarê me! qey ji bo ew ji rêya te şaş bikin.* (soru işareti kullanılması gerekirdi) (Yûnus, 10/88), *nîn* (Hûd, 11/47), *tindikê* (Yûsuf, 12/47), *herab* (Ra’d, 13/18), *bê te* (İbrâhim, 14/44), *wedixwin* (Nahl, 16/66), *De dît* (Kehf, 18/63), *bihejine* (Meryem, 19/25), *di nav xe de* (Tâ-Hâ, 20/62), *rizgar bûnê* (Mü’minûn, 23/1), *derewad* (Furkân, 25/19), *Vêcca* (Şu’arâ, 26/53), *rats* (Rûm, 30/30), *vedijart* (Ahzâb, 33/37), *vêrisê* (Fâtır, 35/32), *perwerdekêre* (Sâffât, 37/5), *civînek* (Sâd, 38/56), *girang* (Şûrâ, 42/43), *zemên* (Câsiye, 45/27), *Perjerdekarê* (Ahkâf, 46/13), *gitinê* (Kamer, 54/22), *nakêr* (Alâk, 96/19).”

Bir de baskı hatası sonucunda mealde, Bakara sûresinin 258. âyeti, 257, toplamda 45 âyet olan Fâtır sûresinin 40. âyeti 49, Yâsîn sûresinin 20. âyeti 29, Zümer sûresinde 18. âyetin numarası verilmeden 17. âyetin meali ile birlikte verilmiştir. Kamer sûresinde 22. âyet 21, Kalem sûresinde 21 ve 22. âyetleri tek âyet numarasıyla 21. âyet olarak gösterilmiştir. Keza Nebe’ sûresinde 4. âyet, 3. âyet olarak numaralandırılmıştır.

Meal çalışmasında takip ettiği yönteme dair ise mealin önsözünde, ne Kur’an dili olan Arapçaya ne de çok zengin olan Kürt diline karşı tutuculuk gösterdiğini, buna karşın iki dil arasında orta bir yol izlediğini, bunun için, her ne kadar az da olsa mealde, bazı Arapça kelimeleri kullandığını, unutulmuş bazı Kürtçe kelimeler mealde mevcut ise de bunların kolay bir şekilde anlaşılabilirliğini söyleyen Molla Muhammed, parantezi az kullandığını ve bu yüzden mealin titiz ve dikkatlice okunması gerektiğini, birden fazla anlama gelen kelimeleri, bazen atıf yoluyla bazen de parantez içinde diğer anlamlara da yer verdiğini ifade etmekte ve meal çalışmasında aşağıdaki kaynaklardan yararlandığını belirtmektedir; İmam Cemalüddin Abdurrahman el-Cevzî el-Qereşî el-Bağdadî’nin (ö. 597/1201), *Zadü’l-Mesîr fî ‘İlmi’t-Tefsîrî*, Muhammed Ali Sabûnî’nin *Sefvetü’t-Tefasîrî*, Sait Havva’nın

(ö. 1989), *El-Esasû f'i't-Tefsîrî*, Fahrettin Râzî'nin (ö. 606/1210), *Tefsîrû'l-Kebîr*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144), *El-Keşşaf'ı*, Kurtubî'nin (ö. 671/1273), *Camîu'l-Ahkâm'ı*, Taberî'nin (ö. 310/923), *Camî'u'l-Beyan'ı*, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286), *Esrarî't-Tenzîl'î*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'an el-Âzîm'î*, Allame Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'nin (ö. 1981), *El-Mîzan'ı*, Seyit Kutup'un, *Fî Zilali'l-Kur'an'ı*, Ebû'l-Âla el-Mevdûdî'nin, *Tefhimu'l-Kur'an'ı*, Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili*.¹⁵⁰

2.2.2. Mealin Dilsel Tahlili

Mehmet Demirdağ tarafından hazırlanan “*Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz*” adlı Kur'an-ı Kerim Kürtçe meali, bazı hususlarda standart Kürtçe dil gramerine uygun değildir. Bu hataların temel kaynağı ise, kanaatimizce yazarın kullandığı şiveden kaynaklanmaktadır. Mealde, Kürtçe dil gramerine aykırı gördüğümüz meal örneklerine geçmeden önce, konunun anlaşılmasına yardımcı olması noktasında, Kürtçe dil yapısı hakkında bazı bilgileri aktarmakta yarar görüyoruz.

Kürtçede kelimeler, belirlilik ve belirsizlik durumlarına göre bazı ekler alırlar. İsimlerin belirsiz olduklarını göstermek için tekil için “-ek” ve çoğul için “-in” ekleri, ismin sonuna eklenir.¹⁵¹ Bir de isimleri, cinsiyet (zayend) ve sayı bakımından birbirinden ayırmak için sözcüklerin sonuna bazı ekler getirilir. Bu ekler de belirlilik ve belirsizlik durumuna göre değişiklik arz eder. Belirli isim tamlamasında; “-a” dişil, “-ê” eril ve çoğul için “-ên” ekleri getirilir. Buna Kürtçe (Kurmancî) lehçesinde, “*Vequetandekên Diyar*” denilmektedir. “*Vequetandekên Nediya*” belirsiz isim tamlamasında ise; “-eke” dişil, “-ekî” eril ve çoğul için “-inan” ekleri getirilir.¹⁵²

Bunların yanı sıra yine kelimenin cinsiyeti (zayend), sayısı vs. konuları hakkında bilgi sahibi olmak için, belirli ve belirsizlik durumlarına göre kelimenin sonunu bazı ekler getirilir. Belirlilik halinde; “-ê” dişil, “-î” eril ve çoğul için “-an” kelimenin sonuna eklenir. Belirsizlik halinde ise kelime; “-ekê” dişil, “-ekî” eril ve

¹⁵⁰ Bkz. Mele Muhammed Garsî Farqînî (Mehmet Demirdağ), *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz*, Nûbihar yay., İstanbul 2003, (Önsöz) V-VI.

¹⁵¹ Kadri Yıldırım, *Temel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî Lehçesi)*, Avesta yay., İstanbul 2013, s. 56.

¹⁵² Aziz Samur, *Rêziman Kurdiya Kurmancî*, Nûbihar yay., İstanbul 2012, s. 30.

çoğul için “-inan” eklerini alır. Bunlar, “*Qertafên Tewangê yên Diyar*” ve “*Qertafên Tewangê yên Nediya*” diye isimlendirilirler.¹⁵³

Bu bilgilerden sonra, Kürtçe dil gramerine aykırı gördüğümüz bazı çeviri/meal örneklerine geçebiliriz.

2.2.2.1. Eril eki olan “ekî”nin Dişil Yerine Kullanılması Problemi

“... *Bêguman Xuda, fermana we dike ku hûn çêlekekî serjê bikin. ...*” (Bakara, 2/67). Âyetin Arapçasında geçen “بَعْرَةٌ” sözcüğü, mealimizde “*çêlekekî*” şeklinde karşılanmıştır. Hâlbuki inek sözcüğü, dişil olduğu için, “*çêlekekê*” şeklinde olmalıydı.

“... *Û eger hûn bixwazin ji zarûkê xwe re dêşîrekî bigrin...*” (Bakara, 2/233). Bu örnekte de, eril eki olan “*ekî*”, süt emziren kadın anlamındaki “*dêşîrekî*” sözcüğünde kullanılmıştır. Bunun yerine “*dêşîrekê*”, denilmeliydi.

“... *ku eger yekî ji wan (pîreka) şaş kir, a din têxe bîra wê.*” (Bakara, 2/282) ve “*Eger we xwest jinekî di şûna jinekî de biguherînin û we lodekî zêr dabe yekî ji wan...*” (Nisâ, 4/20) örneklerinde ise kadınlardan söz edilmesine rağmen, eril kalıbında “*yekî*” ve “*jinekî*” sözcükleri getirilmiştir. Böyle bir kullanım, açık bir dil hatasıdır.

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür, ama konunun uzamaması için bu kadarıyla yetiniyoruz.

2.2.2.2. Belirsizlik Bildiren Eklerin Yanlış Kullanımı Problemi

“*Û çî gava kitêbekî ji cem Xuda ku ew tiştê bi wan re ye rast didêre ji wan re hat ...*” (Bakara, 2/89), “... *da ku hûn nebêjin: “Ne mizgînvaneke û ne hişyarkereke ji me re nehat. ...*” (Mâide, 5/19), “*Sond be me kitêbekî ji wan re anîbû ku me wê bizanîn ji hev qetandibû...*” (A’râf, 7/52).

¹⁵³ Samî Tan, **Rêzimana Kurdî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstîtüsü yayınları), İstanbul 2011, s. 94-95; Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi**, s. 57-58; Samur, **Rêziman Kurdiya Kurmancî**, s. 31-32.

Yukarıdaki âyetlerin mealinde, yanlış ek kullanımı söz konusudur. Çünkü “*ekî*”, belirsiz isim tamlamasında kullanılmakta, hâlbuki yukarıdaki örneklerin hiç birisinde de bir tamlama söz konusu değildir.

Buna karşın, “... *Bêguman ez parêzvanek zana me.*” (Yûsuf, 12/55) âyetinde, yukarıdaki örneklerde uygulanması gereken kural, burada yanlış uygulanmıştır. Nitekim âyette “*parêzvan*”, “*zana*” kelimesi ile sıfat tamlaması yapılmıştır. Bu nedenle terkip, “*parêzvanekî zana*” şeklinde olmalıydı.

2.2.2.3. Zamirlerin Yanlış Kullanımı Problemi

Kürtçede iki tür şahıs zamiri vardır. Bunlar; “*cînavkên kesane ên xwerû*” sade/bükülmemiş şahıs zamirleri ve “*cînavkên kesane ên tewandî*” bükümlü şahıs zamirleri.¹⁵⁴ Sade (xwerû) şahıs zamirleri “*ez, tu, ew, em, hûn, ew*”dir. Bükümlü şahıs zamirleri ise “*min, te, wî/wê*¹⁵⁵, *me we wan*”dır. Bu zamirlerden hangisinin kullanılacağı, cümlede geçen zamana göre değişir. Ayrıca fiillerin zamanlarına ve geçişlilik durumlarına göre, grupların özne olması hali farklılık arz etmektedir. Geçişsiz fiillerde, her üç zaman için (geçmiş, şimdiki, gelecek) de sade bükümsüz “*ez*” gurubu kullanılmaktadır. Geçmiş zaman geçişli fiillerde bükümlü “*min*” gurubu kullanılmakta, şimdiki ve gelecek zaman geçişli fiillerde de yine “*ez*” grubu kullanılmaktadır.¹⁵⁶

Şimdi/hal ve gelecek zamanda özne sade kalır ve nesne bükülür. Geçmiş zamanda ise bunun aksine nesne sade (xwerû) olur ve özne bükülür.¹⁵⁷ Bir de aynı grubun zamirleri kendi içerisinde birbirine özne ve nesne olmazlar. Gramatikal olarak geçmiş zamanda “*min*” grubu özne; “*ez*” grubu nesne olur ve fiil nesneye göre ek alır.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi**, s. 32.

¹⁵⁵ Bükümlü 3. tekil şahıs zamirinin, “*eril*” ve “*dişil*” olmak üzere “*wî*” ve “*wê*” şeklinde iki farklı kullanımı vardır.

¹⁵⁶ Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi**, s. 33.

¹⁵⁷ Tan, **Rêzimana Kurdî**, s. 92.

¹⁵⁸ Yıldırım, **Kürtçe Dilbilgisi**, s. 34.

Mealdeki yanlış zamir kullanımına dair bazı örnekler:

“...*Perwerdekarê min! tu li wan dilovanî bike çewa ku wan **min** bi biçûkî xwedî **kir**.*” (İsrâ, 17/24), “(Zarûk) got: “*Bêguman ez bendeyê Xuda me. Wî kitêbê daye min û **min kiriye** pêxember.*” (Meryem, 19/30), “*Û ez ji diya xwe re baş bim. Wî **min nekiriye** zordarekî bextreş.*” (Meryem, 19/32).

Görüldüğü üzere âyet çevirilerinde, “ez” yerine “min” zamiri kullanılmıştır. Böyle bir kullanımın nasıl yanlış bir ifade biçimini ortaya çıkardığını daha net görebilmek için yukarıdaki örneklerden birinin Türkçesine yer vermek istiyoruz: “*Wî kitêbê daye min û **min kiriye** pêxember./O, kitabı bana vermiştir ve ben peygamber yaptı.*” Aslında bu cümle, şöyle çevrilmelidir: “*Wî kitêb daye min û ez **kirime** pêxember.*”

“... *te yekê ji wan kuşt, vêca me **te** ji wî derdî xelas kir û me **te** gellek cara sihêfî **kir**.*” (Tâ-Hâ, 20/40)

Bu âyetin çevirisinde ise, “tu” yerine “te”nin, kullanılması ve buna bağlı olarak fiilin “kir” şeklinde çekiminin yapılması, gramer açısından hatalıdır. Keza âyette geçen “ه=hu”eril zamirine karşılık, “yekê” ibaresinin kullanımı da isabetli değildir. Çünkü bu kullanım, öldürülen kişinin kadın olduğunu göstermektedir.

“*Vêca pelîd wan jê şemitand, êdî ewan ji tiştê tê de bûn, **deranî**. ...*” (Bakara, 2/36), “(Di bîr bîne) dema perwerdekarê Îbrahîm, **wî** bi çend peyvan sihêfî kir, vêca wî, **wan** hemû bi cih **anî**. ...” (Bakara, 2/124), “... *Lê wan **wê** avêt pişt xwe û **wê** bi bihakî hindik firotin.*” (Âl-i İmrân, 3/187) “... *Lê ewan **wî** nekuşt û **wî** li çarmixê nedan...*” (Nisâ, 4/157), “... *ewî jî **wî** kuşt û vêca geriya ji ziyankaran.*” (Mâide, 5/30), “*Vêca **wan** bi xapandin jê **deranî**.*” (A’râf, 7/22) “*Vêca we **wan nekuşt**, lê belê Xuda **wan kuşt**...*” (Enfâl, 8/17), “*Paşê Xuda dilgermî – hêminiya xwe bi ser pêxemberê xwe û bi ser bawermendan ve daxist û hin leşkerên ku we **wan nedidît** daxist...*” (Tevbe, 9/26), “*Lê wan **wî** derewand, me jî **wî** û ên pê re di keştiyê de xelas **kir** û me wan kir canişînê (rûyê zemîn) û me ên âyetên me derewandin jî **fetisand**. ...*” (Yûnus, 10/73), “*Û gotin ku: “Çîrokên pêşiyên e ku **wan daye** nivîsandin vêca ew sibe û êvarê li serê tene xwendin.*” (Furkân, 25/5).

Yukarıda geçen örneklerde ve daha pek çok âyet çevirilerinde¹⁵⁹ “wan”, “wî” ve “wê”nin, “ez” grubundan diye tabir edilen çoğul ve üçüncü tekil şahıs zamiri “ew”in yerine kullanılması, Kürtçe dil grameri açısından sorunlu ve hatta yanlış olduğunu belirtmemiz gerekir.

“*Ma çi bûye ji me ku em xwe nespêrin Xuda, tevî ku wî me gihandiye rêyên me?; ...*”(İbrâhim, 14/12), “*Bêguman te hey me didît.*” (Tâ-Hâ, 20/35), “*... Wana me nediheband.*” (Kasas, 28/63) “*... Eger Xuda qencî li me nekirbûna wê me jî serûbin bikirna. ...*” (Kasas, 28/82), “*Vêca çi gava wan me hêrs kir, me heyf ji wan sitend, êdî me wana tev fetisand.*” (Zuhruf, 43/55).

Yukarıda da temas edildiği üzere, zamirlerin “min” ve “ez” grupları kendi içlerinde hem özne hem de nesne olarak kullanılması Kürtçe grameri açısından hatalıdır. “Min” grubu bükülmüş (tewandî) zamirler olduklarından, özne olarak ismin yerine geçerler ve otomatik olarak, “ez” (xwerû) zamirler cümlede nesne halini alırlar ve fiilin tekil ve çoğul çekimi de onlara göre yapılır. Ancak bu örneklerin tümünde de ilgili kurala uyulmadan cümlenin oluşturulduğu ve nesneye göre fiilin çekiminin yapılması gerekirken, özneye göre yapıldığını görmekteyiz.

Bu hatalı kullanımı biraz daha açacak olursak, “*Bêguman te hey me didît*” örneğinde gramatikal olarak “te” zamiri fail olabileceği gibi “me” zamiri de fail olabilir. Çünkü ikisi de aynı zamir grubundandır ve zaman da geçmiş zamandır. Kısaca böyle bir kullanımı Türkçe ifade edecek olursak: “*Şüphesiz sen, elbette biz gördük.*” olabileceği gibi, “*Şüphesiz sen, elbette biz gördün.*” Şeklinde de olabilir. İki durumda da düzgün ve anlamlı bir cümle olmadığını açıklar.

“*Û (di bîr bînin) dema me deryayê ji we re ji hev kir, vêca me we xelas kir û me malbata Fîr’ewn fetisand û we lê dinihêrt.*” (Bakara, 2/50), “*Paşê piştî mirina we, me we rakir, hêvî heye ku hûn sipaskarî bikin.*” (Bakara, 2/56), “*... bêguman min we di ser aleman re girtiye.*” (Bakara, 2/122), “*Her wuha me, we kir komeleke navendî ji*

¹⁵⁹ Bkz. Bakara, 2/130, 230; Âl-i İmrân, 3/59, 183, 192; Nisâ, 4/68, 89, 90, 91; Mâide, 5/116; En’âm, 6/42, 44, 66, 100, 146; A’râf, 7/64, 72, 78, 83, 91, 95, 96, 136, 143; Enfâl, 8/43, 49, 52, 54; Tevbe, 9/46, 67, 74, 79; Yûnus, 10/23, 98; Hûd, 11/58, 65, 82; Yusuf, 12/15, 31, 58; Ra’d, 13/32; Hicr, 14/16, 17, 27, 73, 74, 83; Nahl, 16/113, 121; İsrâ, 17/70; Kehf, 18/12, 19, 32, 51, 74, 96; Meryem, 19/27, 57; Tâ-Hâ, 20/20, 87; Furkân, 25/36, 37, 40; Şu’arâ, 26/57, 59; Ankebût, 29/37; Mü’min, 40/5, 21; Zuhruf, 43/9, 20.

bo ku hûn li ser mirovan bibin danas û pêxember jî li ser we bibe danas.” (Bakara, 2/143).

Bu ve diğêr bazı örneklerde¹⁶⁰ “*we*” zamiri, hatalı olarak “*hûn*” zamiri yerine kullanılmıştır. Aslında bu tür hataları, yanlış çeviri örnekleri arasında saymak da mümkündür.

2.2.2.4. Soru Zamirleri “*kî*” ve “*kê*”nin Yanlış Kullanımı Problemi

Mealde yapılan bariz gramer hatalarından bir diğêri de, “*kî*” ve “*kê*” soru zamirlerinin yanlış kullanımı sorunudur.

Kürtçede kişileri tanımaya yönelik “*kî*” ve “*kê*” zamirleriyle soru sorulmaktadır. Birincisi sade (*xwerû*) diğêri ise bükümlü (*tewandî*)dür. “*Kî*” zamiri ile bükülmemiş sade bir kelime/şahıs sorulmakta; “*kê*” ile ise bükülmüş olan sorulmaktadır. Örneğın “*Kê xwar?*” sorusuna, “*Wê xwar.*” şeklinde cevap verilir. Şâyet “*Ew xwar.*” denilirse anlatım bozukluğı olur. “*Kî dixwe?*” sorusuna ise “*Ew dixwe.*” tarzında cevap vermek gerekir. Çünkü “*kî*” ile sade bükülmemiş bir kelimeye yönelik soru sorulmaktadır. İkisi bir cümlede geçmesi halinde başta gelen özneyi, ikinci sırada gelen ise nesneyi sormaktadır.¹⁶¹

Şimdi bazı örnekler üzerinden “*kî*” ve “*kê*”nin yanlış kullanımı sorununa dikkat çekmek istiyoruz.

“... *Xuda, kî bixwaze mulkê xwe didê. Xuda (mulk) fireh e têr zana ye./Allah, dileyene mülkünü verir...*” (Bakara, 2/247).

“*يشاء*” fiilinin failinin, “*men*” mi yoksa “*Allah*” mı olduğı, öteden beri tartışılabilen bir konudur. Ancak buradaki kullanımın bilinçlice yapılmadığını, aksine “*kî*” ve “*kê*” kelimelerinin yanlış yerlerde kullanılmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Çünkü daha sonraki örneklerde de görüleceğı üzere mealde bu iki soru edatı, hep yanlış olarak birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu kullanım hatası,

¹⁶⁰ Bkz. Mâide, 5/20, 48; En’âm, 6/165; A’râf, 7/11, 69, 74, 86, 141; Enfâl, 8/26, 68; Yûnus, 10/14; Hûd, 11/61; İbrahim, 14/6; Hicr, 15/22; Nahl, 16/93; Tâ-Hâ, 20/55, 80.

¹⁶¹ Bkz. Tan, *Rêzimana Kurdî*, s. 154.

âyetin anlamını belirsizleştirmektedir. Çünkü “Xuda” ve “kî”, kelimelerinden her biri özne olabilecek konumdadır. Bu da, anlamda bir belirsizliğe yol açmaktadır.

“...**Kî** bixwaze dibexşîne û **kî** jî bixwaze dide ezabê.../...Dileyene bağışlar ve dileyene azap verir...” (Mâide, 5/18) .

Aynı hatalı kullanım, bu âyetin çevirisinde de tekrarlanmıştır. Çünkü âyette, bağışlanmanın veya azaba duçar olmanın, Allah’ın takdirinde olduğu mesajı verilmektedir. Hâlbuki mealde bunun, kişinin isteğine bağlı olduğu anlamı verilmiştir.

“... tu **kî** bixwazî mulk didiyê û **kî** bixwazî jî mulk jê distînî; û **kî** bixwazî serbilind dikî û **kî** bixwazî jî serpêl dikî...”(Âl-i İmrân, 3/26).

Bu örnekte de “kî” edatının hatalı olarak “kê” yerine kullanıldığını görmekteyiz. Ancak gramatikal olarak bir cümlede iki özne olamayacağından ve fiilin “tu” zamirine uygun olarak çekiminin yapılmasından ötürü burada, nesneyi belirten “kê” kelimesinin kullanılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle burada “kî”nin özne olabilmesi için ilkin “tu”nun olmaması veya fiilin “bixwaze” şeklinde çekiminin yapılması gerekir. Çünkü “kî/kim”, “ew/o” zamiri yerine kullanılmıştır. Ayrıca daha önce de belirttiğimiz üzere, “ez” ve “min” grubundan iki zamiri bir cümlede/bir arada kullanmak, Kürtçe grameri açısından mümkün değildir.¹⁶²

2.3. SÖZCÜK DÜZEYİNDE TERCÜME PROBLEMLERİ

Mealın bir diğer problemi de, sözcük düzeyinde yapılan tercüme hatalarıdır. Bu da kavramlaşmış bazı sözcüklerin, sadece Kürtçe karşılıklarının verilmesi veya sözlük anlamında anlaşılması gereken kelimelerin kavramsal anlamıyla çevrilmesidir. Bunların yanı sıra siyasî çağrışımda bulunan kelimelere yer verilmesi ve bir mealde bulunmaması gereken müstehcen sayılabilecek sözcüklerin mealde yer alması da başka problem olarak gözükmektedir.

¹⁶² Ayrıca bkz. Bakara, 2/90, 105, 212, 213, 269; Âl-i İmrân, 3/73; En’âm, 6/12; A’râf, 7/32.

2.3.1. Sözcükleri Kürtçeleştirme Problemi

Bazı meal hazırlayanlarda dile karşı olan hassasiyetlerinden olsa gerek, birtakım İslami kavram ve ifadeleri, birebir Kürtçe karşılıklarına yer verme yoluna gitmişlerdir.

Bu sorun, mealimizde de göze çarpmaktadır. Örneğin “رکع” (*xûzkirin/eğilmek*), “سجد” ve türevlerini (*serî danîn/baş eğmek*), “طائف/طوف” (*li dorê digerin/etrafında dolaşanlar*), Kâbe anlamında geçen “البيت” (*Xanî*), “عكف إعتكاف” (*lê dimînin/orada kalanlar*) şeklinde tercüme edilmesi, sözünü ettiğimiz sorunun bariz örnekleridir.¹⁶³

Bu arada “*limêj/namaz, rojî/oruç, bang/ezan vb.*” ifadeler, Arapça orijinallerini karşıladığı için sorun teşkil etmemektedir. Bir de, şâyet ilk Kürtçe meal çalışmaları bundan 1000 yıl önce yapılmış olsaydı, “رکع” ibaresinin (*xûz kirin/eğilmek*), şeklinde karşılanması yadırganmayabilirdi. Ancak birçok kavram ve ifade biçimi yerli yerine oturmuşken kalkıp bunlara bilinmedik veya halk tarafından garipsenen türden Kürtçe karşılıklarına yer vermek doğru değildir. Çünkü meal çalışması, başlı başına dil araştırması veya incelemesi olmadığı gibi yapılan çalışma, halkın her kesimine hitap edebilecek tarzda hazırlanmalıdır.

2.3.2. Sözcüklere Kavramsal Anlam Verilmesi Problemi

Yukarıda sözü edilen problemin aksine, mealin bazı yerlerinde sözcüklere kavramsal anlamın verildiği görülmektedir. Kimi sözcüklerin, önceleri sözlük anlamlarında kullanıldıkları ve ancak uzun yıllar sonra kavram hüviyetini kazandıkları bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla kelimelerin bu özelliklerine dikkat edilmeden tercüme etmek, âyetlerin eksik veya yanlış anlaşılmasına yol

¹⁶³ Bkz. Bakara, 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân, 3/43, 113; Tevbe, 9/112; Hac, 22/77; Fetih, 48/29.

açabilmektedir. Bu başlıkta “فَتَوَى” ve “مَسْجِدًا”, “مِحْرَابًا”, “تَيْمَمًا”, “أَشْرَكَ”, “سَلَّمَ”, “أَسْلَمَ” örneklerine yer vererek bu probleme dikkat çekmek istiyoruz.

“*Perwerdekarê me! tu me ji xwe re bike du **musilman** .../Rabbimiz! Bizi kendine iki Müslüman kıl...*” (Bakara, 2/128), “*Dema perwerdekarê wî gotê: “Ji dil **musilman bibe**”, got: “Ez ji perwerdekarê hemû cîhaniyan re **musilman bûme**. /Rabbi ona “Bana Müslüman ol” dediğinde, dedi ki: “Ben tüm âlemlerin Rabbi olana Müslüman oldum.”*” (Bakara, 2/131).

Görüldüğü gibi yukarıdaki örneklerde ve daha pek çok yerde¹⁶⁴ “سَلَّمَ، أَسْلَمَ” ve türevleri, “*musilman/müslüman*” şeklinde, kavramsal anlamıyla karşılanmıştır. Böyle bir tercüme kanaatimizce doğru değildir. Bunun yerine “*radestbûn*” yani “*teslim olmak*”, olarak tercüme edilmesi daha isabetlidir.

Geniş bir kullanıma sahip olan “اشركوا”¹⁶⁵ ve “مشرکین”¹⁶⁶ sözcüklerini, kimi örneklerde, “*pûtperest*” şeklinde tercüme edilmiştir. Kelime mana dünyasında bir daralmaya yol açtığından, ilgili sözcükleri bu şekilde tercüme etmek hatalıdır.

“... *êdî hûn bi xulîkî pak **teyemum bigrin**; vêca hûn rûyên xwe û destên xwe mesh bikin. ...*” (Nisâ, 3/43) ve “... *bi xulîkî pak **teyemum bigrin**; vêca hûn destên xwe di ser rûyên xwe û milên xwe bidin.*” (Mâide, 5/6) örneklerinde ise “تَيْمَمًا” sözcüğüne, lügat anlamı yerine, kavramsal anlam verilerek “*teyemum bigrin*” şeklinde tercüme edilmiştir. Bizce, âyeti şöyle tercüme etmek gerekir: “*li axeke pak bigerin; vêca pê rû û destên xwe mesih bikin.*”

Kur’an’da toplamda dört yerde geçen “مِحْرَابًا” sözcüğü, mealin iki yerinde “*mîhrab*”¹⁶⁷, diğer iki yerde ise “*limêjgeh*”¹⁶⁸, ve “*mîhrab (limêjgeh)*”¹⁶⁹ şeklinde

¹⁶⁴ Bkz. Bakara, 2/133, 136, 137; Âl-i İmrân, 3/52, 64, 84; Mâide, 5/111.

¹⁶⁵ Bkz. Bakara, 2/96; Âl-i İmrân, 3/186; Mâide, 5/82; Hac, 22/17.

¹⁶⁶ Bkz. Bakara, 2/105, 135, 221; Âl-i İmrân, 3/67, 95; En’âm, 6/14; Tevbe, 9/1; Beyyine, 98/1, 6.

¹⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/37, 39.

¹⁶⁸ Meryem, 19/11.

tercüme edilmiştir. Ancak “mihrap” kelimesi, “Arapça’da “saray, sarayın harem kısmı veya hükümdarın tahtının bulunduğu bölüm, hıristiyan azizlerinin heykel hücre, çardak, oda, köşk, yüksekçe yer, meclisin baş tarafı, en şerefli kısmı” gibi karşılıklar bulunan mihrab kelimesi, zamanla camilerde imamın durduğu yer...”¹⁷⁰ anlamlarında kullanılmaktadır. Halk nezdinde ise, camilerde imamın durduğu yer, anlamı ön plandadır. Dolayısıyla âyette geçen “محراب=mihrab” ibaresini, “mîhrab” şeklinde çevirmek yerine, “limêjgeh” olarak tercüme edilmesi, kanaatimizce daha isabetlidir.

Benzer bir sorunu, şu meal örneğinde de: “Gelî zariyên Adem! hûn li cem her **mizgevtî** xemla xwe bigrin û hûn bixwin û vexwin lê îsrafê mekin./Ey Âdemoğulları! Her caminin yanında süsünüzü edininiz ve yiyeceğinizi için ancak israf etmeyin.” (A’râf, 7/31) görmek mümkündür.

Bu sorun, aynı sûrenin 29. âyetin mealinde de mevcuttur. Aslında âyeti kerimede var olan mecazın ıskalanması neticesinde “مسجد” sözcüğüne karşılık, “mizgevt/camii” sözcüğü kullanılmıştır.

“Ew derheqê jinan de ji te **fetwa** dixwazin. Tu bêje ku: “Wê Xuda derheqê wan de **fetwa** bide we;...” (Nisâ, 4/127), “Ew ji te **fetwa** dixwazin. Tu bêje ku: “Xuda, derheqê kesê bêdê û bav û bêzarû dimre de **fetwa** dide we;...” (Nisâ, 4/176).

Âyette geçen “يَسْتَفْتُونَكَ” ve “يُفْتِيكُمْ” kelimelerinin kavramsal anlamı dikkate alınarak, “ji te **fetwa** dixwazin”, “**fetwa** bide we” ve “**fetwa** dide we” şeklinde tercüme edilmesi uygun düşmemektedir. Zira sözlükte “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamında kullanılan fetwa sözcüğü, bir fıkıh terimi olarak ise “Fakih bir kişinin sorulan fıkhi bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm.”¹⁷¹ demektir.

¹⁶⁹ Sâd, 38/21.

¹⁷⁰ Tuğba Erzincan, “Mihrap” mad., **DİA**, TDV yay., İstanbul 2005, XXX, 30.

¹⁷¹ Fahrettin Atar, “Fetva” mad., **DİA**, TDV yay., İstanbul 1995, XII, 486-487.

Kürtçe kullanımında da sözcüğün, terim anlamı kastedilmektedir. Bu nedenle ilgili kelimeleri, “*daxuyani/açıklama*” veya “*çareserî/çözüm*” şeklinde, sözlük anlamıyla çevirmek gerekir.

2.3.3. Uygun Olmayan veya Yanlış Sözcük Kullanımı Problemi

Mealde var olan sorunlardan bir diğeri de yanlış veya uygun olmayan sözcüklerin, çeviride kullanılması sorunudur.

Kürtçede “*başiboş, fuzuli, işe yaramaz, kişiliksiz*” anlamlarında kullanılan “*bereday*” sözcüğünü, yeminler konusunda geçen “*لغو*”¹⁷² sözcüğüne mukabil kullanmak doğru bir tercih değildir. Bu şekilde yapılan bir meali okuyan kişi, gereksiz yere yemin edebileceğini düşünebilir. Hâlbuki âyette, gereksiz yere yemin etmek değil de; istem dışı, yemin kastı taşımaksızın veya yanlışlıkla edilen yeminin, sorumluluk oluşturmadığından söz edilmektedir. Mealde, şairlerin durumunun yerildiği Şu’arâ sûresinin 225. âyetinin mealinde “*Ma tu nabînê ku ew di her newalî (peyvê beredayî) de noq dibin.*”, bu sözcüğe yer vermiş olması, dediğimizi doğrular niteliktedir.

Ekin anlamındaki “*حَرْث*” (Âl-i İmrân, 3/117) kelimesini de, “*çand/kültür*” şeklinde tercüme etmek, âyetin yanlış anlaşılmasına ortam hazırlamaktadır. Çünkü Kürtçede “*çand*” kültür; “*çandinî*” ise ekin anlamında kullanılmaktadır.

Asıl anlamı yatak örtüsü olan “*çar*” kumaş ve “*şev*” gece kelimelerinin birleşiminden oluşan ve günümüzde, kadınların dışarıda giydikleri siyah renkli elbise anlamında kullanılan “*çarşev*” kelimesini, “*cilbab*”ın çoğulu “*celabib*”¹⁷³ sözcüğüne mukabil kullanmak da uygun düşmemektedir. Çünkü bu kelimenin bir tek tanımı olmayıp sözlük ve tefsir kaynaklarında farklı şekillerde¹⁷⁴ tarif edilmiştir. Dolayısıyla tariflerin birinden yola çıkarak, kelimeye “*çarşev*” anlamını vermek, sözcükte bir

¹⁷² Bkz. Bakara, 2/225; Mâide, 5/89.

¹⁷³ Ahzâb, 33/59.

¹⁷⁴ Bkz. Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ani’l-Âzîm ve’s-Seb’i’l-Mesanî**, Darü İhyai’t-Türasi’l-Ârabî, Beyrut trs, XXII, 88-89.

anlam daralmasına yol açmakta ve asıl giyilmesi gereken elbisenin sadece “çarşaf” olduğu düşüncesini akla getirebilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de “eş, çift” anlamlarında kullanılan “زوج” kelimesinin çoğulu olan “أزواج” kelimesini, şu âyetin mealinde “*Hûn ewên sitemkar tevî jinên wan û tiştê dihebandin bicivînin.*” (Sâffât, 37/22), “eşler/hanımlar” şeklinde karşılanması da uygun değil, hatta yanlıştır. Çünkü buradaki “أزواج” sözcüğüyle, “kadınlar” değil; “benzer, yaptıkları işlerle birbirine benzeşen”¹⁷⁵ kişiler kastedilmektedir.

Cinsel ilişkiden kinaye olan “زَفَتْ” sözcüğünün, “niyan” (Bakara, 2/197) şeklinde tercüme edilmesinin, aynı sözcüğe -ilâ¹⁷⁶ konusunda ise¹⁷⁷ - parantez içinde yer verilmesinin, edebe aykırı olduğunu düşünmekteyiz.

Kur’an-ı Kerim’in farklı yerlerinde geçen “حزب” ve çoğulu olan “أحزاب” kelimelerinin, “partî/partî” ve “partiyan/partiler”¹⁷⁸ şeklinde tercüme edilmesi de bizce hatalı bir tercihtir. Çünkü günümüzde bu sözcük, “Ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk” anlamında kullanılmaktadır. Kısaca hep politik anlamı ön planda olan bu sözcüğü mealde kullanmak uygun değildir.

Kısır anlamındaki “عاقِر” ve “عقيم” kelimelerine karşılık mealde, “sitewr” (Âl-i İmrân, 3/40; Zâriyât, 51/29) sözcüğünü kullanmanın da uygun olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü “sitewr” sözcüğü Kürtçede, hamile olmayan hayvanlar için

¹⁷⁵ Bkz. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami’u’l-Beyân ân Te’vilî Âyi’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türki, Merkezü’l-Buhûsî ve’l-Dirasâtî’l-Ârabiyye ve’l-İslamiyye bi Darî Hecer, Kahire 2001, XIX, 519-520.

¹⁷⁶ İlâ, karısı ile cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmektir.

¹⁷⁷ Bkz. Bakara, 2/226

¹⁷⁸ Örnekler için bkz. Mâide, 5/56; Hûd, 11/17; Ra’d, 13/36; Meryem, 18/37; Mü’minûn, 23/53; Rûm, 30/32; 33/20 iki def, 22; Fâtır, 35/6; Sâd, 38/11, 13; Mü’min, 40/5, 30; Zuhuf, 43/65; Mücâdele, 58/19, 22.

kullanılmaktadır.¹⁷⁹ Bunun yerine, en azından Meryem sûresinin 5 ve 8. âyetlerinde meal verildiği gibi, “zarûya nayne” şeklinde tercüme edilmesi daha uygundur.

Kur’an-ı Kerim’in dört yerinde geçen ve ganimetin çoğulu olan “مَغَانِمٌ” sözcüğü, Nisâ sûresinin 94. âyetinde “*talán û tajan*”, buna karşın Fetih sûresinin 15, 19 ve 20. âyetlerinde bizimde katıldığımız, “*xenîmet*” ifadesiyle karşılanmıştır. Diğer tarafta “غَنِمْتُمْ” ibaresi, “*hûn talán bikin (xenîmeta cengê)/talán ettiğiniz (savaş ganimeti)*” (Enfâl, 8/41) ve “...we (di cengê de) talán kiriye.../(savaşta) talán ettiğiniz...” (Enfâl, 8/69) şeklinde tercüme edilmiştir. Enfâl sûresinin birinci âyetinde iki kez geçen “أَنْفَالٌ” sözcüğü ise “*talánê cengê/savaş talanı*” olarak çevrilmiştir. Ayrıca ganimetle alakası olmadığını düşündüğümüz Âl-i İmrân sûresinin 145. âyetinde “*kî perûya dinê (talán) bivê, emê jê bidinê...*” parantez içinde yine talán sözcüğüne yer verilmiştir.

Kürtçede “*Vurgun, yağma*” ve “*ağır yükümlülük altına koymak ve birine gücünden fazlasını yüklemek*”¹⁸⁰ anlamlarında kullanılan “*talán*” sözcüğünü, savaşta elde edilen ganimete karşı kullanmak, bizce uygun değildir.

“*Zexel*” (Âl-i İmrân, 3/161) sözcüğünü, ganimet mallarında ihanet etmek anlamında kullanılan “بِعْلٌ” fiiline karşılık kullanmanın da uygun olmadığı söylemek mümkündür. Nadir de olsa “*zexel*” sözcüğü, “*hain*” anlamında kullanılmaktadır. Fakat kelimenin, kişiler için kullanıldığında “*tembellik etmek, tembel, vurdumduymaz*”, eşya için kullanıldığında “*sahte*” anlamı ön planda olduğu için, mealde bu sözcüğü kullanmanın uygun olmayacağı kanaatini oluşturmaktadır.

¹⁷⁹ Celadet Alî Bedirxan, **Ferheng (Kurdî-Kurdî)**, Avesta yay., İstanbul 2009, s. 255.

¹⁸⁰ Celadet Bedirxan, **Ferheng**, s. 269; Keça Kurd, **Ferhanga Etîmolojiya Zimanê Kurdî (Zaravê Kurmancî)**, Nûbihar yay., İstanbul 2014, s. 317.

2.4. KÜRTÇE KULLANIMA UYGUN DÜŞMEYEN MEAL ÖRNEKLERİ

Müellifimiz, mealin önsözünde her ne kadar “*Ne Kur’an dili olan Arapçaya ne de çok zengin olan Kürt diline karşı tutuculuk gösterdiğini, buna karşı iki dil arasında orta bir yol izlediğini*”¹⁸¹ söylese de, aslında Kürtçenin dil imkânlarından yeteri derecede yararlanamadığı ve çeviride harfî tercümeyle esas aldığı görülmektedir.

Şimdi bu sorunu bazı örnekler üzerinden inceleyelim.

2.4.1. Bakara, 2/207

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ...

“*Hin ji mirovan jî hene ku ji bo xwestina qayilbûna Xuda canê xwe difiroşe. .../İnsanlardan bazıları da vardır ki Allah’ın rızasını kazanmak için canını satar...*”

Çokanlamlı sözcüklerden kabul edilen “*شرى-يشري*” kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de “*satmak*”, “*satın almak*” anlamlarında kullanıldığı müsellemidir. Ancak âyetle ilgili olarak tefsir kaynaklarında, Süheyb b. Sinan’ın hicret etme olayından hareketle, kelimenin hakiki “*satın almak*” anlamında olma ihtimaline yer vermekle¹⁸² birlikte, asıl maksadın “*feda etmek*”¹⁸³ anlamında olduğu belirtilir. Diğer bir ifadeyle sözcük, asıl anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmıştır.

Kürtçe “*canê xwe difiroşe/canını satar*” ifadesinden ise, hakiki satın almak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla âyette geçen “*يشري*” ibaresine karşılık, birebir karşılığı olsa bile “*difiroşe*” fiilinin kullanılması, bizce uygun değildir. Bunun yerine “*canê*

¹⁸¹ Garsî, **Meala Firûz**, (Önsöz) V.

¹⁸² Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn el-Halebî, **Ed-Dürri’l-Masûn fi Ulûmi’l-Kitabi’l-Meknûn**, thk. Ahmet Muhammed el-Harrat, Daru’l-Kalem, Dimeşk trs, II, 357. Ayrıca bkz. İbn Âtiyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib b. Âtiyye el-Endelüsî, **el-Müharraru’l-Vecîz fi Tefsiri’l-Kitabi’l-Âzîz**, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2001, I, 281.

¹⁸³ Bkz. Carullah Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zâmehşerî, **el-Keşşâf ân Hakaiki Ğavamidi’t-Tenzîli ve Uyûn’il-Ekavîli fi Vuhûci’t-Te’vîli**, thk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcut vd., Mektebetu’l-Âbîkan, Riyad 1998, I, 417.

xwe feda dike/canını feda eder” veya “*canê xwe dide/canını verir*”, şeklinde tercüme edilmesi, Kürtçe ifade bakımından daha sağlamdır.

2.4.2. Bakara, 2/246

...قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ...

“... Gotin: “*Ma çi bûye ji me ku em di rêya Xuda de şer nekin û tevî em ji warê xwe û zarûyên xwe hatine derxistin? .../ Dediler: “Bize ne olmuş da yurdumuzdan ve çocuklarımızdan çıkarılmamıza rağmen Allah yolunda savaşmayalım?...”*”

Kaynaklarda, âyette geçen “وَأَبْنَائِنَا” ifadesinin, “مِنْ دِيَارِنَا” kelimesine atfedildiği, cümlenin ise hal olduğu kaydedilmekte ve cümlede takdir veya “من بين” kelimesinin hazfedildiği¹⁸⁴ varsayılmaktadır. Takdir veya hazfi göz önünde bulundurmadan, Arapça ifadeyi olduğu gibi tercüme ederek âyete şöyle meal vermek: “...zarûyên xwe hatine derxistin= çocuklarımızdan çıkartıldık”, kanaatimizce, Kürtçe anlatım biçimine ve dil mantığına aykırıdır. Bunun yerine, “...zarûyên xwe hatine dûrxistin...” şeklinde bir fiil takdir edilerek tercüme edilmelidir.

2.4.3. Nisâ, 4/10

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا...

“*Bêguman ên ku malê sêwiyan bi neheqî dixwin, ew hey agir di zikê xwe de dixwin. .../Şüphesiz haksız yere yetimlerin mallarını yiyenler, onlar karınlarında sadece ateş yemekteler. ...*”

¹⁸⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, II, 166

Mealde yer verilen, “... *agir di zikê xwe de dixwin*” ifadesi, “يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا” cümlesinin birebir harfi tercümesidir. Yani “*nar*” sözcüğünün hakiki manası dikkate alınarak tercüme edilmiştir. Fakat tefsir kaynaklarında, âyette geçen “*نار*” kelimesinin, sebebiyet alakasından dolayı ahiretteki cehennem ateşinden “*Mecazi Mürsel*” veya “*yok olma*” ve “*acı*”dan müstear olabileceği kaydedilmektedir.¹⁸⁵ Yani kelime, hakiki anlamı dışında kullanılmıştır. “*Karında ateş yemek*” diye bir tabir olmadığından, âyeti yukarıdaki gibi çevirmek Kürtçe ifade biçimine aykırıdır.

Bizce âyetin çevirisi şöyle olmalıdır: “*Bêguman ên ku malê sêwiyan bi neheqî dixwin, ew hey zikê xwe bi agir dadigirin.*” Çünkü âyetten maksat mealde ifade edildiği üzere, “*agir di zikê xwe de dixwin/karınlarında ateş yemekteler*” değil, aksine “*karınlarına ateş tıkamak*” veya “*karınlarını ateşle doldurmak*” tır.

2.4.4. A'râf, 7/22

...أَمْ أَنهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ...

“... *Ma min vê dara han ji we re herdûkan re qedexe nekiribû? .../Ben bu ağacı siz ikinize yasaklamamış mıydım?...*”

Arapça grameri gereği işaret zamiri “*تِلْكَ*” ağacı; şahıs zamiri “*كُمَا*” Hz. Âdem ve Havva validemizi; “*أَنهَكُمَا*” fiilinde geçen zamir de yine ikisini göstermektedir. Ancak Arapça dışında başka bir dilde böyle bir ifade biçimini görmek neredeyse imkânsızdır. Meal verilirken tüm bu özellikleri göz bulundurularak Kürtçeye tercüme etmek gerekmez. Aksi takdirde, burada olduğu gibi çetrefilli bir durum ve anlatım biçimi ortaya çıkar.

Tercümede kaynak dilin ifade kalıplarının esas alınmasından ziyade, hedef dilin hususiyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Arapçaya has olan bu

¹⁸⁵ Bkz. İbn Âşûr Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tûnisî, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dar et-Tûnisiyye li'n-Neşr, Tunus 1984, IV, 254; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 31-32.

özelliklere riâyet edilmeden, “*Ma Min vê dara han, li we qedexe nekiribû? ...*” şeklinde meal vermek, bizce daha uygundur.

2.4.5. Enfâl, 8/22

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

“*Bêguman xerabtirê rawiran li cem Xuda ew kerr û lal in ku hiş tê nabin./Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü onlar sağır dilsiz akıl erdirmezler.*”

Genelde yeryüzündeki hayvanlar¹⁸⁶ anlamında kullanılan “*dâbbe*” kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de insanlar¹⁸⁷ ve melekler¹⁸⁸ için de kullanıldığı vakidir. Ancak bu âyette geçen “*devâbb*” kelimesini, “*rawiran=hayvanlar*” şeklinde tercüme edilmesi uygun değildir. Çünkü âyette, gerçekleri anlamak için aklını kullanmayan, doğruyu söylemekten imtina ederek dilsizleşen ve hakikati dinlemeyerek sağırlaşan kişiler yerilmektedir.¹⁸⁹ Aynı sûrenin 21 ve 23. âyetlerine bakıldığında da maksadın, hayvanlar olmadığı görülecektir.

Bir de yukarıdaki çeviri örneğinde, yüklem sorunu vardır. Zira “*الصُّمُّ*” kelimesi, “*شَرَّ*” sözcüğü hakkında bir yargıda bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle onun haberidir.¹⁹⁰ Ancak Kürtçesinde cümlenin başı ile sonu arasındaki bağlantı kesilmiş ve iki yarı cümle haline gelmiştir.

Bizce âyete şöyle meal vermek: “*Bêguman candarên herî xerab li cem Xweda, ew ker û lalên ku hiş tê nabin.*” daha uygundur.

¹⁸⁶ Bakara, 2/164; Hûd, 11/6; Lokmân, 31/10.

¹⁸⁷ Nahl, 16/61; Fâtır, 35/45.

¹⁸⁸ Şûrâ, 42/29.

¹⁸⁹ Taberî, *Cami‘u’l-Beyân*, XV, 99-100.

¹⁹⁰ Semîn el-Halebî, *Ed-Dürrü’l-Masûn*, V, 589.

2.4.6. Cum'a, 62/10

...وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“... û pirr Xuda di bîr bînin hêvî heye ku hûn xelas bibin./... ve çok Allah'ı anın umulur ki kurtuluşa eresiniz.”

Kürt dili açısından bu âyetin mealinde, anlatım bozukluğu vardır. Diğer bir ifadeyle “pirr Xuda” şeklindeki tabir, mana açısından sıkıntı doğurduğundan ve âyette kastedilen şey, “Allah'ı çokça anmak” olduğundan, âyeti yukarıdaki gibi tercüme etmek, Kürtçe ifade biçimine uygun değildir. Bu meale, herhangi bir sözcük katmadan, kelimelerden birini öne almak veya geriye götürmek suretiyle bu sorunu gidermek mümkündür. Kısaca âyetin ilgili bölümü şöyle tercüme edilmelidir: “... û Xweda, pir di bîr bînin.../...ve Allah'ı çokça anın...”

2.5. ANLAMI BELİRSİZ MEAL ÖRNEKLERİ

Mealimizde karşılaşılan çeviri problemlerinden bir diğeri de, anlamı belirsiz veya okuyucu tarafından maksadın tam olarak anlaşılmadığı çeviri örnekleridir. Bunun nedeni de, âyette geçen kelime ve ifadelerin harfi harfine tercüme edilmesi veya uygun bir biçimde Kürtçede ifade edilememesinden kaynaklanmaktadır.

2.5.1. Bakara, 2/249

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

“... gotin: “Çıqas komên hindik hene ku bi destûra Xuda bi ser komên pirr ketine. .../dediler: “Ne kadar az topluluk varsa ki Allah'ın izniyle büyük topluluklara üstün gelmişlerdir. ...”

İlgili tercüme problemine geçmeden önce, Arapçada istifhamiye (soru sormak) ve haberiye (ihbarda/yargıda bulunmak) anlamlarında kullanılan “كَمْ” hakkında, biraz bilgi vermek yerinde olacaktır.

Arapça gramer kaynaklarında belirtildiği üzere, “kem”in iki tür kullanımı vardır. Haberî “kem”, çok ve nice anlamında; istifhamî “kem” ise bir şeyin sayı veya miktarı hakkında soru sormak için kullanılır. Bu iki kullanım, farklı manaları ifade ettikleri gibi kullanımda da bir takım farklılıklar arz etmektedir. Örneğin haberiye’de, ihbarda diğer bir ifadeyle bir yargıda bulunduğu için cümlede cevap aranmaz; istifhamiye’de ise cevap gerekmektedir.¹⁹¹

Kur’an-ı Kerim’de toplamda 21 defa geçen “كَمْ” lafzının, tefsir kaynaklarında belirtildiği üzere 3’ü istifhamî¹⁹², 13’ü haberîdir¹⁹³. 5 yerde¹⁹⁴ ise haberiye veya istifhamiye olduğu tartışmalıdır.¹⁹⁵ Hatta İmam Süyûtî, “kem”in, Kur’an’da istifham edatı olarak kullanılmadığını iddia etmiştir.¹⁹⁶

“Teksir, nice, çokça” anlamında olan “kem=كَمْ” edatı¹⁹⁷, mealimizde “çiqas” yani “ne kadar” şeklinde tercüme edilerek edata, istifhamiye anlamı verilmiştir. Arapça grameri açısından âyete bu anlamı vermek mümkün değildir. İstifhamiye anlamını verilmesi durumunda ise tercüme, kelime yığını haline gelecek ve hiçbir şey anlaşılmayacaktır. Çünkü okuyucu, zihnen kendini bir cevaba hazırlamaktadır. Üstelik ortada herhangi bir cevap ta yoktur.

Bu hatanın kaynağı, Arapça dil gramerini bilmemekten değil; aksine ilgili edatı Kürtçeye uygun bir biçimde çevrilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, “kem=كَمْ”, burada ve daha pek çok âyetin mealinde¹⁹⁸, “çiqas/ne kadar”

¹⁹¹ Bkz. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, **Şerhû Katri’n-Neda ve belli’s-Seda**, Darü’l-Hayr, Dîmeşk 1990, s. 240; Zerkeşî, **el-Burhan**, IV, 328-329.

¹⁹² Bkz. Bakara, 2/259; Kehf, 18/19; Mü’minûn, 23/111.

¹⁹³ Bkz. Bakara, 2/249; İsrâ, 17/17; Meryem, 19/74, 98; Şu’arâ, 26 /7; A’râf, 7/4; Enbiyâ, 21/11; Duhân, 44/25; Sâd, 38/3; Kasas, 28/58; Kaf, 50/36; Necm, 53/26; Zuhruf, 43/6.

¹⁹⁴ Bkz. Bakara, 2/211; En’âm 6/6; Yâsîn, 36/31; Tâ-Hâ, 20/128; Secde, 32/21.

¹⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Abdülhalik Âdîme, **Dirasât li Üslûbi’l-Kur’an’il-Kerîm**, Darü’l-Hadîs, Kahire trs., II, 396-402

¹⁹⁶ Süyûtî, **el-İtkan fi Ulûmi’l-Kur’an**, thk. Ahmet b. Ali, Dâru’l-Hadis, Kahire 2006, II, 531.

¹⁹⁷ Bkz. Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü’l-Masûn**, II, 552; Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf El-Endelüsî, **Tefsîrü’l-Bahrî’l-Muhit**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Mi’ved, vd., Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 277.

¹⁹⁸ Bkz. A’râf, 7/4; İsrâ, 17/17; Meryem, 19/74, 98; Enbiyâ, 21/11; Şu’arâ, 26/7; Kasas, 28/58; Zuhruf, 43/6; Sâd, 38/3; Duhân, 44/25; Kaf, 50/36; Necm, 53/26.

şeklinde değil; çokça, nice anlamını karşılayan “çendîn, pir, gelek” vb. sözcüklerle tercüme edilmesi gerekir.

Benzer bir sorunu, haberi “kem” ile aynı anlamda kullanılan “كَأَيِّنْ” edatının¹⁹⁹ çevirisinde de görmek mümkündür.

2.5.2. Nisâ, 4/24

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ...

“Û jinên zewicandî jî (li ser we hatine haram kirin) ji piştirê qerwaşên li ber destê we ne. Ev nivîsê Xuda li ser we ne hûn pê bigrin. Ji vanê han wêde ji we re hatine helal kirin; ku hûn bixwazin bi malên xwe bi pakî bixwazin bêyî ku zina bikin. Vêca ji wan (jinan) a we pê kêfa xwe kir hûn destmûza wan a ferz bidin wan. Piştî ferzê, tu guneh li ser we di tiştê hûn pê hevûdû qayil bikin de nîne./Ve evli kadınlarda (size haram kılındı) elinizin altında bulunan cariyeler dışındakiler. Bu Allah’ın üzerinizdeki yazısıdır siz ona uyun. Bunların ötesindekiler size helal kılındı; isteyeziniz malınızla zina etmeden temiz olarak isteyin. Artık o (kadın)lardan gönlünüzü eğlendirdiğimize onlara farz olan ücretlerini verin. Farzdan sonra, birbirinizi razı ettiğiniz şeyde üzerinize hiçbir günah yoktur.”

Tarih boyunca belirli gruplar tarafından mut’a nikâhına alet edilen Nisâ 24. âyetinin, uygun ifadelerle çevrilmediğini müşahede etmekteyiz. Hatta bu âyetin çevirisini okuyan biri, İslam’da asli evliliğin mut’a nikâhı olduğu zannına kapılabilir.

Zira konunun anlaşılmasında hayati önem taşıyan, âyetin “فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ”

”بölümü, “Vêca ji wan (jinan) a we pê kêfa xwe kir hûn destmûza wan a ferz bidin wan. /Artık o(kadın)lardan gönlünüzü eğlendirdiğimize onlara farz olan

¹⁹⁹ Bkz. Yûsuf, 12/105; Hac, 22/45, 48; Ankebût, 29/60; Muhammed, 47/13; Talâk, 65/8.

ücretlerini verin.” şeklinde çevrilmiştir. Bu çeviri, istem dışı, bozuk veya çarpık bir çeviri sonucu mu’ta nikâhını tanımlar gibi olmuştur. Kısaca, âyetin metnine sadık kalayım derken, âyetin yanlış anlaşılmasına vesile olunmuştur.

Bizce, âyeti şöyle çevirmek gerekir: “*Jinên bimêr jî li we, heram in; ji bilî (esîr cengê) ên ku di bin destê we de ne. Ev nivîsa Xwedê ya li ser we ye. Ji bilî van, ên mayî, bi şertê ku hûn bi namûs bijîn û xwe ji zinayê dûr bigirin, ji we re helal in. Ji van a, hûn bi nîkahê ji kîjanê istifade bikin, ji mehra wan mîqdarê we li hev kiriye bidin.*”

2.5.3. Yûnus, 10/46

وَأَمَّا نُرْيَتَكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ

“*Yan emê hin (ezab)ê bi wan wade didin nîşanî te bidin yan jî emê jiyana te biqedînin; êdî vegera wan her bi alî me ve ye, dûvre Xuda li ser tiştê ew dikin danas e.*”

Bu meali okuyup hayrete düşmemek elde değildir. Çünkü âyette, bir durum karşılaştırılmasından bahsedilmemektedir. Mü’min sûresinin 77. âyetinin çevirisinde de, aynı sorunu görmek mümkündür. Şöyle bir çeviri, “*Ji ya (ezabê) ku Me peymana wê daye wan, çi Em hinekî jê nîşanî te bidin, çi jî em te bimirînin (tu nebîni) vêca vegere wan her bi bal Me ve ye. Jixwe Xwedê, li ser kirinên wan şahid e.*”, sözünü ettiğimiz belirsizliği giderebilir.

2.5.4. Rûm, 30/56

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبُعْثِ...

“*Ewên ku zanîn û bawerî ji wan re hatibû dayîn gotin ku: “Sond be, hûn di kitêba Xuda de heya roja rabûnê man.”*”

“Allah’ın yazgısı, takdiri” anlamlarına gelen “كتاب الله” ibaresini, “*kitêba Xuda*” şeklinde karşılanması, manada bir belirsizliğe neden olmaktadır. Zira

okuyucunun “*kitêba Xuda*” ifadesinden, Allah’ın herhangi bir kitabını veya Kur’an-ı Kerim, dışında bir şey anlamasını beklemek doğru olmaz. Çünkü “*Allah’ın kitabı*” ifadesi bunu gerekli kılmaktadır. Aynı ifade sorununu, Enfâl 68 ile Hicr sûresinin 4. âyetlerinin mealinde de görmek mümkündür.

2.5.5. Fetih, 48/9

لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً

“*Ji bo ku hûn bi Xuda û pêxemberê wî bawerî bînin û wî yarî bikin-biparêzin û birûmet mezin bigrin û sibe û êvara wî pak bêrî bidêrin./Allah’a ve peygamberine inanacaksınız ve ona yardım edesiniz-koruyasınız, saygıyla yüceltesiniz ve sabah akşam onu tesbih edesiniz diye.*”

“تُعَزِّرُوهُ”, “تُوَقِّرُوهُ” ve “تُسَبِّحُوهُ” fiillerinde geçen üçüncü tekil “ه=hu” şahıs zamirinin, Allah’a mı yoksa peygambere mi veya hangisinin Allah’a ve peygambere raci olduğu, âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Kimileri, ilgili üç zamirin de Allah’a raci olduğunu belirtirken diğer bazıları ise, “تُعَزِّرُوهُ”, “تُوَقِّرُوهُ” zamirlerinin hem Allah’a hem de peygambere raci olabilme ihtimalinden söz etmişler. Ancak Fahrettin Râzî, zamirin, Allah’a raci edilmesinin daha isabetli olduğunu belirtir.²⁰⁰

Mealdeki anlam belirsizliğin temel nedeni, tam da budur. Yani zamirin merciini tesbit etme meselesi. Zira tercümede geçen “wî” zamiriyle kimin kastedildiği net değildir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında şöyle meal vermek, kanaatimizce âyeti daha anlaşılır kılacaktır: “*Da ku hûn bi Xweda û pêxemberê wî bawerî bînin û alîkariya wî bikin û rûmeta wî bigirin û sibe û êvarê Xwedê pak bidêrin.*”

²⁰⁰ Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, **Mefatihu’l-Gayb (Tefsîrü’l-Kebîr)**, Darü’l-Fikir, Beyrut 1981, XVIII, 86.

2.5.6. Cum'a, 62/5

مَثَلُ الَّذِينَ حَمَلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا...

“*Mînaka ên ku Tewrat li wan hatiye bar kirin paşê wan nikarbû wê hilgirin wek mînaka kerê ku barê kitêba hildigre ye. .../Kendilerine Tevrat yükletildiği sonra onu kaldıramayan kişilerin misali, kitaplar taşıyan eşek misali gibidir...*”

Böyle bir çeviriyi okuyan kişi, birilerine gerçekten de Tevrat'ın taşıttırıldığı, ancak güçleri yetmediği için bunu kaldıramadıklarını, üstelik bunu yapamadıkları için de, yük taşıyan eşeğe benzetildiklerini anlar. Bizce şöyle bir meal: “*Mînaka wan ên ku (bi emelkirina) bi Tewratê berpirsyar hatine girtin, piştire wan ew (berpirsyarî) pêk neanîne, wekî mînaka kera ku barê kitêban hildigir e*”, muhtemel belirsizliği gidermektedir.

2.6. ZIT İKİ ANLAMI BİRLİKTE VERME PROBLEMİ

Müellifimiz, çeviride izlediği yöntem hakkında “*Birden fazla anlama gelen kelimeleri, bazı yerlerde atıf bazı yerlerde ise parantez içinde verdim.*”²⁰¹ demekte; “تَعْتَلُونَ” ve türevlerini, “*hiş tê bibin-xwe ragirin*”²⁰², “و-ق-ي” ve türevleri “*parastin-tirsandin*” ve buna bağlı olarak “اتَّقُوا اللَّهَ” cümlesini, “*xwe ji Xuda biparêzin-bitirsin/Allah'tan sakını/korkun*”²⁰³, “*hûn xwe biparêzin-bitirsin/Siz kendinizi koruyun/korkun*”²⁰⁴ şeklinde tercüme etmiştir.²⁰⁵

Önsözde belirtilmemekle birlikte bazı yerlerde (-) işareti kullanılmakta ve hatta bazı yerlerde (Âl-i İmrân, 3/9; Nahl, 16/81) örneklerinde olduğu gibi, (-) işareti kullanılmadan, iki anlamın veya parantez içinde üç anlamın (Nahl, 16/2) beraber verildiği de görülmektedir.

²⁰¹ Garsî, *Meala Fîrûz*, (Önsöz) V.

²⁰² Bkz. Bakara, 2/73, 242; En'âm, 6/151; Yusuf, 12/2; Nûr, 24/61; Mü'min, 40/67; Zuhruf, 43/3; Hadîd, 57/17

²⁰³ Bakara, 2/189, 194, 196, 203; Âl-i İmrân, 3/130, 200; Nisâ, 4/1; Şu'arâ, 26/150; Hucurât, 49/1; Mümtehine, 60/11; Teğâbun, 64/16; Talâk, 65/1, 10.

²⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/50.

²⁰⁵ Diğer bazı örnekler için bkz. Bakara, 2/188; Âl-i İmrân, 3/9, 28, 30, 141, 154; Nisâ, 4/71, 72, 86, 94; Mâide, 5/33.

Dikkat edilecek olursa yukarıdaki sözcüklere verilen anlamlar, zıt şeyler değil, aksine birbirine yakın anlamlardır. Ancak aşağıda örneklerini vereceğimiz bazı âyet çevirilerinde, taban tabana zıt iki anlamı birlikte verme hatasına düşülmüştür. Bunun yerine; iki anlamdan birini tercih edilip muhtemel diğer mana(ya)ları dipnot veya meal dışında belirtilmelidir. Zaten meal işlemi, nihai tahlilde muhtemel manalardan birini tercih etmektir. Böyle yapılmadığı takdirde, okuyucu açısından faydadan ziyade telafi edilemez zararlara yol açabilir.

2.6.1. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6

...أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ...

“... yan jî we dest da jinan (hûn çûn bal wan).../veya kadınlara dokunur (onlarla birlikte olursanız)”, “... yan we dest da jina- hûn têkilî wan bûn.../ veya kadınlara dokunur-onlarla birlikte olursanız...”

Âyette geçen “لامس” fiili için, “dokunmak, cinsel ilişkide bulunmak” şeklinde zıt iki anlam, bir arada verilmiştir. Şöyle ki Kur’an-ı Kerim’de iki defa geçmekte olan bu ifade, Nisâ sûresinde parantez içinde, Mâide sûresinde ise “-” tire işareti ile muhtemel ikinci bir anlama da yer verilmiştir. İlgili âyetler, Şafii ve Hanefi mezhepleri arasında hep tartışma konusu olmuş ve her mezhep, kendi düşüncesine uygun olacak şekilde âyete anlam yüklemişler.²⁰⁶ Şafii mezhebine mensup olduğunu düşündüğümüz Demirdağ’ın, ilgili âyetlerin mealinde muhtemel ikinci anlamı da zikretmesi, ilk bakışta takdire şayan bir iş olarak görülebilir. Fakat mesele mezheplerin yaklaşımlarına yer verip vermemek değil; aksine âyetin doğru anlamını bulup mealde buna yer verilmesidir.

²⁰⁶ Bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, V, 66-67; Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî, **İrşadü'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim**, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî, Beyrut trs, II, 180; Cessâs Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, **Ahkâmü'l-Kur'an**, thk Muhammed es-Sadik Kamhavi, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî-Müessesetü't-Tarih el-Ârabî, Beyrut 1992, IV, 3-5; Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, X, 116.

2.6.2. İsrâ, 17/16

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ...

“Û gava em bixwazin ku em welatekî qir bikin, em emrê serdestên wan dikin (yan jî em zordarên wan pîrr dikin) vêca ew jî tê de bêemriya dikin-ji rê dertên, êdî gotin (a bi ezab) li ser wan pêwîst dibe.../Ve bir yurdu yok etmek istediğimizde, yetkililerine emrederiz (veya zorbalarını çoğaltırız) onlar ise orada isyankârlıkta bulunurlar-yoldan çıkarlar, artık (azap) sözü üzerlerine vacip olur...”

Mealde yer verilen iki anlamı da tefsir kaynaklarında bulmak mümkündür.²⁰⁷ Fahrettin Râzî, Ebû Ubeyde (ö. 209/824[?]) ve Cermî'nin Ebû Zeyd'den nakille “أَمَرْنَا” kelimesine “çoğaltmak” anlamını verdiklerini ve diğer bazılarının da bu kullanıma karşı çıktıklarını kaydeder.²⁰⁸ Râzî, devamında şu önemli bilgiye de yer verir: İbn Abbas ve Nafi'den (ö. 169/785) meşhur olmayan bir rivâyetle “أَمَرْنَا” kelimesi med ile nakledilmekte ve bu şekliyle “çoğaltmak” anlamında olduğunu belirtir.²⁰⁹

Tefsir kaynaklarında birden fazla anlama yer verilmiş olması, bu anlamlara mealde de bir arada verilebileceği anlamına gelmez. Aksi takdirde mealin, tefsirden bir farkı kalmamış olur. Ayrıca tefsir kaynaklarında belirtilen tüm anlamların doğru olduğunun garantisi de yoktur. Çünkü âyetin siyak ve sibakı, “أَمَرْنَا” fiilinin, Allah'ın emirlerinin elçiler yoluyla oranın ileri gelenlerine ulaştırmak anlamında olduğunu göstermektedir. Şöyle ki aynı sûrenin 15. âyetinde toplumların hangi şartlarda helak olacaklarından, 17. âyette ise, helak olmuş toplumlardan bahsedilmektedir. Yani âyete verilen birinci anlamla yetinilseydi, daha isabetli olurdu.

²⁰⁷ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 500-501; Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XX, 175-178.

²⁰⁸ Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XX, 176.

²⁰⁹ Râzî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XX, 178.

2.6.3. Enbiyâ, 21/95

وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

“*Li ser welatekî ku me koka wan aniye pêwîst e- qedexe ye ku ew vegerin (dinê)./Helak ettiğimiz bir memlekete (dünyaya) geri dönmeleri gereklidir-yasaktır.*”

Âyette geçen “حرام” kelimesine karşılık mealde, “gerekli” ve “yasak/ımkânsız” şeklinde zıt iki manaya bir arada yer verilmiştir.

“حرام” sözcüğü ile alakalı olarak her ne kadar bazı kaynaklarda, kelimenin müşterek/çokanlamlı sözcüklerden olduğu söylene de²¹⁰ yine de bu şekilde meal vermek doğru değildir. Çünkü çokanlamlı sözcüklerin, aynı anda iki anlama da delalet etmesi meselesi, usulcü ve dilciler arasında tartışma konusu olduğu bir gerçektir; ancak çoğunluğun yaklaşımı, iki anlamın bir arada kastedilemeyeceği yönündedir.²¹¹

Müellifin bu hataya düşmesinin muhtemel nedeni, âyetler arası bağlantıya dikkat etmemesidir. Zira kaynaklarımızda belirtildiği üzere “*haramün*” kelimesi, istiare yoluyla “*meydana gelmesi imkânsız*” şey anlamında kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de, kelimenin bu şekliyle kullanıldığına dair örnekler mevcuttur. Bir sonraki âyette geçen ve gayeyi bildiren “حتى” edatının “حرام” sözcüğüne bağlı olması da, bu manayı desteklemektedir.²¹²

Böyle bir durumla karşı karşıya kalan okuyucu, verilen anlamlardan hangisinin doğru olduğunu bilmediği için, Kur’an’ın doğruluğundan da şüpheye düşebilir. Çünkü mealde, iki zıt anlama bir arada yer verilmiştir. Bu yüzden âyeti şöyle tercüme etmek gerekir: “*Welatekî ku Me milletê wê biribe helakê mehrûm dimînin, êdî ew venagerin (dinyayê).*”

²¹⁰ Bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, XVII, 146.

²¹¹ Bkz. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, **el-Müstesfa min İlmi’l-Usûl**, thk. Hamza b. Züheyr Hafız, y.y., trs, III, 290-294.

²¹² Bkz. Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 164-165.

2.7. PARANTEZ PROBLEMİ

Meal çalışmalarında açıklayıcı mahiyette âyet dışı veya parantez içinde bazı bilgilere yer vermek normal karşılanan bir durumdur. Ancak parantezin kaldırılması halinde, verilen mealin anlaşılır olmasına azami derecede dikkat edilmesi gerekir.

Mealimizde de, kimi âyet veya âyetlerin daha iyi anlaşılması gayesiyle paranteze başvurulmuştur. Fakat bazı yerlerde parantezin açık bırakıldığı, kimi yerlerde ise âyetin anlamını karmaşık hale getirdiği ve diğer bazı problemleri beraberinde getirmiştir.

Örneğin Nisâ sûresinin 47. âyetinin mealinde: “... *berî ku em hin rûyan hilû bikin, (çavan derînin kor bikin, vêca em wan li ser paşiya wan bizivîrînin yan em li wan lanetê bikin), çewa me li ehlê roja şemiyê lanet kir. Fermana Xuda hey tê kirin.*” (Nisâ, 4/47), parantez içinde verilen bilgilerin bir kısmı, âyetin meali diğer bir kısmı ise açıklama mahiyetindeki bilgilerdir. Yani parantez, kapatılması gereken yerde kapatılmamış ve âyetin aslından olan “*vêca em wan li ser paşiya wan bizivîrînin yan em li wan lanetê bikin*” kısmı, parantez içinde yer almıştır. Parantezi kaldırıp âyetin mealini okuduğumuzda sözünü ettiğimiz problem, daha net görülecektir.

Şu âyetin mealinde ise, “... *kesê yekî (bi neheqî, bê ku di bergîdana) canekî de yan xerabîkî di rûyê zemîn de bikuje, ...*” (Mâide, 5/32), âyetin asli ibaresinden olan “*بَعِيرٌ نَفْسٍ*” ifadesi, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, yine parantez içinde verilmiştir.

Sehiv sonucu açık bırakılan parantezler dışında, zaman zaman verilen diğer bazı bilgilerin de bir takım sorunlara yol açmıştır. Mesela “... (*Silêman got:*) “*Berî wê zanîn ji me re hatibû dayîn û em bûbûn musilman.*” (Neml, 27/42) örneğinde, parantez içinde “*Silêman got/Süleyman dedi*” şeklinde bir açıklamaya yer vermek suretiyle, âyette geçen sözün, Hz. Süleyman’a ait olduğun belirtilmiş olunuyor. Ancak bu ifadenin, Hz. Süleyman’a ait olduğunu²¹³ gösteren hiçbir dilsel delil veya rivâyet yoktur, aksine pek çok delil ifadenin, Belkis’e ait olduğunu göstermektedir.

²¹³ Bkz. Râzî, **Tefsîrû'l-Kebîr**, XIV, 199-200; İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XIX, 274.

Diğer bir ifadeyle, âyetin iç bağlamı ve aynı sûrenin 31, 38 ve 44. âyetleri sözün, Belkis'e ait olduğu göstermektedir. Buna karşın, sözün Hz. Süleyman'a ait olduğunu zorunlu kılacak bir durum yoktur. Hatta cümlenin akışı ve âyetler arası bağlantı buna ihtimal vermemektedir.²¹⁴

“...*Vêca hûn, hin xweşî (nîvê mehra wan) bidin wan û hûn bi berdanekî rind wan berdin*” (Ahzâb, 33/49).

Parantez içinde verilen “*nîvê mehra wan/mehirlerinin yarısını*” açıklaması sorunludur. Çünkü âyette mehrin tamamı veya yarısından söz edilmemekte; aksine “*فَمَتَّعُوهُنَّ*” ifadesi kullanılmaktadır. Böyle bir hataya düşmesinin temel nedeni, konuyla alakalı diğer âyetleri göz önünde bulundurmadan âyetleri parça parça ele alıp meal vermeye çalışmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Nitekim “*فَمَتَّعُوهُنَّ*” ifadesi, aynı konu ile alakalı olarak Bakara sûresinin 236. âyetinde de geçmektedir. Bu nedenle, Ahzâb sûresindeki âyet, Bakara 236. âyetin delaletiyle, boşanmış ve mehri belirlenmeyen kadınlar olduğu anlaşılmaktadır.

“... *û ên ku (biçûk in) neketine kirasa de jî (danê mayına wan sê meh e; ...)*” (Talâk, 65/4).

Talâk sûresinin 4. âyetinde geçen “*وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنَّ*” ifadesine, mealimizde “*hayız görmeyen*” anlamı verilmiş, ancak parantez içinde “*biçûk in=küçük olanlar*” açıklaması, verilen doğru meale gölge düşürmüştür.

Hem dil hem de âyetler arası ilişki ve bağlantıdan yola çıkarak, böyle bir açıklamanın yanlış olduğunu söylemek mümkündür. Dil açısından meseleye bakacak olursak Arapçada, “*lem*” ve “*lemma*” edatları, muzari fiilin zamanını geçmişe, anlamını ise olumsuzla çevirirler. Şu farkla ki “*lem*” geçmiş zamanın herhangi bir dilimini (cahd-i mutlak); “*lemma*” ise tüm geçmiş zamanı (cahd-i müstağrak) olumsuzlaştırmak için kullanılır. Diğer bir ifadeyle, “*lemma*”, fiilin henüz olmadığı

²¹⁴ Bkz. Ebüssuûd, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, VI, 288; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XIX, 207.

ama olmasının beklendiği anlamını kazandırırken; “*lem*”de böyle bir beklenti söz konusu değildir. Dolayısıyla “*henüz*” anlamını “*lem*” değil; “*lemma*” edatı verir.²¹⁵

Bir de çocuk için, “*hayız görmedi*” ifadesi kullanılmaz. Çünkü zaten hayız görmediği için çocuktur. Bu ifadenin kullanılması için şahsın önce hayız görmeye başlaması sonra çeşitli sebeplerle hayız görememesi gerekir. Bu durumda, “*lem yahıdne=لم يحضن*” ile kastedilen “*mümteddetü't-tuhr*” denilen ve hayzı bir kaç yıl uzayabilen kadınlar olmalıdır. Cinsel ilişki olmaksızın boşama olduğunda iddet gerekmiyorsa, fitratı bozulmamış bir insanın çocuklarla ilişkiyi düşünemeyeceğine göre Talâk sûresinin 4. âyetinde geçen “*lem yahıdne=لم يحضن*” ifadesinin, çocuklar için söz konusu olamayacağı ortaya çıkacaktır.²¹⁶

2.8. EKSİK TERCÜME ÖRNEKLERİ

Mealimizde, az da olsa eksik tercüme örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin Müddessir sûresinde 20 ve 33. âyetleri ile Nebe' sûresinin 3. âyetinin meallerine -baskı hatası olsa gerek- yer verilmemiştir.

Bu örnekler dışında da bazı âyet meallerinde cümlenin özne veya nesnesi vb. şeyler atlatılarak eksik tercüme edilmiştir. Örneğin, Zümer sûresi 18. âyetinde “*فبشر*” ifadesi ile Mü'min sûresinin 8. âyetinde “*وعدتهم*” ibaresi, tercüme edilmemiştir. Keza “*فَصَلِّ اللَّهَ*” (Nisâ, 4/34) âyetinde özne olan “*Allah*” lafzı, “*جَعَلْنَا*” (Mâide, 5/48), “*حَلَقْنَا*” (Sâffât, 37/11) ve “*فَضَيْنَا*” fiillerinde geçen “*نا*” zamirine tercümede yer verilmemiştir. Aynı şekilde, “*geçimlik*” anlamındaki “*متاعا*” (Mâide, 5/96), “*Allah yolunda*” manasındaki “*في سبيل الله*” (Tevbe, 9/120) terkibine, “*فَلَا تَسْأَلْنِ*” (Hûd,

²¹⁵ Bkz. İbn Hişâm, *Şerhü Katri'n-Neda*, s. 85-86

²¹⁶ Bkz. Fatih Orum, *Kur'ân ve Sünnet Temelinde Kur'ân'ı Anlama Usûlü*, SVY, İstanbul 2013, s. 166.

11/46) cümlesinde mahzûf olan ve “benden” anlamındaki mütekellim “ي” sına, “لَا
أَسْأَلُكُمْ” (Hûd, 11/51) ve “يَسْتَعِجِلُونَكَ” (Ra’d, 13/6; Hac, 22/47) cümlelerinde geçen
“sizden” anlamındaki “كُمْ” ile “senden” anlamında “كَ” zamirine, “kıyamet günü”
anlamındaki “يَوْمَ الْقِيَامَةِ” (Nahl, 16/25) terkibine ve “Rabbin katında” manasındaki
“عِنْدَ رَبِّكَ” (Meryem, 19/76) ifadelerine de yer verilmemiştir.

2.9. FAZLADAN YAPILAN TERCÜME ÖRNEKLERİ

Mealimizde çok nadir de olsa bazı âyetlerin çevirilerinde, âyet dışı bir takım ifadelere yer verildiği görülmektedir. Bu ifadelerin bir bölümü, âyet(ler)i -sözde- açıklama görevini görürken diğer bazıları ise doğrudan metne müdahale olarak değerlendirilebilir. Bu açıklamalara yer vermenin muhtemel sebepleri; tercüme edilen kelimeyi bir tek sözcükle ifade edememe, kelimenin Kelam kitaplarında tartışma konusu olması veya âyeti yanlış anlamadan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Örneğin Nisâ sûresinin 34, 35 ve 128. âyetlerinde geçen “خوف” sözcüğüne,
“... Ewan (jinên) ku hûn bi xeyda wan **dizandin û dilbitirsîn**, ...” (Nisâ, 3/34) “Û
eger we neyartiya nava wan **zanî û hûn ji cudatiya wan tirsîyan**,...” (Nisâ, 4/35),
“Eger jinekî ji xeyda mêrê xwe yan ji rûlibaxistina wî **tirsîya- tê derxist**,...”
(Nisâ,4/128), iki anlam verilmiştir.

“Zanna veya bilgiye dayalı bir emareten dolayı kötü beklenti içinde olmak”²¹⁷ anlamında kullanılan “خَوْف”¹, Kürtçede tek bir sözcükle karşılayamadığından olsa gerek ki kelimeye, hem “bilmek” hem de “korku” anlamlarını bir arada yer verilmiştir. Havf’ın karşıtı olan “أَمْن=emn”in geçtiği “...

²¹⁷ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed Rağıb el-İsfahâni, **el-Müfredâtu fi Garibi'l-Kur'anî**, “خوف”mad., thk. Muhammed Seyyid Keylanî, y.y., trs, s. 161.

Vêca gava **hûn vegeriyan warên xwe** û hûn bi ewle bûn, êdî hûn (wekî berê) limêjê bi temamî bikin. ...” (Nisâ, 4/103) örnekte ise, “**hûn vegeriyan warên xwe**” bölümünün fazla olduğunu düşünmekteyiz.

Kitabı yani Tevrat’ı “*bilmeyen*” (Bakara, 2/78), “*ehli kitap olmayan*” Araplar (Âl-i İmrân, 3/75; Cum’a, 62/2) anlamlarında kullanılan “*أُمِّي*” sözcüğünün, Âl-i İmrân sûresinin 20. âyetinde “*nexwendiyê bêkitêb/okuryazar ve kitabı olmayan*” şeklinde tercüme edilmiştir. Ancak burada “*ummi*”, ehli kitap karşıtı “*kitap ehli*” olmayan Araplar anlamında kullanıldığı için, “*nexwendiyê*” ibaresinin, fazla olduğu kanaatindeyiz.

Hz. İsa’nın vefatından söz eden Âl-i İmrân sûresinin 55. âyetinde geçen “*مُؤَفِّكَ*” sözcüğünü, “*ezê te bi tevahî hilînim*” şeklinde çevrilmiştir. Hz. İsa’nın ruhen ve bedenen göğe kaldırıldığı düşüncesinden yola çıkarak, mealde “*bi tevahî*” kelimesine yer verilmiştir. Aynı sûrenin 166 ve 167. âyetlerinde geçen “*وليعلم المؤمنین*” ve “*وليعلم الذين نافقوا*” ifadelerinde de, Allah’ın ilmi mevzubahis olduğu için “*û wan bibîne û ji hev veqefîne*” ve “*wan ji hev veqefîne*” ifadelerinin fazladan getirilmiştir.

Ayrıca şu âyetlerin çevirilerinde de, “*Û gava ew hêrs dibe, dizivire,*” (Bakara, 2/205), “*... ku ew bi delîlên aşîkar û kitêbên hikmetdar û kitêba rohnîdar hatibûn.*” (Âl-i İmrân, 3/184) “*... Evê han nêztir e ku hûn meyla neheqiyê nekin û ji rêya rast dernekevin û iyala pirr nekin.*” (Nisâ, 4/3), “*Û hûn mehra jinan wek perûkî ferz bidin wan.*” (Nisâ, 4/4), “*Gelî ên bawerî anîne! hûn ji Xuda bitirsîn – xwe jê biparêzin û li evîn û nêzikiya bal wî ve bigerin.*” (Mâide, 5/35), “*... Ew ji te dipirsîn her wekî ku tu pê zanayî, tu dostê wanî dixwazî ji te bipirsîn tu bi xweşî bersiva wan bidî...*” (A’râf, 7/187), “*... vêca bêguman ew ji musulmanên pirr poşmanê bi limêj re bexşendekar e.*” (İsrâ, 17/25) “*...vêca me pê fêkiyên wan rengên wan cihê cihê deranî. ...*” (Fâtır, 35/27) kalın/bolt olarak gösterdiğimiz ifadelere, fazladan yer verildiğini düşünmekteyiz.

2.10. YANLIŞ MEAL ÖRNEKLERİ

Mealimizde, sehiv sonucu, yanlış ifade biçimi, dikkatsizlikten, kaynaklarda yer alan yanlış açıklama ve yorumların esas alınmasından veya kaynak dilde var olan mecazi, deyimsel ve daha pek çok edebi kullanım ve kalıpların göz önünde bulundurulmadan, ilgili söz veya sözcükleri olduğu gibi hedef dile aktarılması neticesinde, kimi âyetlerin yanlış tercüme edilmiştir.

2.10.1. Sözcük Düzeyinde Yanlış Meal Örnekleri

Mealimizde, bazı kelime veya edatların yanlış tercüme edildiğini söylemek mümkündür. Örneğin “... *Hûn bi wan re li nik Mizgevta Heremê şer nekin heya ew tê de bi we re şer **dikin**. ...*” (Bakara, 2/191) âyetinin son bölümü yanlış tercüme edilmiş ve âyette kastedilmeyen şöyle bir anlam ortaya çıkmıştır: “*heya ew tê de bi we re şer **dikin**/onlar sizinle savaştıkları sürece Mescidu’l-Haram yanında onlarla savaşmayın ...*” Âyetin devamı olan “*Eğer sizinle savaşarlarsa, onları öldürün. O kâfirlerin cezası işte böyledir*” bölümü, yukarıda verilen mealin yanlışlığını göstermektedir. Dolayısıyla âyetin ilgili bölümü, “*heya ew tê de bi we re şer **nekin/sizinle savaşmadıkları sürece***” şeklinde, tercüme edilmelidir.

Kur’an-ı Kerim’in dört âyetinde toplamda ise altı defa geçen “*hedy*” kavramı, genel anlamda Kâbe’ye hediye edilen şey, özel anlamda ise hac ve umre için Kâbe’ye gidenlerin, kesmek için beraberlerinde götürdükleri kurbanlık hayvana verilen addır. İlgili kavram mealimizde, “*pezeke bi hêsanî bi dest dikeve/kolay elde edilebilen bir koyun*” ve “*gorîkirin/kurban etmek*” (Bakara, 2/196), “*dewara hatiye gorî kirin/kurban edilmiş davar, gorî/kurban*” (Mâide, 5/2, 97) ve “*goriya.../kurban*” (Fetih, 48/25) şeklinde karşılanmıştır.

Bakara 196. âyetinde *hedy* kavramına; “*pezeke bi hêsanî bi dest dikeve*” şeklinde verilen anlam, bazı tefsir kaynaklarında cumhurun görüşü olarak verilmektedir. İbn Ömer, Hz. Ayşe ve Abdullah b. Zübeyir’e göre ise, “*deve veya*

davar cinsidir.” Ancak âyetten edinilen ilk izlenim, kişinin kolayına gelen “*deve, davar ve koyun*” cinsinden hayvanlar olduğudur.²¹⁸

Ayrıca Hz. Peygamberin sahabeleri ile birlikte Hudeybiye’de kestikleri kurbanların deve ve davar cinsinden olduklarını göz önünde bulundurduğumuzda, *hedy* kavramının sadece koyun anlamında olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Bir de Maide sûresi 2. âyetinin mealinde verilen anlam “*dewara hatiye gorî kirin/kurban edilmiş davar*” değil; aksine henüz kesilmemiş olan hedy türü hayvanlardır. Özetle belirtmek gerekirse *hedy* kavramını, “*pez/koyun*” olarak tercüme edilmesi, isabetli değildir.

“*Berî ku Tewrat bê daxistin, ji tiştê ku Îsrâiliya li ser xwe heram kiribûn pêve her xwarin ji zarûyê Îsrâil re helal bû.*” (Âl-i İmrân, 3/93) âyetin çevirisinde de, sehiv sonucu bir tercüme hatası meydana gelmiştir. Zira tüm kaynaklarda belirtildiği üzere “*İsrail*”, Hz. Yakup’un adıdır.²¹⁹ Bu nedenle mealde, “*İsrailiya/İsraililer*” demek hatalıdır. Aksine “*İsrail*” denilmeli ve bundan maksadın Hz Yakup olduğu belirtilmelidir.²²⁰

Kur’an-ı Kerim’de, “*koyun ve keçiden iki, deveden iki ve sığırdan iki*”²²¹ toplamda “*sekiz eş*” olarak belirlenen “*behîmetü’l-en’am*” cinsi hayvanlar, sözlüklerde de yukarıda verilen bilgilere uygun olarak şöyle tarif edilmektedir: “*Çoğulu en’am olan ne’am sözcüğünün kullanımı, develere özgüdür. Bunun nedeni de, devenin onlarda*²²² *en büyük nimet olmasındadır. Ancak en’am, deve, sığır ve*

²¹⁸ Bkz. Reşid Rıza, **Tefsîrû’l-Menar**, II, 81-82

²¹⁹ Bkz. Taberî, **Cami’u’l-Beyân**, V, 577; İmadüddin Ebû’l-Fida İsmail b. Kesir ed-Dimeşkî, **Tefsîrû’l-Kur’ani’l-Âzîm**, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetü Kurtuba, Cize/Mısır 2000, III, 112.

²²⁰ Bunun dışında âyete, “*Berî ku Tewrat bê daxistin, ji tiştê ku Îsrâiliya li ser xwe heram kiribûn pêve her xwarin ji zarûyê Îsrâil re helal bû.*” şeklinde meal vermek, hatalıdır. Çünkü bu ifadelerden, hakikatte de tüm yiyeceklerin İsrailoğullarına helal kılındığı anlaşılmaktadır. Ancak bu, Yahudilerin, dayanaksız bir iddiasıdır. Âyetin devamı olan “*De ki; getirin Tevrat’ı da okuyun; eğer iddianızda haklıysanız.*” sözü, Tevrat’ta böyle bir şey olmadığını ve böylece yalanlarının yüzlerine vurulacağı anlatılmaktadır. İşte bu yüzden, parantez içinde (*Gotin/Dediler ki*) ifadesine, yer verilmelidir. (Abdulaziz Bayındır, **Kur’an’ı Kerim Meali**, (yayınlanmamış).

²²¹ En’am, 6/143, 144.

²²² Yani Arap toplumunda.

koyunlar için kullanılır ve içlerinde deve olmadığı sürece, onlara en'âm denilmez.”²²³

“أنعام” kavramı mealimizde, “... garana pez û dewaran/koyun ve davar sürüsü...”²²⁴, “dewar/davar”²²⁵ şeklinde karşılanmış, “بهيمة الأنعام” ise, “dewarê çarpê/dört ayaklı davar”²²⁶ ve “dewar/davar”²²⁷ şeklinde, tercüme edilmiştir. Yani mealde, sadece bir yerde “koyun” ibaresi geçmekte, deveden ise hiç söz edilmemektedir. En'âm sûresi 142. âyetinde ise “at, katır ve eşekleri” en'âm türünden saymıştır. Hâlbuki Nisa sûresinin 14. âyetinde “والخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ” (cins atları) ibaresinden sonra “والأنعام” ifadesinin gelmiş olması ve aynı şekilde Nahl sûresinin 5, 6 ve 7. âyetlerinde en'âm türü hayvanların, insanlara sağladıkları faydalara değinildikten sonra, 8. âyette “Atlari, katırları ve eşekleri sizin için hem binek, hem de süs olsun diye yarattı.” ifadelerine yer verilmesi, “at, katır ve eşegin” en'âm cinsinden olmadıklarını göstermektedir.

Bunun gibi, “وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ” (Yûnus, 10/54; Sebe', 34/33) ibaresinin, “wan... *poşmaniyê veşartin.../onlar... pişmanlıklarını gizlediler...*” ve “*poşmaniyê di dilê xwe de veşartin.../pişmanlıkları içlerinde gizlediler...*” şeklinde tercüme edilmesi, “الْمَجْسُوسِ” (Hac, 22/17) sözcüğünün, “*agirperest/ateşperest*” şeklinde karşılanması ve “الصَّابِئِينَ” kelimesinin, “*sitêrkperest/yıldıza tapanlar*” ve “*ferišteperest/meleklerle tapanlar*” (Hac, 22/17; Bakara, 2/62) şeklinde tercüme edilmesi isabetli olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü birinci örnekte “أَسْرُوا” sözcüğü, “*ji dil û can poşman bûn*” içten içe pişmanlık duyular anlamındadır. İkinci ve üçüncü örneklerde ise,

²²³ Rağıb el-İsfahâni, **Müfredât**, “نعم” mad., s.499.

²²⁴ Âl-i İmrân, 3/14.

²²⁵ Nisâ, 4/119; En'âm, 6/136, 139, 143; A'râf, 7/179; Yûnus, 10/24; Nahl, 16/5, 66, 80; Hac, 22/30; Müminûn, 23/21; Furkân, 25/24; Fatır, 35/28; Zümer, 39/6; Mü'min, 40/79; Şûra, 42/11; Zufruf, 43/12; Muhammed, 47/12.

²²⁶ Mâide, 5/1.

²²⁷ Hac, 22/28, 34.

“*Sabiit*” ve “*Mecûsî*” şeklinde yazılmalıdır. Zira iki sözcük de, Yahudi ve Hristiyan örneklerinde olduğu gibi özel isimdir.

Lokmân ve Secde sûrelerinin başında geçen Huruf-i Mukattaa’ların, “*Elîf, Lam, Ra.*” şeklinde yazılmaları, sehven yapılan tercüme hatalarından saymak mümkündür. Keza “*أَصْحَابَ الرَّسِّ*” (Furkân, 25/38) tabirinde geçen ve kuyu anlamına gelen “*الرِّسِّ*” sözcüğünü, “*ehlê Bîra Xopan*” şeklinde çevirmek, “*تَسْلِيمًا*” (Ahzâb, 33/22) ibaresini “*misilmani.../müslümanlık...*” ve “*سَلَّمُوا تَسْلِيمًا*” (Ahzâb, 33/56) cümlesini de “*baş lê silava bikin/ona iyice selam getirin*” olarak çevirmenin de hatalı olduğunu belirtmemiz gerekir.

Ahzâb sûresinin 40. âyetinde geçen, “*rasûl*” ve “*nebi*” sözcüklerinin her ikisi de mealde, “*pêxember*” şeklinde tercüme edilmiştir.

Kur’an’da bazen nebî bazen rasûl bazen de her ikisinin kullanılıyor olması, kullanılan kavrama vurgu yapılıyor olması ile alakalı olmalıdır. Meallerde buna dikkat edilmelidir. Özellikle nebî ya da rasûl vasfına yönelik bir anlam örgüsü varsa, bu kelimeler aslı şekliyle kullanılmalıdır. Nebî olmayan rasûllerin de kastedilme ihtimali bulunan rasûl kelimeleri ya olduğu gibi ya da elçi şeklinde tercüme edilmelidir.²²⁸

A’râf sûresinin 157. âyetinde geçen “*الرَّسُولَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ*” ibaresi, “*pêxemberê şandî (qasid) ê nexwendî/gönderilmiş peygamber okur-yazar olmayan (elçi)*” ve aynı sûrenin 158. âyetinde geçen “*رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ*” terkihi de “*pêxemberê wî yê şandî (qasid) ê nexwendî/O’nun gönderilmiş peygamberi okur-yazar olmayan (elçisi)*” şeklinde tercüme edilmiştir. Bizce, “*الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيِّ*” cümlesini, “*Ewên ku didin pey vî qasidî, vî pêxemberê nexwendî*” ve “*فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ*” cümlesini de

²²⁸ Orum, *Kur’ân’ı Anlama Usûlü*, s.186.

”*Hûn baweriyê bi Xwedê bînin; bi qasidê Wî yê ku pêxember e jî.*” şeklinde karşılamak daha isabetlidir.

Rasûl ile nebî kavramları arasında belirgin bir fark görmediğinden olsa gerek ki, Hz. Peygambere hitaben “*يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ*”²²⁹ âyetinde geçen “*أَحَلَّ*” ve “*تُحَرِّمُ*” kelimeleri, “*rewa*” ve “*nerewa*” şeklinde tercüme etmiştir. *Rewa* sözcüğü, her ne kadar “meşru” anlamında kullanılsa da, “*أَحَلَّ*=Allah’ın helal kıldığı” ve “*nerewa*” “*تُحَرِّمُ*=haram kıldığı” ifadelerini karşılamamaktadır. Bu ifadeleri kullanılmasının arka planında büyük ihtimalle nasıl olurda Hz. Peygamber, Allah’ın helal kıldığı bir şeyi kendisine haram kılar düşüncesi yatmaktadır.

Yukarıdaki âyet başta olmak üzere, Hz. Peygamberin münafıklara Tebuk seferinde izin verdiği için Allah Teâlâ tarafından uyarılması ve Bedir savaşında, savaş henüz tam anlamıyla bitmeden esir almaya başladıkları için Rasûlullah’ın da içinde bulunduğu topluluğun uyarılması ve bu uyarıların, “*rasûl*” vasfıyla olmaması, *rasûl* ve *nebî* kavramları arasındaki farkı daha belirgin kılmaktadır.

Ayrıca Rasûlullah’a iman,²³⁰ itaat²³¹ ve ittibayı²³² emreden hep çok ayette *rasûl* kavramı kullanılırken, Mümtetine 12. âyetinde kadınların Hz. Peygambere verdikleri biatte “*marufta isyan etmeyeceklerine*” hususunun “*nebî*” kavramıyla birlikte kullanılması ayrı bir öneme sahiptir.

Yâsîn sûresinin ilk âyetinde, “*Yasîn*” dedikten sonra parantez içinde “*(Zilamo!)/Ey adam!*” şeklinde bir açıklamaya yer vermenin de hatalı olduğu söylenebilir. Sâd sûresinin 23 ve 24. âyetlerinde geçen “*نِعَاجَهُ*” “*نِعَاجَةً وَاحِدَةً*” “*نِعَاجَةً*” sözcüklerini, “*bizinê*”, “*bizinekî*” “*bizina, bizinê*” tarzında tercüme etmek de doğru değildir. Çünkü sözü edilen hayvan keçi değil; koyundur. Bunun gibi, “*الْفَرَاشِ*” (Kâri’a, 101/4) sözcüğünü, “*kulî/çekirge*” sözcüğüyle karşılamak, bizce hatalıdır.

²²⁹ Tahrîm, 66/1.

²³⁰ Nisâ 4/136; A’râf 7/158; Fetih 48/9; Hadîd 57/7, 28; Teğâbün 64/8.

²³¹ Âl-i İmrân 3/32, 132; Nûr 24/54.

²³² A’râf 7/157.

Hâkke sûresinin 20. âyetinde geçen “ظَنَّتُ” fiilini “guman/zannetmek” ve İnşikâk sûresinin 14. âyetinde geçen “ظَنَّ” yi, “dizani” şeklinde tercüme etmek de doğru değildir.

“Paşê me piştî wan **nifşekî** din nû çêkir.” (Mü’minûn, 23/42) örneğinde de âyetin Arapçasında geçen “قُرُونًا=nesiller” sözcüğü sehven, “nifşekî din=başka bir nesil” şeklinde tekil olarak tercüme edilmiştir. Şü’âra sûresinin 132. âyetinde “û hûn xwe ji ewê ku bi tiştê hûn **nizanin** yariya we kiriye biparêzin-bitirsin” geçen, “مَا تَعْلَمُونَ” ifadesinin mevsul olan “ما”, nafiye olumsuz şeklinde sehven veya imla hatası sonucunda “nizanin/bilmedikleriniz” şeklinde tercümeyle yansıtılmıştır. Bu ifade “dizanin=bildiğiniz”, şeklinde olmalıdır.

“(Salih) got: “Eva han devaka mê ye, (rojekî dora) avvexwarinê jê re ye û rojekî xuya jî avvexwarin ji **wê** re ye.” (Şu’arâ, 26/155) ve “Ezê **wê** bi ezabekî zor dijwar bidim ezabê yan ezê **wê** serjê bikim yan jî **wê** ew delîlek xuya ji min re bîne.” (Neml, 27/21) örneklerinde, “wê” zamirinin kullanımında bir çeviri hatası meydana gelmiştir. Şöyle ki birinci örnekte muhatap zamiri olan “we=size” yerine bükümlü üçüncü şahıs tekil zamiri “wê=ona-onu” kullanılmıştır. İkinci örnekte ise, eril zamiri yerine dişil zamiri kullanılmıştır. Benzer bir sorun, “Bêguman min **pîrekî** dît ku seroktiya wan dikir û ew, her tiştî hatibû dayîn û textekî **wê** ye mezin hebû.” (Neml, 27/23) örneğinde de mevcuttur. Çünkü “**pîrekî**” ifadesi, Kürtçede “ihtiyar adam” anlamında kullanılmaktadır. Hâlbuki âyette sözü edilen, Sebe’ kraliçesidir. Bu nedenle “**pîrekek**”, olması gerekir.

2.10.2. Genel Yanlış Meal Örnekleri

2.10.2.1. Bakara, 2/78

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمْيَاتٍ...

“*Hin ji wan hene nexwendî ne, ji piştirê hêviyên derewîn kitêbê nizanin.../ Onlardan bazıları okur yazar değiller, kitabın yalan beklentilerinden başka bir şey bilmezler....*”

“Emânî” sözcüğü, müfessirler tarafından farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. İbn Abbas ve Mücâhid’e (ö. 103/721) göre, ümniyye’nin çoğulu olan “*emânî*”; yalan anlamındadır. Ferrâ (ö. 207/822) da, bu görüştedir. Diğer bazıları ise, okumak anlamında olduğunu belirtmişler. Birinci yaklaşıma göre “*أُمِّيُونَ*” sözcüğüyle kastedilen, o kitabı yani Tevrat’ı derinlemesine bilmeyen kişilerdir. Ebû Müslim el-İsfahânî de, bu anlamın tercih edilmesinin daha isabetli olduğunu belirtir. Ayrıca tefsir kaynaklarında belirtildiği üzere, buradaki istisna, istisna-i munkatî’dir. Yani onların ettikleri ümniyeler, kitaptan ayrı bir şeydir.²³³

Bu âyetin mealinde yapılan çeviri hatası, ümniyye sözcüğüne verilen anlamın doğru veya yanlış olmasından öte, “*beklenti*” ve “*yalan*” sözcüklerinin kitaba izafet edilmesidir. Dolayısıyla âyetin mealî, şöyle olmalıdır: “*Hin ji wan ummî (nexwendî) ne, ji bilî hêviyên pûç, ji kitêbê tişteki din nizanin.*”

2.10.2.2. Âl-i İmrân, 3/79

...وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّائِيَينَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ...

“... “*Hûn bi hîndayîna xwe ya kitêbê û bi dersdayîna xwe, bibin merivên kûrzana û hîkmetperwer.*”

²³³ Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhît*, I, 442; Râzî, *Tefsîrû'l-Kebîr*, III, 149

Kürtçede, öğretmek anlamındaki “تَعَلَّمُونَ” ibaresini, “hîn kirin/öğretmek” ve “تَدْرُسُونَ”nu da “xwendin/okumak” şeklinde karşılamak mümkündür. Dolayısıyla çeviride geçen, “hîndayîn xwe/kendine öğretmesi” ve “dersdayîna xwe/kendine ders vermesi” kullanımının “تَعَلَّمُونَ” ve “تَدْرُسُونَ” fiillerini karşılayamamaktadır. Hatta bu ifade kalıbını, bu çeviri dışında başka yerde görmek neredeyse imkânsızdır.

Öyle görünüyor ki mealde İbn Âmir, Hamza, Asım, Kisaî ve Halef'in “تَعَلَّمُونَ” kıraati ile birlikte diğer bazılarının “تَعَلَّمُونَ” şeklindeki kıraati²³⁴ de tercümeyle yansıtmaya çalışıldığından, böyle garip, hatta yanlış bir çeviri örneği ortaya çıkmıştır. “تَعَلَّمُونَ” kıraatinin esas alındığında, “hîndayîn xwe/kendine öğretmesi” şeklinde tercüme edilmesi imkân dâhilinde değildir. “تَعَلَّمُونَ” kıraatini esas alındığını düşünecek olsak bile yine de mümkün değildir. Zira Kürtçede, “عَلَّمَ-يُعَلِّمُ” “hîn kirin/öğretmek”; “تَعَلَّمَ-تَعَلَّمُ”, “hîn bûn/öğrenmek” ve “يُعَلِّمُ-عَلَّمَ” ise “zanebûn/bilmek” şeklinde karşılandığı, herkesçe malumdur.

2.10.2.3. Nisâ, 4/46

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعِ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ
وَوَطَعْنَا فِي الدِّينِ...

“Hin ji ewên bûne cihû, peyva ji ciyên wan diguherînin û dibêjin ku: “Me bihîst û bêemrî kir û tu bibîze ku tu qet nebîzî” û bi zimanê xor (dibêjin;) “Tu hay ji me be – me bajo” û tana li dîn dixin.../Yahudi olanlardan bazıları, sözleri yerlerinden değiştiriyorlar ve diyorlar ki: “Duyduk ve isyan ettik ve duy ki hiç duymayasın” ve yamuk dille (diyorlar) “Bizi gözet-bizi güt” ve dine saldırırlar. ...”

²³⁴ Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III, 295.

Âyeti böyle çevirmenin kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Dikkat edilecek olursa âyet, Yahudilerden bir grubun sözü tahrif ettiklerinden söz etmektedir. Sözü tahrif etmek ise: “İki tarafa yüklenebilecek anlamlar taşıyan bir sözü yalnız bir tarafa çekmektir.”²³⁵ Diğer bir ifadeyle, bir kelamda tahrifin olabilmesi için, kelimenin veya sözün iki anlama geliyor olması gerekir. Aksi takdirde sözü edilen tahrif, meydana gelmez. Ne gariptir ki tefsir kaynaklarında “غَيْرِ مُسْمَعٍ” ve “رَاعِنَا”²³⁶ örneklerinde bu husus belirtilirken, “عَصَيْنَا” örneğinde buna hiç değinilmemektedir. Hâlbuki üç misal de, tahrife örnek olarak verilmiştir.

Mealimizde ise tahrifin bu özelliği, hiç dikkate alınmamıştır. Şöyle ki, “عَصَيْنَا” örneğinde “bêmrî kir/isyan ettik”, “غَيْرِ مُسْمَعٍ” misalinde “tu bibîze ku tu qet nebîzî / duy ki hiç duymayasın” şeklinde çevrilmiş ve “رَاعِنَا” örneğinde ise “Tu hay ji me be – me bajo/ Bizi gözet-bizi güü” tire (-) işareti kullanılarak sözcüğün iki anlama geldiği belirtilmeye çalışılmıştır.

Abdulaziz Bayındır, âyetle ilgili olarak şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır:

“Âyette geçen üç cümleden her birinin, birbirine zıt iki anlamı vardır.

1. “سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا” cümlesinin bir anlamı “dinledik ve sıkı tuttuk” diğeri ise “dinledik ve isyan ettik” şeklindedir. Çünkü (asâ=عصى); hem isyan, hem de değneği tutar gibi tutma anlamına gelir. Ulaşabildiğimiz tefsir ve meallerde bu inceliğin tespit edilemediği görülmektedir. Eğer “سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا” “Dinledik ve boyun eğdik” deselerdi onu tahrif, yani başka anlama çekme imkânı olmayacağından daha iyi ve daha doğru olurdu.

²³⁵ Rağıb, Müfredât, “حرف” mad., s.114.

²³⁶ Bkz. Zemahşerî, el-Keşâf, II, 87.

2. “وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ” cümlesinin bir anlamı, “lütfen dinle, sana söz söylemek haddimize değil ama...” diğeri ise “dinle, söz dinlemez adam” şeklindedir. Eğer sadece “dinle” anlamına gelen, “اسْمِعْ” ifadesi kullanılsaydı başka anlama çekilemezdi.

3. “رَاعِنَا” cümlesinin anlamlarından biri “bizi güt” diğeri “bizi gözet” şeklindedir. “Bizi güt” sözünde bir iğneleme vardır. Yani “*Sen bizi hayvan güder gibi gütmek istiyorsun, öyleyse güt.*” demiş olurlar. Dillerini biraz eğer, ayn harfini uzatarak raînâ derlerse “bizim çoban” demiş olurlar. Eğer “انظُرْنَا” deselerdi “bizi gözet” dışında başka anlama çekilemezdi.²³⁷

Buna ilgili âyet şöyle çevrilmeli: “*Hin ji Cihûyan bêjeyan ji cihên wan tehrîf dikin (mena wan diguherînin) û dibêjin: semi ‘na we ‘esayna, wesme ‘xeyre musme ‘în û ra îna. Zimanê xwe xwar dikin û pê dev diavêjin dîn. ...*” ve dipnotta, Yahudilerin tahrif ederek kullandıkları sözcüklerin iki anlamına da yer verilmelidir.

2.10.2.4. Mâide, 5/103

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ...

“*Xuda, ne deva goh qelaştî û ne a (ji pûtan re) gorîkirî û ne a du zika li pey hev mê tîne û ne jî beranê ku piştî deh berx jê çêbûne serbest berdane, (li ser wan) pêwîst nedêraye û pê ferman nekiriye.../Allah, ne kulağı yarık deveyi ve ne de (putlara) kurban edilen ve ne de peş peşe iki karın dişi doğurarı ve ne de on kuzunun kendisinden meydana geldiği koçu serbest bırakmış, (onlara) gerekli kılmamış ve onunla emretmemiştir. ...*”

²³⁷ Abdülaziz Bayındır, **Kur’ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar**, SVY, İstanbul 2007, s. 131-132.

Âyette geçen “*behîra, sâibe, vesîle ve hâm*” sözcükleri, Cahili Arap toplumunun din adına kendilerine haram kıldıkları en’âm türündeki hayvanları ifade etmektedir. Bu hayvanları muhtelif tanrılara adamak, Arap toplumunda bir adetti. Bunları sayılarına, cinsiyetlerine ve soylarına göre seçerlerdi. En’âm sûresinin 138-139, 143-144 ve Nahl sûresinin 35 ve 116. âyetlerinde, bu yanlış uygulamaya atıfta bulunmaktadır.

Dilciler ve müfessirler, bu hayvanları farklı şekillerde tanımlamışlar.²³⁸ Bu da, yukarıdaki kavramların tercüme edilmesini zorlaştırmakta hatta imkânsızlaştırmaktadır. Bu nedenle mealde, kavramların orijinalleri verilmeli ve gerekli görülmesi halinde dipnotta açıklama yapılmalıdır.

2.10.2.5. Hûd, 11/114

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

“*Û tu, ji herdû alê royê ve û demeke ji şevê limêj bike. Bêguman başî nebaşıyan dibin. Eva han şîretek e ji ên şîreta dipejirînin./Ve sen, gündüzün iki tarafında ve gecenin bir bölümünde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir. Bu öğütleri kabul edenler için bir öğüttür.*”

Hûd sûresinin 114. âyetinde geçen ve “*gecenin gündüze yakın zamanları*” anlamındaki “*زُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ*” ibaresini, “*demeke ji şevê/gecenin bir bölümünde*” şeklinde tercüme etmek hatalıdır. Zira “*زُف*” bilindiği üzere, yakın anlamındaki “*زُلْفَةٌ*” çoğuludur. Yani kelime, gecenin gündüze yakın vakitleri anlamındadır. Çoğul da en az üç olmalıdır. Dolayısıyla “*demeke ji şevê*” ifadesi, sadece biri gösterdiğinden hatalıdır.

²³⁸ Bkz. Taberî, *Cami’u’l-Beyân*, IX, 31-39; Reşid Rıza, *Tefsîrü’l-Menar*, VII, 202-203.

2.10.2.6. Yûsuf, 12/24

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ...

“Sond be wê dil kirî; wî jî dilkirê lê eger ku nişana perwerdekarê xwe nedîta (wê pê re bikira).../Andolsun o onu arzulamıştı; o’da onu arzulamıştı, fakat Rabbinin göstergesini görmeseydi (onunla yapardı)...”

Kimi müfessirlere göre, âyetin “لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ” bölümü, bağımsız bir cümledir, cevabı ise hafzedilmiştir. Mealimizde ise “wê pê re bikira/onunla ilişkiye girerdi” şeklinde, takdir edilmiştir.

Taberî ve Zeccac (ö. 311/923), “هَمَّ بِهَا” ifadesinin lamsız ve şart edatı olan “لَوْلَا”dan önce gelmesini delil göstererek, cevap olamayacağını ve cevabın mahzup olduğunu²³⁹, diğer bazıları ise, şâyet “kastetme” vuku bulmamışsa, “Eğer Rabbinin bürhanını görmeseydi” ifadesi, faydadan hali bir duruma geleceğini iddia etmişler.²⁴⁰

İbn Atıyye de (ö. 541/1147), selef âlimlerinin görüşlerine ve Arapçaya aykırılığı iddiasıyla, “هَمَّ بِهَا” ifadesinin, “لَوْلَا”ya cevap olamayacağını söylemiştir.²⁴¹

Zeccâc ve diğerlerinin bu iddiası temelsizdir. Çünkü “لو” ve “لَوْلَا”nın cevabı olumlu olduğunda, her ne kadar “lam” ile gelmesi yaygın ise de, iki şekilde de gelmesi caizdir. Bir de Arapçada, önemli ifadeleri önceleme kuralı vardır. Yani takdim ve tehir, cümledeki öneme binaen yapılmaktadır. Benzer bir kullanım “إِنْ

“هَمَّ بِهَا” (Kasas, 28/10) âyetinde de mevcuttur.

ifadesinin cevap olması halinde faydadan hali olur iddiasına karşılık ise, şöyle bir

²³⁹ Bkz. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, **Meâni’l-Kur’an ve İ’rabuhû**, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî, Âlemü’l-Kütübî, Beyrut 1988, III, 101-102; Semîn el-Halebî, **Ed-Dürrü’l-Masûn**, VI, 468; Taberî, **Cami’u’l-Beyân**, XIII, 86-87.

²⁴⁰ Râzî, **Tefsîru’l-Kebîr**, XVIII, 120.

²⁴¹ İbn Atıyye, **el-Müharraru’l-Vecîz**, III, 235.

cevap verilmektedir: “Hz. Yûsuf’un, onu istememesi kadınlara karşı isteksiz veya iktidarsız olmasından değil; aksine Allah’ın nişaneleri onu bu işten engellemiştir.” Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de, cevabın hazfedilmesi çokça görülen bir şeydir. Ancak burada, cevap olacak bir ifadenin varlığı, mahzûf bir cevabı takdir etmeye engeldir. Çünkü asıl olan hazfın olmamasıdır.²⁴²

Bir de Hz. Yûsuf’un, “Allah’a sığınırım. O benim sahibimdir. Bana iyi bir makam verdi. Çünkü yanlış yapanlar umduğuna kavuşamazlar.” (Yûsuf, 12/23) demesi ve Allah Teâla’nın, “Bu, kötülüğü ve çirkinliği ondan uzaklaştırmamız içindir.” (Yûsuf, 12/24) şeklinde buyurması, Hz. Yûsuf’un kadına karşı isteme duygusunu yaşamadığını göstermektedir.

Özetle mealimizde, yanlış tercih sonucunda bir hataya düşülmüştür. Bizce âyetin mealî, şöyle olmalıdır: “*Bi rastî pîrekê ew ji dil dixwest. Eger Yûsuf, nişana Perwerdegarê xwe nedîta, dê wî jî ew bixwesta.*”

2.10.2.7. Ra’d, 13/31

...أَفَلَمْ يَيْئَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا...

“... *Vêca ma ên bawerî anîne hêjî (ji bawerî anîna wanê ku Xuda salixê wan daye ku ew bawerî naynin) bêhêvî nebûne (û nizanin ku) bera eger Xuda bixwaze wê hemû mirovan bigihîne rêya rast?/İman edenler hala (Allah’ın haklarında iman etmeyeceklerini bildirdiği kişilerin iman etmelerinden) ümidini kesmediler mi (ve bilmiyorlar mı ki) gerçekten Allah dilerse tüm insanları doğru yola iletecektir? ...*”

Yukarıda verilen meal, İbn Atıyye’nin tefsirinde birinci anlamdan sonra muhtemeldir dediği şu ifadelerin “ أفلم يئس المؤمنون من إيمان هؤلاء الكفرة علما منهم ” أن لو “ أفلم يئس المؤمنون من إيمان هؤلاء الكفرة علما منهم ”²⁴³, Kürtçeye tercüme edilmiş halidir. Şu farkla ki “ من إيمان هؤلاء ”

²⁴² Râzî, *Tefsîrû'l-Kebîr*, XVIII, 120-121; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XII, 252-253.

²⁴³ Bkz. İbn Âtıyye, *el-Müharraru'l-Vecîz*, III, 313.

”الكفرة” ve ”علما منهم” ifadeleri parantez içinde gösterilmiş ve ”لم” edatı, yanlış tercüme edilerek ”henüz” anlamı verilmiştir.

Mücahid, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Katâde (ö. 117/735) başta olmak üzere müfessirlerin cumhuruna göre, âyette geçen ”يَيْئَسُ” fiili, bilmek anlamındadır. Arapların Naha’ kabilesi kelimeyi, bu anlamda kullanmıştır. Buna karşın Kisâî (ö. 189/805), fiilin ”umut kesmek” anlamında olduğunu ve Arapların ”يَأْسُ” fiilini, bilmek anlamında kullandıklarına hiç şahit olmadığını belirtmiştir.²⁴⁴

Ayrıca, değişik gramer tahlillere bağlı olarak, âyete farklı anlamlar yüklenmiştir. Mesela fiile, bilmek anlamı verenlere göre, ”أَنَّ” harfi, müşebbehe harflerden olan ”enne”den tahfif edilmiştir.²⁴⁵ Ümidini kesmek anlamını verenlere göre ise ”أَنَّ لَوْ يَشَاءُ” bölümü, ”آمَنُوا”ya bağlıdır.²⁴⁶ Ancak ”أَنَّ” harfinin konumu ve kullanımını bu anlamı desteklediğini söylemek pek mümkün değildir. Çünkü muhaffef ”أَنَّ=en”in haberi mütesarrif fiil olması halinde, şu dört ”قَدْ، سَ، لَا، لَوْ” harften birisi, harfin kendisi ile haberi arasında fasıla olarak gelmesi gerekir.²⁴⁷ Yani âyette ”لو”ın fasıla olarak gelmesi, ”يَيْئَسُ” fiilinin, ”bilmek” anlamında olduğunu gösterir. Kimilerine göre ise, ”أَنَّ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا” cümlesi mahzup bir kasemin cevabıdır. Bu durumda ”أَنَّ=en”, kasem ile kasem edilen şey arasında bağlantı görevini üstlenmektedir.²⁴⁸ Ancak Arapça dil grameri açısından böyle bir ihtimalin söz konusu olması, âyete de bu şekilde anlam verilebileceği anlamına gelmemelidir. Çünkü bu şekilde anlam verilmesi, cümlede bazı şeyleri, -örneğin ”kâfirlerin iman

²⁴⁴ Râzî, *Tefsîrü'l-Kebîr*, XIX, 54-55.

²⁴⁵ Bkz. Semîn el-Halebî, *Ed-Dürrü'l-Masûn*, VII, 53, 55.

²⁴⁶ Bkz. Semîn el-Halebî, *Ed-Dürrü'l-Masûn*, VII, 52.

²⁴⁷ Bkz. İbn Hişâm, *Şerhü Katru'n-Neda*, s.154-155.

²⁴⁸ Bkz. Semîn el-Halebî, *Ed-Dürrü'l-Masûn*, VII, 52.

etmelerinden” vb.- takdir etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu da bir sonraki bölümünün öncesiyle olan bağlantısını zayıflatmaktadır. Âyeti şu şekilde tercüme etmek: “*Ma bawermend nizanin ku eger Xwedê bixwesta dê mirov tev bianîna ser riya rast.*” Yukarıdaki tüm sorunları giderir.

2.10.2.8. İsrâ, 17/13

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا

“*Û me her mirovî para wî (ji xweşî û nexweşiyê) kiriye sitûyê wî de (para wî ji xweşî û nexweşiyê her pê re ye jê naqete). Emê roja qiyametê jê re kitêbek derînin ku wê vekirî rastê wê bê./Ve biz her kişiyê (hayır ve şerden) payını boynuna koyduk (hayır ve şerden payına düşen hep onunladır ondan ayrılmaz). Biz kıyamet gününde ona bir kitap çıkartırız ki açık bir şekilde onunla karşılaşır.*”

“*Tair*” sözü, her ne kadar kişinin payına düşen anlamında kullanılsa da²⁴⁹ burada, yapıp ettiklerini onun ayrılmaz parçası kıldık anlamındadır. Yani gerdanlık veya demir halkalarının boyundan ayrılmadığı gibi, kişinin ameli/yapıp ettiği de öyle ondan ayrılmaz hale gelir.²⁵⁰ “*وَنُخْرِجُ*” ile başlayan cümlenin, “*أَلْزَمْنَاهُ*” fiiline atfedilmesi de, “*tair*” diye tabir edilen amellerin kıyamet gününde detaylı bir şekilde kişinin karşısına çıkacağı büyük-küçük, kişinin tüm ettiklerinin sayılıp ona göre hesaba çekileceğini bildirmektedir.²⁵¹

Mealimizde ise “*tair*” ibaresi, “*par/pay*” şeklinde çevrilmiş ve parantez içinde şu bilgilere: “*hayır ve şerden*”, “*hayır ve şerden payına düşen hep onunladır ondan ayrılmaz*” yer verilmiştir. Bu da, âyetin “*وَنُخْرِجُ*” ile başlayan bölümünün, âyetin başıyla olan irtibatını kesmiştir.

²⁴⁹ Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XV, 46.

²⁵⁰ Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 398.

²⁵¹ Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XV, 48.

2.10.2.9. İsrâ, 17/78-79

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

“Tu ji danê nîvro (dema roj ji nîvê asîman ber bi rojava dibe) heya tarîtiya şevê limêj ke û xwendina (limêja) sibê (pêk bîne). Bêguman xwendina serê sibê (ferište) lê dihêwirin. Ê hin ji şevê jî hişyar bibe-rabe pê (bi xwendinê) ji xwe re limêjê sunet bike. Dibe perwerdekarê te, te bişîne-bigihîne ciyekê pesindayî. Sen ögile vaktinden (güneşin semanın ortasından batı tarafına kaymasıyla) gecenin karanlığına kadar namaz kıl ve sabah okumasını (namazını yerine getir). Şüphesiz (melekler) sabah okumasına toplanırlar. Ve gecenin bazı bölümlerinde de uyan-kalk onunla (okumayla) kendine sünnet namazları kıl. Umulur ki Rabbin, seni övülen bir yere gönderir-ulaştırır.”

Sabah namazının ilk vaktini bildiren İsrâ sûresi 78. âyetindeki “قُرْآنَ الْفَجْرِ” ifadesini, “xwendina (limêja) sibê (pêk bîne)/sabah (namazının) okumasını gerçekleştir.” ve aynı âyetin devamı olan “إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا” ifadesini de “Bêguman xwendina serê sibê (ferište) lê dihêwirin./Şüphesiz (melekler) sabah okumasına toplanırlar” şeklinde tercüme edilmesi hatalıdır.

Aynı sûrenin 79. âyetinde geçen “نَافِلَةً لَكَ” ifadesine de, “limêjê sunet/sünnet namazı” şeklinde meal verilmesi isabetli değildir. Âyete bu mealin verilmesi, gece namazı diye tabir edilen namazların Hz. Peygambere farz olmadığı tezinden yola çıkılarak verilmiş olmalıdır. Bu anlam, her ne kadar bazı müfessirlerce benimsenmiş ise de, kanaatimizce bu, doğru değildir. Çünkü “تَهَجَّدْ” sözcüğü emir formunda geldiği için vücûb ifade eder. Bu noktadan hareketle, “نَافِلَةً” sözcüğüne, “sünnet namazı” anlamı verilmesi, hatalıdır.

2.10.2.10. Tâ-Hâ, 20/96

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي

“Got: “*Tiştê wan nedît min dît; vêca min çengekî ji rêça qasid girt vêca min wê (axê) avite (nav xişrê helandî) û canê min wuha ji min re xweş nîşan da./Dedi ki: “Onların görmediklerini gördüm; elçinin izinden bir avuç toprak aldım ve onu (toprağı) (erimiş ziynetin içine) attım ve nefsim bunu bana hoş gösterdi.”*”

Yukarıdaki meale baktığımızda, “قَبْضَةً” kelimesine, “çengek/bir avuç”, belirlilik takısı alan “*rasûl*” sözcüğüne, “*qasid/elçi*” anlamı verildiği, “فَنَبَذْتُهَا” fiilinde geçen “ها” zamiri de, nesne “*ew*” formunda gösterilmesi gerekirken, “*wê*” özne olarak çevrildiği ve daha sonra parantez içinde şu açıklamaya “(*nav xişrê helandî/erimiş ziynetin içine*)” yer verildiği görülmektedir.

Mealimizde, zincirleme bir hatanın var olduğunu görmekteyiz. En başta, “*er-rasûl*” sözcüğüne verilen anlamın hatalı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Zira Kur’an-ı Kerim’de “*er-rasûl*” sözcüğü, belirlilik takısı almış hali Yûsuf 50. âyeti dışındaki tüm kullanımlarında, hep peygamber olan rasûller kastedilmiştir. Yûsuf sûresindeki kullanımında ise, 45. âyette “فَأَرْسَلُونِ” (*beni elçi olarak gönderin*) karinesinin delaletiyle, gönderilen kişinin kralın elçisi olduğu anlaşılmaktadır. Yani, âyetin iç bağlantıları, “*er-rasûl*” sözcüğünün burada, peygamber olan rasûl olmadığını, dolayısıyla normal bir elçi olduğunu göstermektedir.

Tâ-Hâ sûresi 96. âyette geçen “*er-rasûl*” sözcüğünde ise maksadın normal elçi, diğer bir ifadeyle Hz. Cebrail olduğunu gösteren dilsel hiçbir bir karine yoktur.²⁵² Çünkü “*rasûl*”, sûrenin başından ilgili âyete kadar, sadece bir yerde “رَسُولًا” (Tâ-Hâ, 20/47) tesniye formunda geçmektedir. Bu ifadeden de maksadın, Hz. Musa ve Harun olduğu ortadadır.

²⁵² Ebû Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, VI, 255.

“قبض” sözcüğünün anlamına dair ise, bazı tefsir kaynaklarında, efsanevi anlatımın hâkim olduğu şu hikâyeye yer verilmektedir: “Hz. Musa’ın Tur’a gitme zamanı geldiğinde, Allah Teâla, hayat atı olan Hayzûm’un binicisi Cebrail’i, Hz. Musa’yı götürmesi için gönderir. Samiri de o atı görür ve der ki, bunda bir iş olmalı ve izinden bir avuç toprak alır. Hz. Musa, olayı kendisine sorduğunda, o şöyle cevap verir: ‘Görüşmeye gittiğin günde, sana gönderilen atın izinden aldım.’ Samiri, muhtemelen gelen kişinin, Hz. Cebrail olduğunu da bilmiyordu.”²⁵³ Diğer bazılarında ise, “Tur’a gitme” yerine “denizin yarıldığı gün” şeklinde ufak bir değişiklikle aynı hikâyeye yer verilmektedir.

Ebû Müslim el-İsfahânî, müfessirlerin bu anlattıklarının Kur’an’dan bir dayanağının olmadığını belirtir.²⁵⁴ Âlûsî, diğer bazılarının da aşağıdaki gerekçelerden dolayı, Ebû Müslim’in görüşünü desteklediklerini bildirmektedir. Bu gerekçelerden birincisi, Cebrail’in adı daha önceki âyetlerde geçmediği için, “er-rasûl” kelimesini ona hamletmenin uzak bir ihtimal olduğu, ikincisi, “atın izinden” anlamı verilmesi halinde, cümlede bir takdir söz konusu olacaktır. Çünkü âyette, “أثر” terkibi geçmektedir. Hâlbuki kelimada asıl olan, takdirin olmamasıdır.

Üçüncüsü, toplum içinde sadece Samiri’nin, Hz. Cebrail’i görmesi ve onu tanıması pek uzak bir ihtimaldir. Son olarak, aldığı toprağın böyle bir özelliğe sahip olduğu nerden biliyordu?²⁵⁵

Âlûsî, bu itirazlara cevap verir, ancak verdiği cevaplar, iknadan uzak olduğunu belirtmemiz gerekir.

Endülüslü ünlü müfessir Ebû Hayyan (ö. 745/1344) ve Fahrettin Râzî, yukarıdaki gerekçelerden dolayı, cumhuru müfessirlerin görüşüne aykırı olsa da, Ebû Müslim’in görüşü, doğruya daha yakın olduğunu belirtirler.²⁵⁶

²⁵³ Bkz. Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 104, 106; Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî**, XVI, 253.

²⁵⁴ Râzî, **Tefsîrü’l-Kebîr**, XXII, 111.

²⁵⁵ Bkz. Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî**, XVI, 254.

²⁵⁶ Bkz. Râzî, **Tefsîrü’l-Kebîr**, XXII, 110; Ebû Hayyan, **Bahru’l-Muhîr**, VI, 255.

Bu durumda “*er-rasûl*” kelimesinden maksat, Hz. Musa ve “*قَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ*” ifadesi ise elçinin yani Hz. Musa’nın takip ettiği yol ve emirleri olduğu ortaya çıkar. Yani daha önceleri senin getirdiğin öğretilerden bazılarını aldım, ancak halkın bilmediği bir şeyi bildiğimden, onları bıraktım. Tüm olay bundan ibarettir.²⁵⁷ Ayrıca aynı sûrenin 87. âyetinde buzağı nasıl yaptıkları zaten anlatılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Musa, Samiri’ye “*senin derdin ne?*” (Tâ-Hâ, 20/95) şeklindeki sorusu, bu işe neden başvurduğunu anlamaya yöneliktir.²⁵⁸

Aslında sadece bu âyete değil, aynı sûrenin 87 ve 88. âyetlerine de kimi rivâyetlerden yola çıkılarak yanlış anlam verilmiştir. Hatta diyebiliriz ki, Tâ-Hâ 96. âyeti, 87 ve 88. âyetlere verilen yanlış anlamın kurbanı olmuştur.

2.10.2.11. Hac, 22/52

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَّتْ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُخَكِّمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“*Her qasid û pêxemberê me beriya te şandiye, her gava dixwend pelîd (tişteki) davêt nav xwendina wî; vêca Xuda tiştê pelîd davêje- tevlî xwendina wî dike, radike- dibe, paşê jî Xuda âyetên xwe zexm bi cih dike. Xuda baş zana ye têr hîkmetdar e./Senden önce gönderdiğimiz tüm peygamber ve elçilerde, her okuduğunda şeytan okuduğuna (bir şey) katıyordu; Allah şeytanın okuduğuna kattığı-karıştırdığı şeyleri, kaldırıyor-götürüyor, sonra da Allah âyetlerini sağlamlaştırıyor. Allah iyi bilendir pek hikmetlidir.*”

Müfessirlerin genel yaklaşımı, temenan’nın “*okumak*” anlamında olduğudur. Dilciler de onlara uyararak kelimeye aynı anlamı vermişler.²⁵⁹ “*Temenna*” ve “*ümniyye*” sözcüklerine yüklenen “*xwendin/okuma*” anlamı, ilk bakışta masum görülebilir. Ancak bu mananın arka planında, maalesef birçok tefsir kaynağında da

²⁵⁷ Bkz. Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XVI, 254.

²⁵⁸ Bkz. Ebû Hayyan, *Bahru’l-Muhît*, VI, 255.

²⁵⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XVII, 299.

yer alan, yalan ve uydurma ürünü olan Garânîk²⁶⁰ olayı yatmaktadır. Dolayısıyla âyete yukarıdaki şekilde meal vermek, hem Kur'an-ı Kerim'in korunmuşluğuna hem de Hz. Peygamber'in tebliğ ve elçilik görevlerine gölge düşürmektedir.

İbn Âşûr'un (ö. 1973) dediği gibi, Mekke'de ilk nazil olan Necm sûresi ile bir bölümü Mekke'nin son dönemlerinde ve diğer bölümü ise Medine'nin ilk dönemlerinde nazil olan Hac sûresi arasında bağlantı kurmak, ne de gariptir!²⁶¹

2.10.2.12. Sâffât, 37/28

قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ

“Gotin: “Bêguman hûn hey ji rast ve dihatine me./Dediler: “Şüphesiz siz hep sağdan bize geliyordunuz.”

Mealimizin temel problemlerinden olan harfî tercüme sorunu, bu âyetin çevirisinde de kendini göstermektedir.

Âyette geçen “yemîn” sözcüğüyle alakalı olarak tefsir kaynaklarına baktığımızda, yaygın kanaat, kelimenin mecaz olarak “güç” ve “kuvvet” anlamında olduğu ve kıyamet gününde taraftar olanlar, önderlerine, siz din ve hakikat namına en güçlü şekilde gelip bizleri kandırıyordunuz, şeklinde olduğudur.²⁶² Dolayısıyla “yemîn” sözcüğünü, “ji rast ve/sağdan” şeklinde lafzi olarak tercüme etmenin isabetli olmadığını söylemek mümkündür.

Aynı sorun, Sâffât sûresinin 93 ile Zümer sûresinin 67. âyetlerinin mealinde de mevcuttur.

²⁶⁰ Taberî, **Cami'u'l-Beyân**, XVI, 603-609.

²⁶¹ Bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, XVII, 306.

²⁶² Bkz. Taberî, **Cami'u'l-Beyân**, XIX, 524-526; Zeccac, **Meâni'l-Kur'an**, IV, 302; Razî, **Tefsîrü'l-Kebîr**, XXVI, 134; Ebüssuûd, **İrşadü'l-Akli's-Selim**, VII, 188.

2.10.2.13. Kalem, 68/42

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

“Di roja ku wê (perde) ji ser çîma bê rakirin (zorî xuya be) û ew bal serîdanê ve têne gazî kirin lê êdî ew nikarin./ (Perdenin) bacakların üzerinden kaldırılacağı günde (zorluk ortaya çıkınca) ve onlar baş indirmeye çağrılırlar ancak onlar güç yetiremezler.”

Bu âyetin çevirisinde de “يُكْشَفُ” ve “سَاقٍ” sözcüklerinin harfî harfîne-motamot tercüme edilmiştir. Şu farkla ki birinci sözcükte parantez içinde “perde/perde”, ikincide ise “zorî xuya be/ zorluk ortaya çıkınca” açıklamalarına da yer verilmiştir.

Kaynaklarda belirtildiği üzere burada temsili bir anlatım vardır. Yani Araplar, “الْكُشْفُ عَنْ سَاقٍ” ibaresini, “korku ve durumun şiddeti” anlamında, deyim olarak kullanmakta ve “كَشَفَ الْمَرْءُ عَنْ سَاقِهِ” ibaresini, bacak ortaya çıkmaya bile, kinaye yoluyla kişinin başına gelen korkutucu bir durum karşısında kullanırlar.²⁶³

Mealimizde ise âyette var olan deyimsel ifade gözden kaçırılmış veya tercümeyle yansıtılmamıştır.

2.10.2.14. Kıyâme, 75/29

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ

“Û çîm bi çîmê ve bilefe./Ve bacak bacağa sarıldığında.”

Bu âyetin mealinde de yine sözünü ettiğimiz harfî tercüme sorunuyla karşılaşmaktayız. Âyetin tefsiri ile ilgili olarak İbn Abbas’tan rivâyet edildiğine göre âyetin anlamı şöyledir: “Dünyanın son ve ahiretin ilk günüdür. Allah’ın rahmet ettiği

²⁶³ İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, XIX, 97-98: İbn Âtiyye, **el-Müharraru’l-Vecîz**, V, 352, 406.

kişiler dışında sıkıntı üzerine sıkıntılarla karşılaşır.”²⁶⁴ İbn Atıyye, İbn Abbas’tan gelen rivâyete yer verdikten sonra, bunun istiare olduğunu belirtir.²⁶⁵ Çünkü Araplar, “قَامَتِ الدُّنْيَا عَلَى سَاقٍ وَقَامَتِ الْحَرْبُ عَلَى سَاقٍ” kelimesini, şu örneklerde olduğu gibi “سَاقٍ”, sadece bela ve sıkıntılı durumlarda zikrederler.²⁶⁶

Buna göre, bacakların birbirine sarılması söz konusu değildir. Ancak âyet, harfi harfîne “*Ve bacak bacağa sarıldığında*” şeklinde tercüme edilmiştir. Kürtçede “*Û çîm bi çîmê ve bilefe*” şeklinde deyimsel bir ifade olmadığından ilgili tercüme, hedef dil açısından anlamlı bir şey ifade etmemektedir.

²⁶⁴ İbn Kesîr, **Tefsiru’l-Kur’an**, XIV, 201.

²⁶⁵ İbn Âtıyye, **el-Müharraru’l-Vecîz**, V, 406.

²⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, **el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an ve’l-Mübeyyini lima Tedemmenehû mine’s-Sünneti ve Âyi’l-Kur’anî**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü’r-Risaletî, Beyrut 2006, XXI, 425-426.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'i, kaynak dilden yani Arapçadan okumak ve anlamak esastır. Ancak herkesin bu kabiliyette olmasını beklemek, mümkün değildir. Bu nedenle Arapçadan okuma imkânları olmayan insanların, Kur'an'ın temel mesajlarından haberdar olmalarının yollarından bir tanesi de Kur'an tercümeleridir. Kürtler de, bu amaçla Kur'an-ı Kerim'i, kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Ancak komşu halklarla kıyaslandığında Kürtlerin, bu tür çalışmalara epeyce uzun yıllar sonra başladıkları görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'i tercüme etme faaliyetinin, ilk dönem Müslümanlarınca bir ihtiyaç olarak görülmemesi, Kur'an'ın tercüme edilip edilemeyeceği tartışmaları ve Kürt toplumunun geçirdiği siyasal ve sosyal süreçlerin uzun bir süre buna müsaade etmemesi vb. hususlar bu gecikmenin temel nedenlerindedir.

Türkiye'de ilk matbu Kürtçe mealin sahibi Abdullah Varlı, iki asır öncesine ait, Ermeni alfabesiyle yazılmış Kur'an'ın Kürtçe çevirisinin varlığından söz etse de, mevcut bilgelere göre Kur'an-ı Kerim'in en eski meal/çeviri örneği, Major Soane tarafından yapılan ve 1920'de "*Pêşkewtinî Süleymanî*" adlı gazetede yayınlanan bazı âyet çevirileridir. Tefsir çalışmaları bağlamında ise yine dönemin Irak'ında 1930'larda, Molla Muhammed b. Said Xaherzade Bencwînî ile Şeyh Sa'dî'nin, Kürtçe Kur'an tefsirini hazırladıklarını bilmekteyiz. Kâmuran Bedirxan da, Suriye ve Lübnan'da yaşadığı dönemlerde Kürtçe yayın yapan Hawar dergisi ile Roja Nû gazetesinde, Kur'an-ı Kerim'in bazı bölümlerini yayınlamıştır.

Irak, İran ve Türkiye’de yapılan Kürtçe tefsir ve meal çalışmalarına bakıldığında, bu faaliyetin ilk önce Irak’ta başladığı görülmektedir. Ancak Irak Kürdistan’ı özelinde farklı siyasî nedenlerden dolayı bu çalışmaların, ilk dönemlerdeki hızını kaybettiği ve bu durumun 1970’lere kadar devam ettiği, 1970 ile 1990 yılları arası ise, bir önceki döneme nispetle biraz canlılık kazandığı ve bu canlılığın güçlenerek günümüze kadar devam ettiği bir gerçektir. Ayrıca yapılan çalışmaların tamamına yakını, Kürtçenin Soranî lehçesiyledir. İran’da, ilk Kürtçe tefsir çalışması, 1984’te İslam Devrimi sonrasında yayınlanabilmiştir. Türkiye’de ise Kur’an-ı Kerim’in ilk tam Kürtçe mealı, 1994’te yayınlanmıştır. O tarihten bu yana birçok Kürtçe meal ve tefsirin yayınlandığına şahit olmaktayız. Hatta çözüm sürecinin etkisiyle olsa gerek, Nisan 2015’te Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, Kur’an-ı Kerim’in Kürtçe mealı yayınlanmıştır.

Mehmet Demirdağ tarafından hazırlanan ve çalışmamızın temel konusunu teşkil eden “*Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz*” adlı Kur’an-ı Kerim Kürtçe mealı, baskı-ımla hataları ve şiveden kaynaklanan kimi gramer sorunlarının yanı sıra, sözcük ve cümle düzeyinde Kürtçe ifade biçimine uygun olmayan meal örnekleri içerdiğini, harfî çeviriden kaynaklanan bazı meal örneklerinin anlamının belirsiz olduğunu ve diğer pek çok çeviri sorununu barındırdığını söylemek mümkündür. Ayrıca Müellifin, Kürtçenin dil imkânlarından yeteri derecede yararlanamadığı ve tercümede harfî çeviriyi esas alarak kaynak dilde var olan mecaz, teşbih ve diğer edebi sanat türlerini hedef dile aktarma noktasında yetersiz kaldığı da söylenebilir.

Ayrıca Mealde zaman zaman, taban tabana zıt iki anlamı birlikte verme hatasına da düşülmüştür. Bunun yerine yapılması gereken; iki anlamdan birini tercih edip muhtemel diğer manaların dipnot veya başka bir şekilde ifade edilmelidir. Zaten meal işlemi, nihai tahlilde muhtemel manalardan birini tercih etmektir. Böyle yapılmadığı takdirde, okuyucu açısından faydadan ziyade telafi edilemez zararlara yol açabilir. Mealde, kimi âyetlerin daha iyi anlaşılması gayesiyle paranteze de başvurulmuştur. Fakat bazı yerlerde parantezin açık bırakıldığı, kimi yerlerde ise âyetin anlamını karmaşık hale getirdiği ve diğer bazı problemlerin oluştuğu görülmektedir.

Bir de mealde, az da olsa eksik bazı tercüme örneklerine veya âyet dışı bir takım ifadelere yer verildiği görülmektedir. Bu ifadelerden bir bölümü, âyeti -sözde- açıklama görevi görürken diğer bazılarını ise doğrudan metne müdahale olarak değerlendirmek mümkündür. Bu açıklamalara yer vermenin muhtemel sebepleri arasında; tercüme edilen kelimeyi bir tek sözcükle ifade edememe, kelimenin Kalam kitaplarında tartışma konusu olması vb. hususların olduğunu düşünmekteyiz.



KAYNAKÇA

Kitap

Kur'an-ı Kerim

AFŞİN, Ahmet, **Fevâidu'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn**, y.y., trs.

ÂLÛSÎ, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/1854), **Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesanî**, Darü İhyai't-Türasi'l-Ârabî, Beyrut trs.

ATAR, Fahrettin, "Fetva", **DİA**, XII, TDV yay., İstanbul 1995.

ÂDÎME, Muhammed Abdülhalik (1984), **Dirasât li Üslûbi'l-Kur'an'il-Kerîm**, Darü'l-Hadîs, Kahire trs.

BAMÛKÎ, Molla Muhammed Molla Salih, **Qur'anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî**, mrc. Kemal Sadık Lek ile Umîd Ömer el-Cürûstanî, Mecmau'l-Melik Fahd li Tibaati'l-Mushafi'ş-Şerif, Medine 1433/2012.

BAYINDIR, Abdulaziz, **Kur'ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar**, SVY., İstanbul 2007.

....., **Kur'an-ı Kerim Meali**, (Yayınlanmamış)

BEDIRXAN, Celadet Alî (ö. 1951), **Ferheng (Kurdî-Kurdî)**, Avesta yay., İstanbul 2009.

BOLELLÎ, Nusrettin, Niyazi Beki, **Kur'ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâli (Kısa ve Öz Anlamı)**, Tenvir Neşriyat, İstanbul 2009.

BÛTÎ, Muhammed Said Ramazan el-Bûtî (ö. 2013), **Fikhu's-Sîre**, Daru'l-Fikir, Beyrut 2003.

- CESSÂS, Ebû Bekr Ahmet b. Ali er-Râzî (ö. 370/980), **Ahkâmü'l-Kur'an**, thk. Muhammed es-Sadik Kamhavî, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî - Müessesetu't-Tarih el-Ârabî, Beyrut 1992.
- DURMUŞ, Zülfikar, **Kur'an'ın Türkçe Tercümelere –‘Aziz Kur'an' ve ‘İnsanlığa Son Çağrı’ Örneği-**, Rağbet yay., İstanbul 2007.
- EBÛ HAYYAN, Muhammed b. Yusuf El-Endülüsî (ö. 745/1344), **Tefsîru'l-Behri'l-Muhît**, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mi'ved, vd., Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî (ö. 209/824[?]), **Mecazü'l-Kur'an**, nşr. Muhammed Fuat Sezgin, Mektebetü'l-Hancî, Kahire trs.
- EBÛSSUÛD, Muhammed b. Muhammed el-İmadî (ö. 982/1574), **İrşâdü'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim**, Darû İhyai't-Türasi'l-Ârabî, Beyrut trs.
- ERGİN, Cevat, “Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler”, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi yay., Mardin 2012.
- ERZİNCAN, Tuğba, “Mihrap”, **DİA**, XXX, TDV yay., İstanbul 2005.
- GARSÎ FARQÎNÎ, Mele Muhammed, (Mehmet Demirdağ), **Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz**, Tsh. Hafız Musa Turhan, Nûbihar yay., İstanbul 2003.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), **el-Müstesfa min İlmi'l-Usûl**, thk. Hamza b. Züheyr Hafız, y.y., trs.
- GEVERÎ, Ayhan, **Antolojiya Çîrokên Nûbiharê, (sal:1992-2006/hej: 1-99)**, Nûbihar yay., İstanbul 2012.
- HAKKARÎ, Mela Muhammed, **Ronahiya Qur'ana Pîroz**, Ravza yay., İstanbul 2011.
- HAMİDULLAH, Muhammed (ö. 2002), **İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri**, trc. Mehmet Yazgan, Beyan yay., İstanbul 2008.
-, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, trc. Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık, Beyan yay., İstanbul 2013.
-, **Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye Li'l-Âhdi'n-Nebevî ve'l-Hilafeti'r-Raşide**, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1985.
- HEJAR, Abdurrahman Şerefkendî Mukriyanî, **Qur'anî Pîrûz**, İntişarati Tazenigah Neşri İhsan, y.y., trs.

- HİLMÎ, Mela Ehmed el-Qoğî, **Tefsîr a Hîlmî (Sûretê Fatîhê u Beqere û çend âyetên Alê 'Îmrân)**, haz., Abdulkudus Hîlmî (Yalçın), Bangaheq yay., İstanbul 2013.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tûnisî (ö. 1973), **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dar et-Tûnisiyye li'n-Neşr, Tunus 1984.
- İBN ÂTIYYE EL-ENDELÛSÎ, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147), **el-Müharraru'l-Vecûz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Âzîz**, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İBN HİŞÂM EN-NAHVÎ, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî (ö. 761/1360), **Şerhü Katri'n-Neda ve belli's-Seda**, Darü'l-Hayr, Dimeşk 1990.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb (ö. 218/833), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Seka vd., Tûrasu'l-İslam, y.y., trs.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Kesir ed-Dîmeşkî, **Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Âzim**, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetü Kurtuba, Cize/Mısır 2000.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' (ö. 230/845), **Kitabü't-Tabakâtî'l-Kebîr**, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2001.
- İBRAHÎMÎ, Muhammed Salih, **Kur'an-ı Kerim (Terceme Kurdî)**, y.y., trs.
- BEDIRXAN, Kamiran Alî (ö. 1978), **Dersên Şerîetê/Hedîsên Cenabê Pêxember**, haz., Mesûd Serfiraz, Avesta yay., İstanbul 2012.
- KATTÂN, Menna' Halil (ö. 1999), **Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'an**, Mektebetü Vehbe, Kahire trs.
- KEÇA KURD, **Ferhanga Etîmolojiya Zimanê Kurdî (Zaravê Kurmancî)**, Nûbihar yay., İstanbul 2014.
- KESKÎN, Muhammed Şirin, **Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî**, tsh. Zeynülabidin Amedî, Diyarbakır Sözü - Seyda Kitapevi (ortak yayınları), Diyarbakır 2008.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273), **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an ve'l-Mübeyyini lima Tedemmenehû mine's-Sünnetî ve Âyi'l-Kur'anî**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risaletî, Beyrut 2006.
- MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058), **en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)**, thk. es-Seyyid Abdülmaksûd b. Abdürrahim, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs.

- MEAYİRCİ, Hasan (ö. 2008), **el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm Darûretün li'd-Dâvetü ve't-Tebliğ**, Doha 1991.
- ORUM, Fatih, **Kur'ân ve Sünnet Temelinde Kur'ân'ı Anlama Usûlü**, SVY., İstanbul 2013.
- ÖZDİREK, Recep, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu 2010.
- RÂĞİB EL-İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. 502/1108), **el-Müfredâtu fi Garibi'l-Kur'anî**, thk. Muhammed Seyyid Keylanî, y.y., trs.
- RÂZÎ, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), **Mefâtihu'l-Gayb (Tefsîrü'l-Kebîr)**, Darü'l-Fikir, Beyrut 1981.
- REŞİD RIZA, Muhammed (ö. 1935), **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hâkim (Tefsîrü'l-Menar)**, Daru'l-Menar, Kahire 1947.
- SAGNIÇ, Feqî Hüseyin, **Dîroka Wêjeya Kurdî**, Weşanên Entîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2002.
- SAMUR, Aziz, **Rêziman Kurdiya Kurmancî**, Nûbihar yay., İstanbul 2012.
- SEMİN EL-HALEBÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (ö. 756/1355), **Ed-Dürrü'l-Masûn fi Ulûmi'l-Kitabi'l-Meknûn**, Thk. Ahmet Muhammed el-Harrat, Daru'l-Kalem, Dîmeşk trs.
- SERAHSÎ, Ebü Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), **el-Mebsût**, Daru'l-Marife, Beyrut trs.
- SİĞERÎ, İsmail, **Tefsîra Jiyân Ravekirina İsmail Sigêrî**, (ed.) İsmail Taha Şahin ve Şaban Kehî, Matbaatu Envarû Dicle, y.y., 2008.
- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), **el-İtkan fi 'Ulûmi'l-Kur'an**, thk. Ahmet b. Ali, Dâru'l-Hadis, Kahire 2006.
-, **Ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr**, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû Hecer li'l-Buhûsî ve'd-Dîrasât'il-Ârabiyyetî ve'l-İslamiyye, Kahire 2003.
- ŞÂTİBÎ, Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Girnâtî (ö. 790/1388), **el-Muvâfakât**, thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selman, Darû İbn Âffan, El-Hubr (Suudi Arabistan) 1997.

- ŞOŞİKÎ, Mela Muhammed, **Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban**, (latinize eden) Mela Muhammedê Bêrkevanî, yayına haz. Mela Ebdusselamê Bêcirmanî, redak. Murad Celalî, Nûbihar yay., İstanbul 2014.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî (ö. 310/922), **Cami'u'l-Beyân ân Te'vilî Âyi'l-Kur'an**, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûsî ve'd-Dirasâtî'l-Ârabiyye ve'l-İslamiyye bi Darî Hecer, Kahire 2001.
- TAN, Samî, **Rêzimana Kurdî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2011.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), **el-Camiu'l-Muhtasarû mine's-Sünenî ân Rasûlillâhî ve Ma'rifeti's-Sahîhî ve'l-Ma'lûlî ve ma âleyhi'l-Âmel, (Camiu't-Tirmizî)**, Beytû'l-Efkâr ed-Devliyye, Amman 1999.
- TOP, Mehmet, (ed.), **Hakkari**, T.C. Hakkari Valiliği yay., Hakkari 2010.
- TURGAY, Nurettin, "Abdurrahman Uçaman ve İlmi Kişiliği", Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi yay., Mardin 2012.
- UZUN, Mehmet, **Kürt Edebiyatı Antolojisi**, trc. Metin Aksoy, İthaki yay., İstanbul 2007.
- VARLI, Abdullah, **Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali-Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind**, İstanbul 1994.
- YILDIRIM, Kadri, **Temel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî Lehçesi)**, Avesta yay., İstanbul 2013.
- ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311/923), **Meâni'l-Kur'an ve İ'rabuhû**, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kütübî, Beyrut 1988.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin (ö. 1977), **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Mektebetû Vehbe, Kahire trs.
- ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), **el-Keşşâf ân Hakaiki Ğavamidi't-Tenzîlî ve Uyûn'il-Ekavîlî fî Vuhûci't-Te'vilî**, thk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmecut vd., Mektebetu'l-Âbîkan, Riyad 1998.
- ZERKEŞÎ, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî (ö. 794/1392), **el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru't-Turas, Kahire 1984.
- ZİRİKLÎ, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî (ö. 1976), **el-A'lâm**, Daru'l-İlmî li'l-Melayîn, Beyrut 2002.

ZÛRKÂNÎ, Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî (ö. 1367/1948), **Menahilu'l-İrfân fi 'Ulumi'l-Kur'an**, thk. Fevvez Ahmed Zemerlî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1995.

Sürelî Yayınlar

CIWAMÊR, Muhsin, "Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û Mealên Kurdî", **Nûbihar**, c. 8, sy. 90, 2003, s. 48-62.

AZAD, "Çend âyetin ji Qur'an a Mecîd", **Nûbihar**, c. 1, sy. 1, 1992, s. 7-8; **Nûbihar**, c. 1, sy. 2, 1992, s. 8-9; **Nûbihar**, c. 1, sy. 3, 1992, s. 9-10; **Nûbihar**, c. 1, sy. 4, 1993, s. 7-8; **Nûbihar**, c. 1, sy. 5, 1993, s. 7-8; **Nûbihar**, c. 1, sy. 6, Adar/Mart 1993, s. 5-8; **Nûbihar**, c. 1, sy. 7, 1993, s. 5-6.

EBDULHEMÎD, Nîzamudîn, "Çend Tefsîrên Kurdî yên Qur'ana Pîroz", trc. Abdurrahman Cûdî, **Nûbihar**, c. 7, sy. 75-76, 1999, s. 13-15.

BEDIRHAN, Kamran Alî Bedir-Xan, "Tefsîra Quranê" **Hawar** Kovara Kurdî (Hawar Kürtçe Dergi), Amadekar/haz., F. Cewerî (Weşanê Nûdem Sockholm 1998), c. II, sy. 27, 1941, s. 685-686.

HAZIM, Rojan, "Mîr Kamiran A. Bedir-Xan", **Nûdem** (Kovara Hunerî, Edebî û Çandî/Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi), sy. 15, 1995, s. 12-25.

KALEWICAN, "Seydayê hêja Mele Evdîrehmanê Liceyî Beydabayê Kurdan bû", **War** (Araştırma-İnceleme Dergisi), sy. 4, 1998, s. 83-87.

NURULLAH, Newzat, "Der heqê Meala Qurana pîroz", **Nûbihar**, c. 4, sy. 47, 1996, s. 20-21.

ULUÇAY, Ömer, "Kürtçe Kur'an Çevirisi", **Bîr** (Araştırma-İnceleme Dergisi), sy. 8, 2008, s. 174-183.

PENCÎNARÎ, Mela Muhyeddîn, "Derbarê Meala Qur'ana Pîroz de", **Nûbihar**, c. 8, sy. 90, 2003, s. 31-38.

SADINÎ, M. Xalid, "Qur'ana Pîroz û Meala Kurdî", **Nûbihar**, c. 8, sy. 90, 2003, s. 41-47.

UÇAMAN, Abdurrahman, "Ji pozê qelema Mele Evdîrehman jiyana wî", **War** (Araştırma-İnceleme Dergisi), sy. 4, 1998, s. 88-93.

VARLI, Abdulah, "Beréz kowara Nûbihar!", **Nûbihar**, c. 5, sy. 49, 1996, s. 7-9.

....., "Zimanê Kurdî û Welgerandina Gobîdeyê Pîroz", **Nûbihar**, c. 8, sy. 90, 2003, s. 10-11.

ZINAR, Zeynelabidîn, "Bêxwêtiya rexneya Newzad Nurullah a di biwara şîroveya Qurana bi kurdî de", **Nûbihar**, c. 5, sy. 50, 1996, s. 11-13.

İnternet - yazarı olan ve olmayan dökümanlar

Allame Mamoste Molla Abdülkerim el-Müderriş, (1392 ş.),
<http://hajimamosta.blogfa.com/cat-2.aspx> (07.05.2015).

Derguzeştî “Abdurrahman Şerefkendî” edib ve muhakkikî Kurd (1393 ş.), (1393),
<http://www.cgie.org.ir/fa/news/27846> (07.05.2015).

Et-Ta’rîfû bi cem’iyeti’l-Muhaddisi’l-Ekber Bedruddin el-Hasanî, (1434),
<http://islamsyria.com/portal/article/show/387> (07.05.2015)

Goftugoyê kotah ba Ustad İbrahim Merduxî, (1390/09/06, ş.),
<http://www.islahweb.org/content/2011/11/4665> (07.05.2015).

<http://www.salehebrahimi.com> (07.05.2015).

İbrahim Merduxî,

<http://forum.mohtawa.org/index.php/%D8%A5%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85%D9%85%D8%B1%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%8A> (07.05.2015)

Şeyhü’l-Mücahdine’l-Ekrad Osman b. Abdulaziz,
<http://www.almeshkat.net/vb/showthread.php?t=13868#gsc.tab=0>
(07.05.2015).

Elektronik posta

AMEDÎ, Fikri, (fikri.amedi@hotmail.com), “Fikri Amedi’nin hayatı”, Haşim Özdaş,
(hasimozdas@gmail.com), 14.04.2015.

GARSÎ, Mehmet Demirdağ, (fotocu21@hotmail.com), “Kurtejinnameya min”,
Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 30.04.2015.

MUHAMMED, Husein, (husein.muhammed@gmail.com), “kurtejiyan ve Qur’ana
Pîroz”, Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 16.02.2015.

VARLI, Mehmet Dara, (rozabilgisayar@hotmail.com), “Abdullah Memet Varlı”,
Haşim Özdaş, (hasimozdas@gmail.com), 13.02.2015

YILDIRIM, Sait, (melaseid@gmail.com), “Özgeçmiş”, Haşim Özdaş,
(hasimozdas@hotmail.com), 11.03.2015.

Kişisel görüşme

OKÇU, Mehdi, “Beyanu’l-Kur’an tefsiri hakkında”, Diyarbakır, 15.02.2015.

AMEDÎ, Fikri, -Kürtçe mealin yazarı- “Qur’ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî adlı
Kürtçe mealin hazırlanması”, Diyarbakır, 10.04.2015.